İslamiyet'in Öğrettiği Esaslar

ISLAM INTERNATIONAL PUBLICATIONS LIMITED

İslamiyet'in Öğrettiği Esaslar

Yazan:

Hazreti Mirza Gulam Ahmed
Ahmediye Cemaati Kurucusu

Eylül, 2010

ISLAM INTERNATIONAL PUBLICATIONS LIMITED

İslamiyet'in Öğrettiği Esaslar

"The Philosophy Of The Teachings Of Islam"

By:

Hazreti Mirza Gulam Ahmed Kadiyani

Translated into Turkish by:

Şinasi Siber

Turkish Translation

©Islam International Publications Limited

First published in 1992

Second edition (revised) published in 2010

<u>Published by:</u>

Islam International Publications Limited "Islamabad"

Sheephatch Lane Tilford, Surrey GU 10 2 AQ

United Kingdom

All Rights Reserved

ISBN: 1 85372 501 3

İçindekiler

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHİM

(Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adı İle)

Eserin Yazarı Hakkında Birkaç Söz

Mirza Gulam Ahmed Hazretleri 1835 yılında Hindistan'ın Kadiyan köyünde doğdu. Hindistan'ı yüzyıllarca idare etmiş bulunan Moğol asillerinden bir aileye mensuptur. Ta çocukluğundan beri kendini Kur'an-ı Kerimin mütalâasına *(hakkında ayrıntılı düşünme sonucu yorumuna)* ve tetkikine vermiş, ömrünü ibadet ve murakabe[1] ile geçirmiştir.

Onun zamanında İslâmiyet her istikametten ve her taraftan hücumlara maruz kalıyordu. Müslümanların hali perişandı ve kendisi buna çok üzülüyordu. Filvaki *(Gerçekten)*, dinî talim ve telkinlere ve akidelere inanmanın yerini dünyanın her tarafında imansızlık ve reybîlik *(şüphecilik)* alıyor ve insanların ekserisinde dinî duygular sathî *(yüzeysel)* kalıyordu.

Mirza Gulam Ahmed Hazretleri bu durumdan çok muzdaripti. İslâmiyet'e karşı duyduğu derin bağlılık ve Kur'an-ı Kerimin ihtiva ettiği *(içerdiği)* talim ve telkinlere karşı duyduğu büyük hayranlık dolayısıyla, İslâmî akidelerin ve telkinlerin savunmasını ve açıklamasını üzerine aldı. Onun bu teşebbüsü, yeni bir devir açan dört ciltlik "BERAHÎN-İ AHMEDİYE" isimli eserinde gerçekleşti. İslâmiyet'in yaşayan bir din olduğu, insanın bu dine bağlanmak suretiyle Haliki *(Yaratan)* ile temas ve münasebet kurabileceği ve Kur'anî talim ve telkinlerle İslâmî kanunların insanlığı ahlâkî, fikrî ve manevî mükemmeliyete ulaştıracak şekilde planlanmış olduğu tezi, mezkûr *(söz konusu)* eserde ortaya atılmıştır. BERAHİN-İ AHMEDÎYE bütün Hindistan'daki İslâm büyüklerinin takdirini kazanmış ve Mirza

---

[1] Kendisini tamamen nâfile ibâdet ve itaate vermek için mescite kapanmak.

Gulam Ahmed Hazretleri derhal İslâmiyet'in yaşayan en büyük mütefekkiri *(düşünürü)* ve âlimi diye kabul edilmişti.

Mirza Gulam Ahmed Hazretleri Allah'tan vahiy aldığını ve İncil ile Kur'an-ı Kerimde haber verilen Mesih olduğunu ilân ve iddia etti. 1889'da kendine tâbi olanları AHMEDİYE CEREYANI *(CEMAATİ)* adı altında teşkilâtlandırdı. O zamandan beri bu cereyan birbiri ardınca zulüm ve taaddi *(düşmanlık)*, muhalefet ve takbih *(kınama)* fırtınaları ile karşılaştı.

Mirza Gulam Ahmed Hazretleri, çoğu Urduca ve bir kısmı Arapça ve Farsça olmak üzere, seksen kadar eser yazmıştır. Bu eserlerde İslâmiyet'in talim ve telkinleri açıklanmıştır. Şahsî cazibesi, mübarek bir insana yakışan temiz ve lekesiz hayatı ve ortaya attığı delillerin kuvveti sayesinde, etrafına yavaş yavaş İslâm âleminin her fırkasından, hatta gayrı müslimlerden sadık bir taraftarlar zümresi topladı. 1908'de vuku bulan *(gerçekleşen)* ölümünden evvel, onun tebliği Hindistan'ın dışında da şâyi olmuş *(duyulmuş)* ve taraftarlar kazanmıştı.

Ahmediye Cereyanı *(Cemaati)* mensupları, Mirza Gulam Ahmed Hazretlerinin ölümünden sonra, Hazreti Nurüddin'i Birinci Halife seçmişlerdi. Hazreti Nurüddin'in 1914'te vefatı üzerine İkinci Halife seçilen Hazreti Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed yarım asır Ahmediye Cereyanını *(Cemaatini)* dirayetle sevk ve idare etmiş ve onun rehberliği altında bu cereyan, şiddetle muhalefete ve zulüm ve tecavüze rağmen, fevkalâde terakki *(ilerleme)* kaydetmişti. Hazreti Mirza Beşiruddin Mahmud Ahmed 1965'te Rahmet-i Rahmâna kavuşmuş ve Ahmediye Cereyanı *(Cemaati)* kurucusunun torunlarından Hazreti Mirza Nâsir Ahmed onun yerine Üçüncü Halife seçilmiştir. Onun rehberliğinde Ahmediye Cereyanı dünyanın dört bucağında büyük gelişme göstermiş, 1982'de vefâtı üzerine Hazreti Mirza Tahir Ahmed yeni Halife seçilmiştir.

Bugün dünyanın hemen hemen her tarafına yayılmış bulunan Ahmediye mensupları Doğunun ve Batının birçok memleketlerinde İslâmiyet'i yayma merkezleri kurmuşlardır.

Önsöz

1896 yılının Aralık ayında, Hindistan’ın Lahor Şehrinde (bugün Pakistan sınırları içinde bulunuyor) Büyük Dinler Konferansı toplanmıştı. Bu tarihî konferansı organize edenler, belli başlı dinlerin temsilcilerini konferansta konuşmaya ve münakaşa konusu olarak seçilen beş temel mesele üzerinde temsil ettikleri dinlerin ne dediğini açıklamaya çağırmışlardı. İslâmiyet’te Ahmediye Cereyanını *(Cemaatini)* kuran Hazreti Mirza Gulam Ahmed de, İslâmiyet’in bu konular hakkında öğrettiği esasları açıklamaya davet edilmişti.

Bu eser, mezkûr davet üzerine, Ahmediye Cereyanı *(Cemaati)* kurucusu tarafından Urduca olarak bir hitabe *(söylev)* şeklinde kaleme alınmıştı. Hitabenin okunması, müsaade edilen zaman dâhilinde bitirilememişti. Lâkin okunmuş olan kısım son derece derin bir tesir hâsıl ettiğinden, dinleyicilerin ısrarı üzerine, okunmanın tamamlanabilmesi için konferans bir gün daha uzatılmıştı. Hazreti Mirza Gulam Ahmed’in bu hitabesi *(söylevi)* basında "Hakikatin ta kendisi" ve "Batıya bu suretle hitap eden aleladenin fevkinde *(üstünde)* bir insanın İslâm dinine dair çok güzel ve cazip bir açıklaması" diye tavsif edilmişti *(nitelendirilmişti.)*

Konferansta münakaşa edilmek üzere seçilen beş konu şunlardı:

1. İnsanın cismanî *(fiziki)*, ahlâkî ve ruhanî halleri.
2. İnsanın ahiret hayatındaki hali.
3. İnsan hayatının gayesi ve bu gayeye ulaşma vasıtaları.
4. İlâhî kanunun emirlerinin dünya hayatında ve ahiret hayatında tesiri.
5. İlâhî bilginin kaynakları.

Bu hitabeyi İslâm dininin muteber *(itibar edilen)* bir açıklaması şeklinde sunmak için, Hazreti Mirza Gulam Ahmed kendi kendine karşı mühim ve manidar bir tahdit vaaz’eylemişti *(sınırlandırma tarif etmişti.)* Hazreti Mirza Gulam Ahmed’in müta-

lâasına göre, bir dinin müdafii *(savunucusu)*, kendi kutsal kitabından çıkarılamayan neticeleri çok kere o dinin talim ve telkinleri arasına ithal etmeye mütemayildir *(meyillidir)*. Bu sebeple, Hazreti Mirza Gulam Ahmed kendi tezinin sadece Kur'an-ı Kerime dayanacağını ve başka hiç bir kaynaktan istiane etmeyeceğini *(yardım almayacağını)* belirtmişti.

Hazreti Mirza Gulam Ahmed'in, konferans toplanmadan evvel, bu hitabe ile ilgili olarak yayınladığı bir beyanname câlibi dikkattir *(dikkat çekicidir)*; zira bu beyannamede tezinin konferansta okunacak bütün diğer tezlere üstün geleceğine dair Allah tarafından kendisine bilgi verildiğini açıklamıştır. Bahis konusu beyannamenin metni bu önsözün hemen arkasında dercedilmiştir *(kitaba dahil edilmiştir.)*

İslâm dinini doğru anlamak isteyenler için bu eser mütalâaya şayandır *(üzerinde ayrıntılı düşünülerek yorumlanmaya değerdir.)*

Eserin Uyandırdığı Yankılar

Hazreti Mirza Gulam Ahmed'in 21 Aralık 1896' da Lahor'da toplanan Büyük Dinler Konferansında okunmak üzere kaleme aldığı bu eser, ne gibi yankılar uyandırdı? Bu konuda bilgi edinmemiz için devrin gazetelerine bir göz atmamız faydalı olacaktır:

"Bu toplantıda dinleyiciler, İslam'ın büyük destekleyicisi ve savunucusu ve bu işte bir Mahir-i Kâmil *(bu işi iyi bilen bir bilgin)* olan Kadiyanlı Hazreti Mirza Gulam Ahmed'in tebliğine özellikle ve tam içtenlikle ilgi göstermekteydiler. Bu tebliği dinlemek üzere yakından ve uzaktan, muhtelif dinî hiziplere mensup insanların büyük bir kalabalığı, bir araya gelmişti. Mirza Hazretleri bizzât toplantıya iştirak edemediği için bu tebliğin değerli arkadaşlarından biri olan Münşi Abdülkerim Siyalkotî tarafından okunması üç saat sürdü ve dinleyiciler büyük bir mutlulukla ve dikkatle dinlediler. Yalnız, o gün ancak bir sual bitirilebildi. Mevlevi Abdülkerim Bey, fırsat verildiği takdirde tebliğin geri kalan kısmını dâ okuyacağına dair

söz verdi. Bunun üzerine Konferans Düzenleme Komitesi ile Toplantı Başkanı, Konferansın bir gün daha uzatılmasına karar verdiler."[2]

"Bu tebliğler arasında, toplantının en can alıcı tebliği olan Kadiyanlı Mirza Gulam Ahmed’in tebliği idi. Bu tebliğ iki günde tamamlandı ve okunuşu tam altı saat sürdü. Mevlevi Abdülkerim adlı hoca bu tebliği sunmaya başlayınca dinleyiciler kulak kesildiler. Her cümlesi dinleyicilerce alkışlandı. Toplantıda hazır bulunanlar, çoğu kez cümlelerin tekrar tekrar okunmasını talep ettiler. Bizim kulaklarımız ömür boyunca bu kadar hoş bir tebliğ dinlememiştir. Diğer dinlere mensup konuşmacıların tebliğleri ise, toplantıda mevzu bahis *(söz konusu)* edilen sorulara cevap bile teşkil etmiyordu. Onlar umumiyetle yalnız dördüncü soru üzerinde durdular ve diğer sorulara çok az temas ettiler. Çoğu konuşmacı, fazla konuştuğu hâlde, tebliğlerinde zikredilmeye değer hiçbir şey yoktu. Fakat Mirza Ahmed’in tebliği, mevzu bahis *(söz konusu)* sorulara mufassal *(geniş izahlı, detaylı)*, mükemmel ve tam cevaplar ihtiva ediyordu *(içeriyordu.)* Dinleyiciler de onu can kulağıyla dinlediler ve eşsiz sayarak gereken değeri verdiler.

Biz Mirza Bey’in yandaşlarından değiliz. Kendisiyle hiçbir alâkamız yoktur. Ancak, biz insaf yolundan ayrılamayız:

Zira, insafa mugayir *(aykırı)* davranışa vicdanlı ve temiz kalpli hiçbir insan tecviz etmez *(izin vermez.)*

Mirza Bey bütün sorulara Kuran-ı Kerimden en münâsip cevapları verdi ve İslam’ın bütün usul ve furu’ larını *(en küçük hüküm ve kaidelerini)* mantıkî ve felsefî delillerle ispat etti. Önce ilâhiyatla ilgili bir meseleyi aklî delillerle ispat etmek, daha sonra destekleyici delil olarak Kelâmullahtan âyetler ileri sürmek filvaki *(gerçekten)* takdire şayan idi.

Mirza Bey, Kur’an meselelerinin felsefesini beyan etmekle kalmayıp, Kur’andaki kelimelerin filolojisi *(dil bilgisi)* ve fel-

---

[2] Civil And Military Gazette, Lahor

sefesini de izâh etti. Kısacası Mirza Bey'in tebliği tamamen mükemmel ve üstün bir tebliğ idi. İçinde sayısız maarif *(bilgi)*, hakayik *(hakikat)* ve hikem-ü esrarın *(esrarlı hikmetlerin)* incileri parlamaktaydı ve felsefe-i İlâhiye öyle güzel bir şekilde tavzih edilmişti ki *(açıklanmıştı ki)*, bütün dinlere inanan insanlar buna şaşıp kaldılar. Mirza Bey'in tebliğini dinlemek üzere toplanan insanlar kadar kalabalık başka bir dinleyici kitlesi hiç bir konuşmacıyı dinlemek üzere bir araya gelmemişti. Mirza Bey'in tebliği okunurken toplantı salonu baştanbaşa dolmuştu ve dinleyiciler kulak kesilmişlerdi… Bu tebliğ öyle çekici ve o derece yüce ve azim-üş şan *(şanı büyük)* idi ki, anlatması kâbil *(mümkün)* değildir. İnsan onu bizzat dinlemek isterdi... İslâmın en büyük düşmanları bile, o gün bu tebliği methetmekteydiler... Allaha şükürler olsun ki, toplantıda İslâm dini üstün geldi ve öteki dinlere mensup insanlara bile İslâm'ın üstünlüğü ve yüceliği kabul ettirildi."[3]

"Bu Büyük Dinler Konferansında İslâmiyet'i, kim en güzel bir şekilde temsil edebilirdi? Bizim değerli bir muhabirimiz, ilk önce tam bir tarafsızlıkla ve hakkı göz önünde bulundurarak, Kadiyan reisi Hz. Mirza Gulam Ahmed'i seçmişti... Nitekim konferansta sunulan tebliğlerden de anlaşılacağı gibi, yarış meydanında, İslâm kahramanlığını hakkıyla ispat edebilen tek kişi ancak ve ancak Kadiyan reisi Hz. Mirza Gulam Ahmed idi. Böylece o, Hindistan'daki muhtelif İslâm hiziplerinin onayı ile İslâm temsilcisi olarak seçilmesi kararının, tamamı ile yerinde olduğunu doğruladı. Gerçek şudur ki, eğer bu konferansta Hz. Mirza Bey'in tebliği olmasaydı, Müslümanlar diğer dinlere mensup insanların önünde küçük düşecekler ve nâdim *(pişman)* olacaklardı. Lâkin Allah'ın yüce eli, Yüce İslâm'ı küçük düşmekten korudu. Bununla kalmayıp, hatta bu tebliğ vasıtası ile öyle bir zafer kazandırdı ki, yandaşlar bir yana, muhalifler bile tabiî bir coşkunluk ve heyecanla: "Bu tebliğ hepsinden üstündür, üstündür," diye bağırdılar. Hatta tebliğ bitince İslam mu-

[3] Çodavin Sadi Gazetesi, Ravalpindi, 1 Şubat, 1897, S.4

annitleri *(dikbaşlıları)* ve İslamiyet düşmanları bile artık İslam'ın gerçek mahiyetini açıkça anladıklarını ve İslâm'ın üstün çıktığını, kendi lisanları ile ikrar *(kabul)* ettiler. Kısacası er meydanında doğru çıkan seçime, şimdi karşı çıkamayız ve ona bir gölge düşüremeyiz. Biz onunla övünmeliyiz. İslâm'ın yüceliği işte bundadır ve İslâm'ın yüceliği işte bunu iktiza ettiriyor *(gerektiriyor)*."[4]

Hz. Mirza Gulam Ahmed'in bu eseri Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Arapça, Almanca ve Felemenkçe gibi birçok dillere tercüme edilerek bastırılmıştır. Dünyanın birçok tanınmış ilim adamı, bilhassa Garplı *(batılı)* gazeteciler ve mecmua muharrirleri *(dergi yazarları)* bu kitap hakkındaki fikirlerini beyan etmişlerdir. Bir kısmını aşağıya dercediyoruz *(koyuyoruz)*:

"Avrupa ile Amerika'ya böyle meydan okuyan şahıs hiç şüphesiz alelâde bir insan olamaz."[5]

"Bu eser, insanoğlu için özel bir müjdedir."[6]

"Bu kitap Muhammed'in (s.a.v.) dininin en güzel ve en çekici şemasıdır."[7]

"Bu kitapta ileri sürülen fikirler açık, tam ve hikmet doludur ve bu kitabı okuyan onları takdir etmekten kaçınamaz."[8]

"Bu kitabı mütalâa eden *(düşünerek yroumlayan)* bir kimse, içinde sayısız doğru, derin, gerçek ve ruh-efzâ *(canlılık veren)* fikirler bulacaktır."[9]

Mirza Gulam Ahmed Hazretleri bu kitabını, 1896 Yılının Aralık ayında Lahor'da toplanan "Büyük Dinler Konferansı"na sunulmak üzere bir tez şeklinde yazmış ve tezin mezkûr *(adı geçen)* konferansta okunmasından birkaç gün evvel de aşağıdaki beyannameyi yayınlamıştı.

---

[4] General Vigevher Asifî, Kalküta, 24 Aralik, 1897.
[5] Bristol Times And Mirror
[6] Spiritual Journal Boston
[7] Theosophical Book Notes
[8] İndian Review
[9] Muslim Review

Hakikati Arayanlara Sevinçli Haber

1896 yılının 26-27-28'inci günleri Lahor Hükümet Konağında toplanacak olan "Büyük Dinler Konferansı'nda Yüce Kur'anın mucizelerine ve meziyetlerine dair bir tezim okunacaktır. Alelâde beşeri gayret mahsulü olmayan bu tez, Allah'ın alâmetlerinden biridir ve Onun hususî lütfu ve yardımı ile yazılmıştır. Tez, Yüce Kur'andaki güzellikleri ve gerçekleri açıklıyor ve Kur'anın Allah kelâmı olduğunu ve kâinatın Yaratıcısı tarafından vahyedildiğini, öğle vakti güneşi kadar açık şekilde ispatlıyor. Bu tezi başından sonuna kadar dinleyen, yani tezde ele aldığım beş konu hakkındaki açıklamalarıma kulak veren her fert kalbinde yeni bir iman, yeni bir ışık belirdiğini sezecek ve bütün Kur'an'ın mücmel *(özlü)* bir tefsirini işitmiş olacaktır. Tez beşerî zaaflardan, boş övünmelerden ve batıl iddialardan âridir *(soyutlanmıştır.)*

İnsanlığa karşı beslediğim büyük sevgi, beni bu tebliği yayınlamaya sevk etti. Herkesi konferansa gelip, Yüce Kur'anın güzelliğine şahit olmaya ve bizi tenkit edenlerin ne kadar zalimâne davrandığını görmeye davet ediyorum. Bu tenkitçiler, karanlığı severler ve ışıktan hoşlanmazlar. Her şeyi bilen Allah, tezimin konferanstan galip çıkacağını bana vahiy ile bildirmiştir. Tezimin saçacağı hakikat, hikmet ve bilgi ışığı karşısında konferansa katılan diğer taraflar - sonuna kadar oturup dinledikleri takdirde - sönük kalacaklar. İster Hıristiyan olsun, ister Sanatani veya Arya Hindusu veyahut ta sair dinlerin mensubu olsun muarızlarımız *(karşı çıkanlarımız)* kutsal kitaplarından buna benzer bir şey çıkarıp gösteremeyecekler. Çünkü Allah-u Teâlâ, Yüce Kur'an'ın bugün nurlu yüzünü göstermesini takdir buyurmuştur.

Rüyamda, ikâmetgâhıma görünmez bir elin çarptığını ve bundan çıkan göz kamaştırıcı bir ışığın her istikamete yayıldığını gördüm. Işığın bir kısmı ellerimin üstüne vurdu. Ondan sonra, yanımda duran birisi yüksek sesle, "Allahu Ekber, Haribet Hayber", yani "Allah Büyüktür (ikâmetgâhımı sel gibi kapla-

yan ışık Kur'an-ı Kerim'deki gerçeklerin sembolüdür) Hayber harap olmuştur," diye bağırdı. Bunun tabiri şudur: O semavî ışık selinin hedefi ve mihrakı *(odağı)* olan ikametgâhım kalbimin sembolüdür; Hayber Allah'a karşı saygısızlık mahiyetindeki batıl fikirlerle ifsat edilen *(karışıklık çıkaran)* dinlerin, İlâhî sıfatların mükemmelliğini muhtelif şekillerde eksilten ve Allah'ın yerine insanı ikame eden dinlerin sembolüdür. Tezimin muhteviyatı şüyu bulduğu *(herkesçe duyulduğu)* zaman sahte dinlerin sahteliği meydana çıkacak ve Kur'an'ın gayesi gerçekleşinceye kadar Hakayik-i Kur'aniye *(Kur'anî gerçekler)* her gün gittikçe daha fazla yayılacaktır.

Rüya halinden çıkıp vahiy haline geçtiğimde şu vahyi aldım: "İnnallahe maake, innallahe yekumu eyne ma kumte", yani "Gerçekten Allah seninle beraberdir ve sen nerede durursan, Allah orada durur". Bu, İlâhî yardıma dair mecazî lisanla verilmiş bir teminattır.

Daha fazla yazmaya lüzum görmüyorum. Herkese haber veriyorum. Herkes muayyen *(belirlenen)* günde, hatta şahsî fedakârlık pahasına da olsa, tezimi dinlemek için gelsin. Gelenlerin imanları ve anlayışları umduklarından çok daha fazla artacaktır.

Hak dine tâbi olanlara selâm!

(MİRZA) GULÂM AHMED
Kadiyan, 21 Aralık 1896

Başlangıçta Bir Açıklama

İleri Sürülen Her İddia Ve Delil Yüce Kur'ana Dayanıyor

Muhtelif dinî sistemleri müdafaa edenlerin *(savunanların)*, tespit olunan konuların hududunu aşmamak şartıyla, bağlı bulundukları dinlerdeki güzellikleri açıklayacakları bu hayırlı ve uğurlu toplantıda ben, İslâm dininin bir müdafii *(savunucusu)* olarak İslamiyet'in güzellikleri üzerinde duracağım. Bu hitabenin *(söylevin)* esas konusuna geçmeden önce ileri süreceğim bütün iddiaların ve delillerin Kur'an-ı Kerimden çıkarılacağını ve Kur'an-ı Kerime istnat ettirileceğini *(dayandırılacağını)* açıklamama müsaade buyurmanızı rica ederim. Her hangi bir kutsal kitaba Allah'ın vahyolunmuş kelamı diye inanan bir kimse, desteklediği din hakkındaki savunmasını, kutsal kitabının dışına çıkmayacak veya o kitabın sağladığı delillerden başka delillere dayanmayacak şekilde sınırlandırmalıdır. Buna birinci derecede önem vermekteyim. Zira bu kaideye riayet etmezse, hakikatte desteklediğini söylediği kitabı değil, bizzat yarattığı yeni bir kitabı ileri sürüyor demektir. Binaenaleyh, hedefim Kur'anın güzelliklerini teşhir ve onun bütün diğer kitaplara üstünlüğünü tevsik etmek *(sağlamlaştırmak)* olduğundan, yukarıda beyan eylediğim kaideye *(kurala)* bağlı kalarak her iddia ve delil için münhasıran *(sadece)* Kur'ana güveneceğim ve yalnız onun metninde açıkça yazılmış olanı veya onun metninden makul bir şekilde istidlâl[10] ve istihraç[11] edilebileni ileri süreceğim.

Diğer hatiplerin de bu munsifane *(insaflı)* kaideye uymaları beklendiğinden, iyi muhakeme eden *(düşünerek yorumlayan)* dimağlar *(beyinler)* için, vahyolunduğu iddia edilen muhtelif kitapların nispi meziyetleri hakkında bir hüküm vermek fırsatı

---

[10] İstidlal: Delil getirmek. Bir delile dayanarak netice çıkartmak. Delile nazar etmek. Muhakeme.

[11] İstihraç: Bir mânâyı istidlâl etmek. Manayı meydana çıkarmak.

çıkacaktır. Aynı sebepten ötürü, Yüce Peygamberin (üzerine selâm ve Allah'ın nimetleri olsun) menkul sözlerini ihtiva eden muteber *(saygın)* eserlere ve müelliflere *(yazarlara)* temas etmekten kaçınacağım ve Kur'anda vahyedildiği şekilde Allah'ın kelâmının dışına çıkmayacağım.

Hulâsa *(özetle)*, bugün Kur'anın üstünlüğünün ve ihtişamının tecelli edeceği *(ortaya çıkacağı)* gündür. Allah'tan bu teşebbüste bana yardımcı olmasını hakîrane niyaz eylerim *(alçakgönüllülük ile dilerim.)* Âmin. !

Birinci Sual

İnsanın Cismani, Ahlaki ve Ruhani Halleri

Birinci konu, insanın cismanî *(fiziki)*, ahlâkî ve ruhanî hallerine taallûk etmektedir *(halleriyle ilgilidir.)* Yüce Kur'an insanın bu üç dereceli hali için, üç kaynak tayin etmek suretiyle bu tasnife riayet eylemiştir *(bölümlemeye uymuştur.)* Başka bir deyimle Kur'an, içinden bu üç halin fışkırıp aktığı üç memba zikretmektedir.

Birinci Hal:

Bunlardan insanın cismanî *(fiziki)* halini tevlid eden *(oluşturan)* birincisine Nefs-i Emmare denilir ki, kontrol altına alınmayan veya kötülüğe meyyal *(eğilimli)* olan ruh manasına gelir. Nitekim Kur'anda

...إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ...

"İnsanın nefsi ona kötülüğü emredicidir" [12]

buyurulmuştur.

İnsanı kötülüğe meylettirip *(yönelten)*, adalete ve ahlâka aykırı yollara saptırmaya çalışmak ve insanın mükemmelliğe ve ahlâkî üstünlüğe ulaşmasına engel olmak, Nefs-i Emmarenin vasfıdır *(özelliğidir.)*

Hulâsa *(özetle)*, insanın fıtratı *(yaratılışı)* inkişafının *(ilerlemesinin)* muayyen *(belli)* bir safhasında fenalığa ve günah ve masiyete *(itaatsizliğe)* mütemayildir *(eğimlidir)* ve insan yüksek ahlâkî vasıflardan mahrum olduğu müddetçe, bu kötü tabiat onun varlığına hâkimdir. İnsan gerçek akıl ve bilginin ışığında yürümeyip süflî *(aşağı)* hayvanlar misali yemek, içmek, uyumak heyecanlanmak veya kızmak gibi tabii temayüllere boyun eğdiği müddetçe bu hal onu hükmü altında tutar.

---

[12] Yusuf Suresi, Ayet 54

İkinci Hal:

Lâkin kendisini hayvanî hislerin tesirinden kurtarıp da mantık ve bilginin rehberliği altında tabiî arzularına gem vurduğu ve tabiî arzularına tâbi olacağı yerde onları kendine tâbi kıldığı anda, kısacası ruhunda habislikten fazilete bir değişme vuku bulduğu anda, insan cismanî halden çıkar ve kelimenin tam manasıyla ahlâkî haline gelir. İnsanın ahlâkî halinin kaynağına Kur'an ıstılahatında *(ilminin tabirlerinde)* Nefs-i Levvame veya kendi kendini itham eden ruh (vicdan) denilir. Kıyamet suresinde şunu okuyoruz:

﴿وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ﴾

(Vazifenin her ihmal edilişinde ve en küçük bir itaatsizlik, isyankârlık fiilinin irtikâbında *(gibi kötü davranışlarda bulunulduğunda)*, günah işlediğinin farkında olarak) kendi kendini ayıplayan ruhu şahit tutarım. [13]

Yüksek bir ahlâkî hayat işte bu kaynaktan fışkırıyor ve insan bu merhaleye *(aşamaya)* erişince hayvaniyetten kurtuluyor. Kendi kendini ayıplayan ruhu şahit tutmak ona karşı saygı gösterildiğine işarettir. Çünkü ruhun isyankârlıktan ve itaatsizlikten kendi kendini levmeden *(azarlayan)* bir hale inkılâp etmesi, bir salâh *(iyilik)* ve paklanma alâmeti olduğundan, onu Allah nazarında tasvip *(kabule)* ve tahsine *(muhafaza edilmeye)* lâyık kılar. Levvame'nin lûgat manası "şiddetle azarlayan"dır ve Nefs-i Levvame veya kendi kendini itham eden ruh, insanı kötü fiiller işlediği için ayıplandığından ve başıboş duygularla hayvanî arzuları zapt-u-rapt altında tuttuğundan bu adı almıştır. Diğer cihetten, onun temayülü asîlâne vasıflar *(soylu niteliklere eğilimi)* ve faziletli bir mizaç ve tabiat yaratmak, hayata başka şekil vererek seyrini ve gidişini itidale *(ölçülü bir duruma)* yaklaştırmak ve şehvanî duygularla arzuları münasip sınırlar

[13] Kıyamet Suresi, Ayet 3

içinde tutarak frenlemektir. Şu da var ki, Nefs-i Levvame, gerçi yukarıda belirtildiği veçhile *(tarzda)* kusurlarından ve manevî zaaflarından ötürü kendi kendini takbih ediyor *(kınıyor)* ama yine de kendi temayüllerini tam bir kontrol altında tutmadığı gibi, yalnız fazilet icaplarına göre hareket edecek kadar kuvvetli de değildir. Bedenî zaaf bazen yine üstün geliyor ve Nefs-i Levvame sendeleyip düşüyor. O zaman, onun zaafı düşmek istemeyen ve fakat cılız bacakları bazen kendisini ayakta tutamayan bir çocuğun zaafına benzer. Mamafih *(bununla birlikte)* Nefs-i Levvame hatada ısrar etmez, her kusur yeni bir takbihi *(ayıplamayı)* davet eder. Hulâsa *(özetle)*, bu merhalede *(aşamada)* ruh manevî mükemmelliğe ulaşmak ister ve birinci merhalenin *(aşamanın)*, yani hayvanî merhalenin, vasfını teşkil eden serkeşliğe karşı isyan eder. Ancak, fazilete karşı iştiyak *(arzu)* duymasına rağmen, bazen vazifenin yolundan sapar.

Üçüncü Hal:

Ruh, ileriye doğru yolculuğunda, bütün manevî ve ruhanî vasıfların kaynağına varınca, üçüncü veya son merhaleye *(aşamaya)* ulaşmış olur. Bu merhalede ruh, Yüce Kur'anın tabirince Nefs-i Mutmainne veya sükûn halindeki ruhtur.

Kur'anda şöyle buyrulmuştur:

يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۞ اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ۞ فَادْخُلِى فِى عِبَادِى ۞ وَادْخُلِى جَنَّتِى ۞

Ey huzur ve sükûn içindeki ruh. Sen Allahtan hoşnut, Allah senden hoşnut olarak, Ona dön. Böylece, has kullarımın arasına karış ve cennetime gir. [14]

Bu merhalede *(aşamada)* ruh bütün maddî manevî zaaflardan kurtulmuş, ruhânî kuvvetle desteklenmiş olduğu gibi, Allah ile de tamamen birleşmiştir ve ondan ayrı bulunamaz. Su yüksek

[14] Fecir Suresi, Ayet 28-31

bir yamaçtan nasıl şiddetle akarsa ve büyük kütlesinden ötürü karşısında durulmaz bir kuvvetle nasıl aşağıya fırlarsa, ruh da bu merhalede bütün engellerden sıyrılarak Hâlikine *(Yaratanına)* doğru, aynı şekilde serbestçe akar. Yukarıda iktibas edilen *(bahsedilen)* ayetin işaret ettiği budur. "Ey Rabbinde huzur ve sükûn bulmuş olan ruh! Ona dön" kelimelerinden ayrıca anlaşılıyor ki, bu büyük tahavvül *(dönüşüm)* ölümünden sonra değil, bu dünyada vuku bulur ve cennete duhul *(giriş)* ruha başka yerde değil bu dünyada bahşedilir. Yine, ruha Rabbine dönmesi emrolduğundan, böyle bir ruhun yalnız Rabbinden yardım ve muzaheret *(destek)* bulduğu aşikârdır. Allah sevgisi, onun gıdasıdır ve bu hayat kaynağından kana kana içer ve buna binaen ölümünden tahlis edilir *(kurtarılır.)* Aynı fikir Kur'anı Kerimin başka bir yerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۞ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ۞

Cismanî ve nefsanî arzulardan ruhunu tasfiye eyleyen kurtulmuştur ve helâk edilmeyecektir fakat başı-boş dünyevî arzulara kapılan muhakkak hüsrana uğrayacaktır.[15]

Hulâsa *(özetle)*, ruhun bu üç haline insanın cismanî *(fiziki)*, ahlâkî ve ruhanî halleri denilebilir. Bu üç halden insanın bedene ait arzuları tatmin etmeğe çalıştığı birincisi; yani cismanî hal, arzular ifrata vardığı *(ölçüyü aştığı)* zaman son derece tehlikelidir. Çünkü o zaman bu arzular insanın ahlâkî ve ruhanî vasıflarına öldürücü bir darbe indirir. Dolayısıyla bu hale Allah'ın kutsal kelâmında âsi ruh denilmiştir.

Bundan sonra inceleyeceğimiz mesele şudur: Yüce Kur'anın talim ve telkinleri, insanın cismâni hali üzerinde ne tesir yapıyor, Kur'an bu hususta bize nasıl rehberlik ediyor ve tabiî temâyüller için, ne gibi amelî hudutlar *(davranış sınırları)* tayin ediyor? Daha başlangıçta beyan edilebilir ki, İslâmiyet'in kitabına göre, insanın cismanî hali ahlâkî ve ruhanî halleri ile

[15] Şems Suresi, Ayet 10-11

çok yakından münasebettardır. Öyle ki, insanın yeme ve içme tarzı bile ahlâkî ruhanî vasıflarına şekil vermekte rol oynar. Binaenaleyh *(bundan dolayı)*, insanın tabiî arzuları gereği gibi düzenlenirse, ahlâkî vasıflar mahiyetini iktisap ederler *(kazanırlar)* ve onun ruhanî hali üzerinde derin bir tesir yaparlar. Bundan dolayıdır ki, her türlü ibadet ve taat *(Allah'ın buyruklarını yerine getiriş)* şekillerinde ve iç temizlik ve dürüstlük ile ilgili bütün emirlerde, dış temizliğe ve bedenin hareket ve davranışlarının doğru olmasına çok önem verilmiştir. Keza, dış organların hareketleri ve insanın iç tabiatı üzerinde hâsıl eyledikleri tesir dikkatle mütalâa edilince *(değerlendirilince)*, insanın cismanî ve ruhanî tabiatları arasındaki münasebet meydana çıkar. Ağlamak sun'î olarak tahrik edilse bile kalbe hüzün verir; hâlbuki gülmek sun'î olarak tenbih edilse bile kalbe neşe verir. Aynı veçhile *(şekilde)*, İslâmî ibadet esnasında yapıldığı gibi, bedenin yere kapanması huşu ve tevazu duygusu yaratır ve ruhu Yaratıcısına tapmağa meylettirir. Hâlbuki çalım satarak azametle dolaşmak gurur ve hodpesentliği *(kendini beğenmişliği)* tahrik eder.

Bu misaller, cismanî tavır ve davranışların insandaki ruhanî hal üzerinde yaptığı tesiri göstermeye kifayet eder. Tecrübe de gıdanın kalp ve dimağ *(bilinç)* üzerinde hâsıl eylediği tesiri göstermektedir. Meselâ yalnız sebze yiyenler cesaretlerinin yüksek vasfını kaybederler. Böylece, hayvanî gıdadan vazgeçmek korkaklığa ve asil bir vasfın kaybına yol açar. Aynı kanunun tesiri hayvanlar arasında bile müşahede edilebilir. Meselâ sebze yiyen hayvanlar, et yiyen hayvanlardaki cesaretin yüzde birine dahi malik değillerdir ve aynı şey kuşlar için de söylenebilir. O halde karakterin teşekkülünde gıdanın önemli bir rol oynadığına şüphe yoktur. Bundan başka, etin gıda rejiminden tamamen çıkarılması, bazı kifayetsizliklere sebebiyet verdiği gibi, etin fazlası da karakter için zararlıdır ve meselâ tevazu ve yumuşak tabiatlılık gibi takdire şayan vasıfları yok etmeye müstaittir. Lâkin ikisinin ortası bir yol takip edenler her iki yüksek vasfın, yani hem cesaret hem de yumuşak tabiatlılığın

vârisi olurlar. İşte bu mühim kanunu göz önünde tutarak, Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmuştur.

...كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا...

(Et ve sair gıdalar) yiyiniz, fakat (karakterinize ve sıhhatinize zarar verecek her hangi bir gıda rejimi şeklinde) ifrata gitmeyiniz. [16]

İnsandaki cismanî tabiatın, ahlâkî tabiat üzerinde hâsıl eylediği tesirden bahsettim. Lâkin iç duyguların dış tezahürleri *(görünümleri)* bulunduğunu da hatırda tutmak gerektir. Keder gözleri yaşla doldurur, neşe ise insanı güldürür. Böylece, beden ile ruh arasında tabiî bir münasebet vardır ve yemek, içmek, uyumak, yürümek, istirahat etmek vesaire gibi bütün cismanî hareketler, dış tezahürlerden ayrı olarak, ruhun halâtına taalluk eden *(halleriyle alakalı)* bir şey üzerinde bizzarure *(ister istemez)* mukabil *(karşılık olan)* bir tesir hâsıl ederler. Şiddetli bir sarsıntı, bir şok, dimağdaki *(beyindeki)* bir noktaya bildirilince hafıza kaybı ve başka bir noktaya bildirilince baygınlık meydana gelir. Taunun *(vebanın)* zehirli mikroplarını ihtiva eden hava, derhal evvela vücudu sonra da dimağı ifsat eder *(bozar)* ve bir kaç saat zarfında manevî ve ahlâkî saiklerin *(sebeplerin)* merkezi olan bütün iç cihazlar zedelenir ve bedbaht hasta kudurmuş bir insan gibi ölür. Bütün bunlar gösteriyor ki, beden ile ruh arasında esrarlı bir münasebet vardır, mamafih bu esrarın künhüne *(aslına)* varmak belki de insan havsalasının *(anlayışının)* dışındadır.

---

[16] Araf Suresi, Ayet 32

Ruh Bedenden Çıkmış Birşeydir

Konumuza taalluk eden *(bağlı olan)* diğer bir mesele ruhun anasının, bizzat beden olduğu keyfiyetidir. Ruh gökten inip ananın rahmine girmez. O, tabiri caizse, nutfede *(menide)* gizli bulunan bir ışık veya cevherdir ki bedeni inkişafiyle *(ilerlemeyle)* birlikte gelişir. Allah'ın Yüce Kelâmının bize anlattığına göre, ruh ana rahminde geliştiği sırada bedenden hâsıl olur.

...ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ۞

Ondan sonra (rahimde hazırlanmış olan) bedeni başka bir şekle koyarız ve ondan (ruh denilen) başka bir hilkat izhar eyleriz *(yaratılış meydana getiririz)* ve en güzel yaratıcı olan Allah yücedir ve benzersizdir. [17]

"Bedenden başka bir hilkat izhar eyleriz" sözlerinde derin bir sır vardır. Bu; ruhun mahiyetini aydınlatmakta ve ruh ile beden arasındaki kuvvetli ve esrarlı rabıtaya *(bağa)* işaret etmektedir. Beden ile ruh arasındaki rabıtanın *(bağın)* mahiyetine dair olarak Allah'ın Kelâmının burada bize sağladığı delil bizi başka önemli neticelere götürmektedir. Bu delil bize öğretiyor ki, bir insanın söylediği sözler ve işlediği fiillerle ameller, Allah aşkı için ve Allah'ın izzet ve celâlini belirtmek için söylenmiş veya işlenmiş ise ve Onun emirlerine göre düzenlenmişse, aynı İlâhî kanuna tâbidirler. Yani dışarıdan görünen bütün samimî fiil ve amellerde, insan nutfesinde *(döl suyunda)* olduğu gibi, gizli bir ruh vardır ve bu amellerin bedeni tedricen *(yavaş yavaş)* inkişaf ettikçe *(yetiştikçe)* gizli ruh onun içinde ayan *(belli)* olur. Amellerin bedenleşmesi tamamlanınca, ruh birdenbire mükemmel bir ışık ve ihtişam içinde parlar ve görülmesi mümkün olduğu nispette kendini gösterir ve aşikâr bir hayat hareketi peyda olur. Amellerin bedenin tamamıyla inkişafını *(gelişimini)* müteakip içerideki ışık şimşek gibi çakar. Bu merhale

---

[17] Müminun Suresi, Ayet 15

Kur'an-ı Kerimde remiz *(ima)* ve kinaye yoluyla şu şekilde tasvir edilmiştir:

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ۞

Onun bedenine şekil verdiğim ve izzet ve celâlin bütün tezahürlerini tamamladığım ve içine kendi ruhumu nefhettiğim *(üflediğim)* zaman önünde (itaatle) secde ediniz.[18]

Bu ayet dahi aynı fikri akla getirir, yani iyi amellerin tamamen bedenleşmesi üzerine, içerideki ruh aydınlanır. Bunu kadir-i mutlak olan Allah kendi ruhu diye tasvir eyleyerek, İlâhî bir mahiyet taşıdığına işaret ediyor. Zira beden ancak cismanî *(fiziki)* arzuların sönmesinden sonra tamamıyla gelişir ve binaenaleyh *(bundan dolayı)* daha önce donuk olan İlâhî ışık, bütün şâşaasıyla parlar ve böylece bu ihtişamın tezahürü *(ortaya çıkışı)* önünde secdeyi herkese farz kılar. Bu sebeple, karanlığı seven kötülük ruh müstesna, herkes tabiî surette ona doğru cezbedilir ve onun önünde yüzüstü yere kapanır.

Burada başka bir konudan bahsetmek faydalıdır. O da şudur. Rahimde bulunan çocuk dört ay on gün sonra hareket etmeye başlar. Bu zaman, çocuğun rahimde yalnız kaldığı bu yerde geçirdiği zamanın hemen hemen yarısı kadardır. İşte cenin, yani rahimde bulunan bebek dördüncü ayda nasıl yaşamın mucizesini gösteriyorsa ve bitkisel durumdan nasıl hayvanî duruma giriyorsa, aynı kudret yasası ruhanî (manevî) doğuşta da bulunur. Yani cenin nasıl rahimde yalnız kalış yerinde, iç yaşayış zamanının hemen hemen yarısını geçirip sonra da hayat emarelerini belirtiyor ve yaşayışının tam tecellisini gösteriyorsa, aynı durum ruhanî *(manevî)* hayat için de mukadderdir. İnsanın hissetme kuvvetlerinin ihtilâlının *(köklü değişiminin)* bozukluğunun kudretlerinden bulanıklık ve kesafetlerinden *(kirliliklerinden)* pak olan güzel yaşayışı, insanların çoğuna göre seksen yıl sürer. Seksenin yarısı dört rakamına çok benze-

---

[18] Hicr Suresi, Ayet 30

yen kırktır. Bu, sayısı tamamlanınca rahimde çocuğa hayatın ruhu bahşedilen dört aya çok benzemektedir. İşte doğru deneyimin de gösterdiği gibi bir insan, güzel hayatının yarısı yani rahimdeki dört aya benzeyen kırk seneyi geçirince, yahut onun sonuna yaklaşınca, eğer onun hamurunda doğruluk ruhu da bulunuyorsa, o ruh belli zamana geldiğinde kendi emarelerini gösterir ve harekete geçmeye başlar.

Kırk yaşından önce, çoğunlukla insan üzerinde karanlık devrin üstün olduğu hiç kimseden gizli değildir. Yaşamın yedi sekiz senesi çocuklukla geçer. Sonra yirmi beş, yirmi altı sene bilgilerin edinilmesiyle meşgul olunur. Yahut onu, boş oyun ve eğlencelerde zayi eder. Ondan sonra evlendiğinde, eş ve çocuk sahibi olduğunda yahut da bunların dışında, doğasının sonucu olarak dünyanın hevesleri kendisine üstün gelir. Dünyanın malları ve saygınlıkları uğruna değişik istekler ve temenniler ortaya çıkar. Lezzetlerini tamamlamak düşüncesi aşırı bir dereceye ulaşır. Eğer Yüce Allah'a yönelirse, dünyanın istekleri onunla bir derece birlikte olur. Dua edecek olursa da daha çok dünya için dua eder. Eğer ağlarsa bu, daha çok dünyanın bazı çıkarları bir derece ona karışmış olduğundandır. Kıyamet gününe olan imanı çok zayıftır. İmanı olsa da, ölüme daha uzun zaman olduğunu düşünür. Bir nehir üzerindeki barajın hasarlanarak etrafındaki araziyi mahvetmeye devam ettiği gibi nefsanî hislerin seli, insanın yaşamını aşırı bir tehlikeye sokar. Bu durumda o, ahiret hayatının derin konularına nasıl inanabilir? Aksine o, dini konulara güler ve onlarla alay eder ve kuru mantığını ve de beyhude felsefesini ortaya koyar. Elbette fıtratı *(yaratılışı)* hayırlı ise o, Yüce Allah'a inanır. Ancak kalbinin derinliğinden ve vefa ile inanmaz. Aksine başarılarının şartı ile inanır. Eğer dünyanın muratları eline geçerse, o zaman Allah'ın, aksi takdirde ise şeytanın olur.

Özetle, bu gençlik çağında çok nazik bir durum söz konusudur. Eğer Yüce Allah'ın yardımı olmazsa, insan Cehennem çukuruna düşer. Doğrusu, ancak bu yaş bütün kötülüklerin temelidir. Bu yaşta insanoğlu genellikle birçok hastalıklar ve utanç verici

zaaflar edinir. Bu olgunlaşmamış yaşamın hataları ile gerçek hiç değişmez Allah'tan bazen yüzünü çevirir. Kısacası bu, Yüce Allah'ın korkusunun az, şehvetin de kuvvetli ve nefsin ise üstün olduğu bir dönemdir. İnsanoğlu hiçbir nasihat edenin nasihatine kulak asmaz. Bu yaşamın hatalarının cezasını ömür boyu çekmesi gerekir. Sonra kırk yaşına ulaşınca, gençlik emareleri azar azar yok olmaya başlar. Bu durumda, daha önce nasihat edenlerin, yakınıp dövündükleri birçok hatalarından dolayı utanır. Nefsinin coşkuları kendiliğinden azalmaya devam eder, çünkü bedensel bakımdan ömrünün çöküş dönemi artık başlamıştır. Önceleri bedeninde doğan kötülüklere sebep olan kan, artık oluşmamaktadır. Daha önce var olan uzuvlarının kuvveti ve gençliğinin sarhoşluğu artık baki kalmaz. Şimdi artık çöküş ve zarara uğrama zamanı yaklaşmaktadır. Bunun üzerine üst üste kendisinden daha yaşlı olan büyüklerinin ölümlerine de tanık olması gerekir. Hatta bazen kaza ve kader neticesinde küçüklerin ölümleri de insanların bellerini kırar. Genellikle bu dönemde anneler ve babalar da mezarlara girip yatarlar. Dünyanın gelip geçici oluşunun birçok örnekleri belirir. Yüce Allah, bak işte dünyanın hikâyesi budur diyerek insanoğlunun önüne bir ayna koyar ve uğruna öldüğünün sonu budur, der. O zaman insanoğlu geçmiş hatalarına pişmanlıkla bakar. Onun üzerinde büyük bir inkılâp *(değişim)* gerçekleşir ve onun için yepyeni bir dünya da böylece başlamış olur. Yeter ki hamurunda saadet bulunsun ve çağrılanlardan olsun. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur;

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِى اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلٰى وَالِدَىَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِى فِى ذُرِّيَّتِى اِنِّى تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّى مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۞

Yani; Biz insana, ana-babana karşı iyilik yap diye sıkça vasiyet ettik. Bak annen senin uğruna ne sıkıntılara girdi, dedik. O, seni karnında taşıması sonucu, uzun bir müddet sıkıntılarda kaldı. Seni sıkıntı ve eziyetle doğurdu. Seni karnında taşımasından ve seni emzirmesinden dolayı o, otuz aya kadar eziyetler çekti.[19]

Daha sonra Yüce Allah, insanoğlu kırk yaşına varınca ve tam olarak akıllanınca, işte ancak o zaman o, Allah'ın sıkı sıkıya vasiyet ettiklerini hatırlar ve ey Rabbim, şimdi bana güç ve fırsat ver ki, ben de bana ve ana-babama verdiğin nasihatler için sana şükranımı bildireyim, der. Ey Allah'ım, şimdi bana razı olduğun ameli yaptır. Evlâdıma benim uğruma yetenek bahşeyle. Yani, eğer ben annemin ve babamın hakkını vermek konusunda bir eksiklik yaptıysam, çocuklarım da benzer bir eksiklik yapmasınlar. Eğer üzerime bir avarelik devri geldiyse, onların üzerine böyle bir devir gelmesin. Ey Allah'ım, şimdi ben tevbe ederim ve artık Sana itaat eden kullarının arasına girdim.

İşte bu ayet-i kerimede, Yüce Allah hayırlı kullarına kırkıncı senenin mübarek olarak geldiğini beyan etmiştir. Her kimde doğruluk ruhu bulunursa, kırkıncı yılında o ruh mutlaka harekete geçer. Yüce Allah'ın peygamberlerinin çoğu da ancak bu

[19] Ahkaf Sûresi; 46:16

kırkıncı yıllarında ortaya çıktılar. İşte bizim efendimiz ve rehberimiz Hz. Muhammed-i Mustafa (üzerine selâm ve Allah'ın nimetleri olsun) da ancak kırkıncı yılında Allah'ın kullarının ıslahı için zuhur etmiştir *(belirmiştir.)*

Şimdi konumuza tekrar dönelim. Ruh, rahimde hazırlanmakta olan bedenden çıkan bir ışıktır. Bundan kastettiğim şudur ki; ruh, cevheri nutfenin *döl suyunun)* içinde mevcut olmakla beraber, bidayette *(başlangıçta)* gizlidir ve görülemez ve beden tedricî surette inkişaf ettikçe *(yavaş yavaş geliştikçe)* ruh ta onunla beraber gelişir ve aşikâr olur. Hiç şüphe yok ki, ruhun nutfe ile esrarlı münasebeti Allah'ın plânına ve iradesine uygundur. Ruh, nutfe içinde parlak bir cevherdir, ama maddenin maddeden bir parça olduğu manasında, nutfenin bir parçası değildir. Fakat aynı zamanda, onun hariçten geldiğini veya bazılarının yanlış olarak zannettiği gibi, yeryüzüne düşerek nutfenin özü ile birleştiğini söylemek de yanlıştır. O, ateşin çakmak taşı içinde gizli oluşu gibi, nutfe içinde gizlidir. Allah'ın Kelâmı, ruhun bedenden ayrı bir şey olarak gökten geldiği veya birdenbire yeryüzüne düşerek rahme girdiği yolundaki görüşü desteklemiyor. Bu görüş tamamıyla yanlıştır ve tabiat kanunlarına aykırıdır. Çürümüş ve kokmuş gıda maddeleri içinde veya yıkanmamış yaralar içinde, her gün müşahede ettiğimiz binlerce haşarat dışardan gelmez veya gökten inmez. Onların mevcudiyeti, ruhun bedenden çıktığını ve her şey gibi Allah'ın bir sun'u *(eseri)* olduğunu ispat eder.

Ruhun İkinci Doğuşu

Bundan çıkaracağımız netice şudur ki: kemal-i hikmetiyle *(hikmetinin yüceliği)* ve kudretiyle ruhu bedenden yaratan Allah, ruhun ikinci bir doğuşunun da beden yoluyla zahir *(belli)* olmasını irade etmiştir *(karar vermiştir.)* Ruhun hareketi bedenin hareketine tâbidir ve beden hangi istikamete cezbedilirse, ruh onu takip etmelidir. İnsan hayatının cismanî hali ruh için bu derece büyük ehemmiyet taşırsa, Allah'ın Kelâmı bu meselede sessiz kalamaz. Binaenaleyh *(bundan dolayı)* Kuran-ı Ke-

rim, insan hayatının cismanî *(fiziki)* halini ıslaha çok yer ayırmıştır. Kur'an insanı ilgilendiren bütün önemli meseleler hakkında çok kıymetli ve etraflı talimat veriyor. İnsanın bütün hareketleri, ihtiyaçlarının tatmin şekli, aile hayatı, içtimaî ve umumî münasebetleri, sağlığı ve hastalığı kanunlarla tanzim edilmiş ve insanın manevî ve ruhanî hali üzerinde dış nizamın ve temizliğin nasıl tesir yaptığı gösterilmiştir. Bugün bana tahsis edilen vaktin mahdut *(sınırlı)* oluşu dolayısıyla, yalnız bellibaşlı kaidelerden bir kaçını kısaca zikredeceğim. Onları etraflı olarak anlatmak, burada müsaade edilene kıyasen daha fazla bir zamana ihtiyaç gösterir.

İnsanın Üç Dereceli Islahı

Bu mühim mesele bakımından; yani insanın dış hayatının ıslah edilmesi, vahşilikten tedricen *(yavaş yavaş)* medeniliğe doğru ilerlemesi ve ondan sonra ruhanî inkişafın *(gelişmenin)* en yüksek mertebesine erişmesi ile ilgili bulunan emirler ve tenbihler bakımından Allah'ın Kelâmı dikkatle incelenirse, aşağıdaki hikmet dolu metot *(yöntem)* göze çarpar. Evvelâ Allah-u Teâlâ lûtf-u ihsaniyle insanı karanlıktan kurtarmış ve günlük mutat hareketlerine ve içtimaî hayat tarzına ait kaideleri kendisine öğretmek suretiyle, onu vahşiyane bir durumdan yüksek bir mertebeye çıkarmıştır. Böylece, bu ameliye insanın inkişafının *(gelişiminin)* en alçak noktasından başlar ve her şeyden evvel insan ile süflî *(sıradan)* hayvanlar arasına bir hattı fâsıl *(ayırıcı bir çizgi)* çizerek, içtimaî *(toplumsal)* davranış diye adlandırılabilecek olan iptidaî *(ilkel)* ahlâk kaidelerini ona öğretir. Sonra, insanın davranış ve hareketlerini düzenleyerek ve böylece onları yüksek ahlâkî vasıflara kalbeyleyerek, bu ahlâk derecesini daha da mükemmelleştirmeğe çalışır. Bu gelişmelerin her ikisi de tek bir ilerleme merhalesine taallûk eder *(ilişkilendirir)* ve aralarındaki fark ise sadece derece farkıdır. Kâinatın Hakîm-i Mutlak'ı, ahlâkî tekâmül *(olgunlaşma)* sistemini öyle tanzim eylemiştir ki *(düzenlemiştir ki)*, bir insan aşağı bir durumdan daha yüksek bir duruma kolayca çıkabilir.

Şimdi, daha sonraki ilerleme merhalesine *(aşamasına)* geçelim. Bu merhalede insan, Allah sevgisi içinde ve onun iradesini yerine getirme işinde kendini kaybeder ve yalnız Allah aşkı için yaşar. "İslâm" kelimesinin anlattığı merhale budur ve Allah'ın iradesi ile hizmetine tamamen bağlanma ve benliği tamamen unutma manasına gelir. Kur'an-ı Kerimde şöyle buyrulmuştur:

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ۞

قُلْ اِنَّ صَلَاتٖى وَنُسُكٖى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتٖى لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمٖينَ۞لَا شَرٖيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ
الْمُسْلِمٖينَ۞

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطٖى مُسْتَقٖيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ
بِكُمْ عَنْ سَبٖيلِهِ...

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونٖى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ۞

Hayatını (veya menfaatlerini) Allah aşkı için feda ederek kendini onun iradesine teslim eden kimse, samimiyeti sadece laftan ibaret kalmayıp, iyi iş işlemek suretiyle samimiyetini ispat eden kimse, gerçekten kurtulur (yani Allah'ın rahmet ve mağfiretine mazhar olur). Böyle bir kimsenin muhakkak ki Rabbi

nezdinde mükâfatı olacak ve korkuya düşmeyeceği gibi mahzun da olmayacaktır. [20]

(Ey Muhammed) de ki: Namazım, kurbanım, hayatım, ölümüm hükmü bütün kâinata şâmil olan *(kainatı kapsayan)* ve şeriki *(ortağı)* bulunmayan, Allah içindir. Bana emredilen budur ve ben ilk Müslümanım (yani Kadîr-i Mutlak olan Allah'ın yoluna kendini ilk teslim eden ve bu yolda hayatını ilk feda eden benim). [21]

Benim yolum budur. Bu doğru yoldur, binaenaleyh *(bunun için)* onu takip ediniz ve başka yola gitmeyiniz. Başka yol muhakkak ki sizi Allah'tan uzaklaştırır. [22]

(Ey Muhammed) Onlara de ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Muhakkak ki O bağışlayandır ve kullarına ziyadesiyle merhamet edendir. [23]

Şimdi hayatın üç halini bir bir ele alıp inceleyeceğim. Ancak, buna başlamadan evvel tekrar hatırlatayım ki, menşei âsi ruh olan insan hayatının cismanî hali, Allah'ın Kelâmına göre, ahlâkî halden ayrı bir şey gibi mütalâa edilemez *(değerlendirilemez.)* İnsanın tabiî temayüllerini *(eğilimlerini)* ve bedenin arzuları ile ihtiraslarını Kur'an-ı Kerim cismanî haller diye sınıflandırıyor. Bunlar münasip bir nizam ve koordinasyon dâhilinde faaliyette bulundukları zaman, mükemmel ahlâkî vasıflar haline inkılâp ederler *(köklü bir şekilde değişir.)* Aynı şekilde, ahlâkî ve ruhanî hallerin sahaları bir hattı fâsıl *(bölümsel sınır)* ile birbirinden kat'î *(kesin)* olarak ayrılamaz. İnsan, nefsin Allah'a mutlak surette teslimi, ruhun tamamen tasfiyesi, süflî *(aşağılık)* temayüllerin külliyen izalesi *(tamamen yok edilmesi)* yoluyla bu sahaların birinden diğerine geçer ve böylece İlâhî iradeye karşı mutlak bir bağlılık, mükemmel bir sevgi ve tam

[20] Bakara Suresi, Ayet 113
[21] En'am Suresi, Ayet 163-164
[22] En'am Suresi, Ayet 154
[23] Âl-i İmran Suresi, Ayet 32

bir teslimiyet içinde Allah ile birleşmeyi ve tam bir huzur ve sükûna kavuşmayı başarır. Bir şahıs, cismanî halleri, ahlâkî vasıflar mertebesine yükselmedikçe, insan unvanına lâyık olmaz; çünkü tabiî arzular insanda ve hayvanda müşterektir *(ortaktır)* ve cismanî haller ahlâkî vasıflara inkılâp etmedikçe *(köklü bir halde değişmedikçe)* insan ve hayvan arasındaki farkı gösterecek bir alâmet yoktur.

Bundan başka, sureta *(görünüşte)* bir-iki ahlâkî vasfa sahip olmak da ruhanî hayatı beslemeye kifayet etmez *(yetmez.)* Meselâ hilm-ü mülâyemet *(yumuşak huyluluk)*, uysallık, fitne ve fesada âdemi-rağbet *(kötüye karşı insanın ilgisi)* bir takım tabiî vasıflardır ki, ahlâkî ve ruhanî kıymetlerin ehemmiyetinden bihaber olan bir şahısta dahi bulunabilir. Keza, tamamen zararsız ve görünüşte yırtıcılık temayüllerinden âri olan hayvanların sayısı az değildir. Ehlileştirildikleri vakit onlarda yırtıcılıktan eser kalmaz ve hatta dayağa ve azarlanmaya bile mukabele etmeksizin boyun eğerler. Bununla beraber, kimse onlara ahlâkî vasıflar isnat etmez. Aynı şekilde, en batıl itikatlara bağlı bulunanlarda ve hatta bazen en şeni *(kötü)* fiilleri işlemekten suçlu olanlarda, bu kabil *(buna benzer)* vasıflar mevcut olabilir. Bir şahıs kendi yaraları, bağırsakları veya midesi içindeki kurtların öldürülmesine tahammül edemeyecek kadar yumuşak kalpli olabilir. Bazı ahvalde şefkat ve merhamet duygusu bir insanı bal yemekten veya misk kullanmaktan vazgeçmeye sevk edebilir. Çünkü bunlardan biri arıların dağıtılmasını veya yok edilmesini, diğeri ise geyiklerin öldürülmesini gerektiriyor. İnci veya ipek, hayvan hayatını tahrip etmek suretiyle elde edildiği için, bunları kullanmaktan kaçınacak derecede şefkatli insanlar bulunabilir. Suda bulunan küçük mahlûkları yok etmektense, su içmekten vazgeçip kendi canına kıymağa âmade *(hazır)* olacak kadar kuvvetli şefkat hissine sahip bir insan tasavvur etmek dahi mümkündür.

Bütün bunları kabul ve teslim etmeye hazırım ama, makul bir insan bu kabil budalalıkların ahlâkî bir mümtaziyet *(üstünlük)* yarattığını veya ahlâkî bir varlık için lüzumlu olduğunu tasav-

vur edebilir mi? Allah'ı hakkıyla anlama yolunda engel teşkil eden bütün derunî *(içten)* kötülüklerden, insan ruhu bu şekilde mi tasfiye edilebilir? İnsana nazaran bazı hayvanlarda ve kuşlarda daha fazla rastlanan bu zararsızlık vasfı matlup olan *(istenen)* mükemmeliyet derecesine ulaşma vasıtası olamaz. Bilâkis bu, tabiat ile mücadele etmek ve onun kanunlarına karşı durmak kabilinden bir şey olduğu gibi, tabiatın bize bahşeylediği kabiliyetleri ve nimetleri reddetmek manasını da tazammun eyler *(içerir.)* Muhtelif kabiliyetlerimizi kendi sahaları dâhilinde, icabına göre kullanmadıkça ve nefsimizi tamamıyla Allah'ın iradesine teslim ederek, Onun bize gösterdiği yolda sebatla yürümedikçe, ruhanî mükemmeliyete ulaşamayız.

Şimdi konumuza tekrar dönelim. Esasen belirtmiş olduğum gibi, üç dereceden müteşekkil *(oluşmuş)* insan fıtratını *(yaratılışını)* meydana getiren üç âmil *(etken)* - yani isyankâr ruh, kendi kendini itham eden ruh ve sükûna kavuşmuş ruh - vardır. Binnetice, bu üç âmile *(etkene)* tekabül eden üç ıslah merhalesi *(aşaması)* vardır. Birinci merhalede *(aşamada)* hiç bilgisi olmayan vahşilerle alâkadarız ve karşılıklı münasebetlerini tanzim eden içtimaî kanunları kendilerine öğretmek suretiyle, onları kültürlü varlıklar durumuna yükseltmek, vazifemizdir. Binaenaleyh *(bundan dolayı)* birinci merhale, vahşiye çıplak gezmemesini, tıka-basa ve hayvan leşi yememesini veya bu kabil yabanice itiyatlara *(alışkanlıklara)* kendini vermemesini öğretmekten ibarettir. İnsanın ıslah edilmesinde en aşağı merhale budur. Kültür güneşinin ışığına henüz kavuşmamış olanları insanileştirirken, her şeyden evvel onları bu merhaleden geçirmek ve iptidaî *(ilkel)* ahlâk kaidelerini onlara öğretmek lâzımdır. Vahşi, sosyal davranışın iptidaî *(ilkel)* esaslarını öğrenince; ikinci ıslah merhalesine *(aşamasına)* hazırlanmıştır. O zaman, kendisine insanlığa ait yüksek ve mükemmel ahlâkî vasıflar öğretileceği gibi, kabiliyetlerini ve diğer zihnî kuvvetlerini münasip şekilde kullanması da öğretilir. Yüksek ahlâkî vasıflar iktisap edenler *(kazananlar)* ondan sonra üçüncü merhaleye hazırlanırlar ve zahirî *(görünürdeki)* mükemmeliyete

ulaşmalarını müteakip, Allah ile birleşmenin ve Allah sevgisinin tadını alırlar. Allah'a giden yolda yolculuk etmek isteyenler için Yüce Kur'anın emrettiği üç merhale budur.

Resulüllah (s.a.v.)'in Zuhurunda Dünyanın Durumu

Yüce Peygamberimiz (üzerine selâm ve Allah'ın nimetleri olsun) dünyanın derin bir cehalet bataklığına saplandığı bir sırada gönderilmişti. Kur'anı Kerim buna şu kelimelerle işaret etmiştir:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ...

Fesat karayı ve denizi kapladı. [24]

Bu mecazî ibarenin açıkçası, Allah'tan kendilerine kitap verilmiş olanlarla vahiy kaynağından hiç içmemiş olanlar bozulmuşlar ve fesada uğramışlardı, demektir. Yüce Kur'an, şu ayette beyan olunduğu gibi, ölülere hayat vermek için inzal edilmişti *(indirilmişti)*:

اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا...

Îyice bilin ki, Allah ölmüş olan toprağa şimdi tekrar hayat verecektir. [25]

O zamanlar Arabistan'ın her tarafında zulûm ve vahşet hüküm sürüyordu. Hiç bir içtimaî *(toplumsal)* kanuna riayet edilmiyordu ve en şeni *(kötü)* fiiller açıkça irtikâp olunuyordu *(işleniyordu.)* Bir erkeğin alabileceği kadınların sayısı tahdit edilmemişti *(sınırlandırılmamıştı)*, ve memnu olan *(menedilmiş)* her şey caizdi *(serbestti.)* Yağmâ ve yakın akraba arasında cinsî münasebet salgın halinde idi ve erkekler analarını karı diye alıyorlardı. İşte bu menfur *(nefret edilen)* âdeti yasaklamak içindi ki, Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti vahyolunmuştu:

---

[24] Rûm Suresi, Ayet 42
[25] Hadid Suresi, Ayet 18

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ...

Analarınız ile evlenmek şimdi size haram kılınmıştır. [26]

Hayvanlar gibi leş yemekten bile çekinmiyorlardı ve yamyamlık bilinmeyen bir şey değildi. Serbestçe işlemedikleri hiç bir fısk-u fücur *(günah)* yoktu. Arapların ekserisi ahiret hayatına inanmıyordu ve içlerinde putperest olanlar çoktu. Bütün Arabistan'da küçük çocukları öldürme âdeti câri idi ve yetimler, malları zapt ve müsadere[27] edilebilsin diye, merhametsizce katlediliyordu. Araplar, zahiren bakılınca erkek biçiminde idiler, fakat akıllılık, edep ve hayâ, namus ve şerefe düşkünlük ve saire gibi erkeğe yakışan vasıflardan külliyen mahrumdular. Şaraba karşı aşırı derecede teşne *(hevesli)* olduktan başka, hiç çekinmeden zina irtikâp ediyorlardı *(işliyorlardı.)* Cahillik o kadar yaygın bir halde idi ki, komşu memleketlerde Araplara "Ümmiyyin", yani cahil deniliyordu. Arabistan'ın Yüce Peygamberi, Allah'ın Habibi Hz. Muhammed (üzerine selâm ve Allah'ın nimetleri olsun) zulmâta müstağrak olan *(dinszilik ve zulmün hakim olduğu)* böyle bir devirde ve memlekette ortaya çıkmış ve Allah'ın Kelâmı ona böyle vahşi ve cahil bir halkı ıslah etmek için verilmişti.

Kur'an-ı Kerim Bütün İnsanlık İçin Mükemmel Bir Rehber

Binaenaleyh, üzerine dikkat çekmiş olduğum, insanın üç dereceli ıslahının, bu devirde Yüce Kur'an insanlık için en mükemmel rehber olduğu iddiasındadır. Zira her bakımdan tam bir ıslahat yapma imkânı yalnız ona bahşedilmişti. Başka kitaplara hiçbir zaman böyle bir imkân verilmemişti. Kur'anın önünde yüksek bir gaye mevcuttu. Evvelâ insanlığı vahşetten kurtarıp medenileştirmeye sonra da onları, mükemmel ahlâkî kaideler öğretmek suretiyle, iyi insanlar haline getirmeye ve en sonunda da en yüksek terakki şahikalarına *(ilerlemenin en yük-*

---

[26] Nisa Suresi, Ayet 24
[27] Müsadere: Yasak edilen bir şeyin kanuna göre elden alınması.

sek zirvelerine) ulaştırarak salih ve muttakî *(günahtan sakınır)* yapmaya mecburdu. Kur'an bu üç dereceli gayeye dair mükemmel direktifler vermektedir.

Esas konuyu, yani insanın üç dereceli ıslahını tetkik etmeden evvel, pek önemli olan başka bir noktaya dikkat çekmek isterim. Kur'anın talim ve telkin ettiği doktrinlerden hiç biri mantığa aykırı düşmez ve binaenaleyh *(bundan dolayı)* beşerî muhakeme onların kabulüne muhalefet etmez. Bu ciheti gözden kaçırmamak gerekir. Kur'an-ı Kerim'in yegâne gayesi ve Kur'anî talim ve telkinlerin özü, insanın üç merhaleli ıslahıdır. Bütün diğer emir ve tembihler bu gaye için sadece birer vasıtadır. Bedenî hastalıkların tedavisi için doktor münasip hallerde cerrahî müdahale ve yaralara merhem sürme lüzumunu ve saireyi nasıl kabul ediyorsa, Yüce Kur'anın talim ve telkinleri aynı şekilde bu vasıtaları, gerektiği zaman ve gayeye hizmet etmek üzere kullanmıştır. Kur'anın bütün ahlâkî talim ve telkinlerinin, kaidelerinin ve akidelerinin istihdaf ettiği *(hedef gösterdiği)* çok şümullü *(şey ihtiva eden)* bir gaye vardır ki, bu da insanı vahşet damgası taşıyan cismanî *(fiziki)* halden ahlâkî hale ve ahlâkî halden de genişliğine payan *(sınır)* bulunmayan ruhanî hale çevirmektir.

Ahlaki Vasıf Nedir?

İnsanın cismanî hallerinin mahiyet itibariyle ahlâkî halinden farklı olmadığını evvelce belirtmiştim. Filvaki *(gerçekte)* cismanî haller, nizama tâbi kılındığı ve akıl ve muhakemenin direktiflerine uygun olarak münasip hudutlar içinde kullanıldığı zaman, ahlâkî hallere kalbedilirler *(dönüşürler.)* Bir insan hareketlerinde akıl ve vicdanın emirlerini rehber ittihaz etmeden *(edinmeden)* önce, onun hareketleri ahlâkî hallere ne kadar benzerse benzesin, hiç bir veçhile *(şekilde)* ahlâkî haller başlığı altında toplanamazlar. Bu gibi hareketler sadece tabiî ve insiyakî *(içgüdüsel)* dürtülerdir. Meselâ bir köpeğin veya başka bir ehlî *(evcil)* hayvanın sahibine karşı gösterdiği uysallık ve bağlılığa nezaket veya kibarca davranış denemeyeceği gibi, bir

kurtun veya arslanın yırtıcılığı da kabalık veya terbiyesizlik sayılamaz. Terbiye ve nezakete uygun veya aykırı davranışlar dediklerimiz, gerektiği ahvalde akıl ve mantığı kullanmaktan hâsıl olan neticelerdir. Davranışlarında akıl ve mantık icaplarına uymayan bir kimse, muhakeme kabiliyetleri henüz olgunlaşmamış bir çocuğa veya aklını kaybetmiş bir mecnuna benzetilebilir. Bir taraftan bir delinin veya bir çocuğun hareketleri ve diğer taraftan akıl ve mantık sahibi bir insanın davranışları arasındaki fark, evvelkinin sadece tabiî dürtüler sonrakinin ise muhakeme kabiliyetini kullanmaktan husule gelen neticeler oluşudur. Meselâ insan yavrusu doğar doğmaz anasının memesini aramaya, bir civciv ise yumurtadan çıkınca gagası ile yiyeceğini toplamaya başlar. Aynı veçhile *(şekilde)*, bir sülük, bir yılan veya bir arslan kendi cinsinin itiyatlarını sevki-tabiî ile tevarüs eder *(huylarını doğal olarak kalıtsal yolla alır.)*

İnsan yavrusu doğumdan az bir zaman sonra, beşerî hususiyetler göstermeye başlar. Yaşı ilerledikçe, bu hususiyetler daha ziyade göze çarpar. Ağlaması daha yüksek sesle olur ve tebessümü gülmeye tahavvül eder *(dönüşür.)* Hoşnutluğunu ve hoşnutsuzluğunu, hareketleri ile ifade eder fakat bu hareketler hâlâ akıl ve muhakemeden ziyade insiyakî *(içgüdüsel)* dürtünün mahsulüdür. Zihnî kabiliyetlerin henüz gelişmemiş olduğu vahşet halinde insan, aynen çocuk gibi, tabiatının dürtülerine tâbidir ve her yaptığını o dürtülere uyarak yapar. Hareketleri düşünme mahsulü değildir. Onun dış şartlara tâbi bulunan tabiatının dürtüleri, zahirî *(görünür)* bir şekil alır. Mamafih, bu hareketlerden hepsinin behemehâl *(mutlaka)* yakışıksız olduğu zannedilmesin. Onlardan bazısının, makul bir insanın düşünerek yaptığı hareketlere benzemesi mümkündür. Şu kadar var ki, o hareketlerin icrasına geçilmeden önce muhakeme kabiliyetinin kullanılmadığı veya yakışıklı mı yakışıksız mı oldukları iyice düşünülmediği, inkâr edilemez. Vahşinin bazı hareketlerinde azıcık muhakeme yürütüldüğü farzolunsa bile, onları umumiyetle iyi ve kötü davranışlar diye tasnif edemeyiz. Zira onları tevlit eden *(doğuran)* esas âmil *(faktör)* muhakeme kabi-

liyeti değildir, insiyakî *(içgüdüsel)* bir dürtüdür veya şiddetli bir arzuya veya duyguya boyun eğmedir.

Hulâsa *(özetle)*, hayatı bir vahşinin hayatına benzeyen ve süflî *(sıradan)* hayvanlar ile çocuklar veya deliler gibi tabiî dürtülerine tâbi bulunan bir insanın hareketlerini ahlâkî sayamayız. Ahlâkî bir varlık, yani hareketleri ahlâk bakımından iyi veya kötü diye sınıflandırılabilen bir varlık, birinci merhalesinde iyi ve kötü davranışları veya iyi ve kötü davranışların muhtelif derecelerini birbirinden ayırtedebilecek durumdadır. Muhakeme kabiliyeti umumî fikirler edinebilecek derecede geliştiği ve işlenen amellerin ve fiillerin uzak neticelerini kavrayabildiği zamanda bu durum meydana gelir. Ondan sonra insan iyi bir ameli ve fiili terk ve ihmal edince üzülür veya kötü bir amel ve fiil işledikten sonra pişmanlık ve vicdan azabı hisseder. Bu da insan hayatının ikinci merhalesidir ve Kur'an-ı Kerim'de nefs-i levvame, yani kendi kendini itham eden ruh (veya daha çok bilinen bir tabir ile vicdan) tesmiye edilmiştir *(olarak isimlendirilmiştir.)* Lâkin vahşinin bu kendi kendini itham eden ruh merhalesine ulaşması için sadece nasihatin kâfi gelmeyeceği akılda tutulmalıdır. Vahşinin Allah hakkındaki bilgisi öyle bir raddeye gelmeli ki, Allah tarafından yaratılmış olmasına ehemmiyetsiz ve manasız bir şey nazarıyla bakmasın. Ruhu asîlleştiren bu Allah görüşüdür ki, gerçek ahlâkî fiillere ve amellere zemin hazırlar. Bu sebepten ötürü Yüce Kur'an, nasihatler ve ihtarlarla birlikte gerçek bir Allah bilgisi telkin eylediği gibi, iyi veya kötü her amelin bu hayatta manevî ve ruhanî saadet veya azap hâsıl ettiğini ve ötekî hayatta insanı daha aşikâr bir mükâfat veya mücazatın *(işlenen suçun cezasının)* beklediğini anlatır. Kısacası, insan kendi kendini itham eden ruh tesmiye ettiğimiz *(olarak isimlendirdiğimiz)* bu terakki merhalesine erişince, onun aklı ve bilgisi ve vicdanı da işlediği fâsıkane *(sapık)* amellerden nedamet *(pişmanlık)* duyacağı ve salihane ameller işlemeğe tehalük göstereceği *(can atacağı)* bir inkişaf *(gelişim)* seviyesine ulaşır. İnsanın amellerinin bu mer-

halede ahlâkî mahiyeti haiz olduğu *(bulundurduğu)* söylenebilir.

Her Dış Amel ve Fiile Tekabül Eden Bir İç Vasıf

Bu vesile ile sabır ve tahammül, cebri nefs *(nefsin zorlaması),* tevazu, hilm-ü mülâyemet *(yumuşak huyluluk)* ve emsalinin *(benzerlerinin)* hüsnü *(güzel)* ahlâkı teşkil eden yegâne vasıflar olduğu yolundaki genel görüşün yanlışlığını teşhir edebiliriz. Hakikatte, her dış amel ve fiile tekabül eden bir iç vasıf vardır ki, yerinde kullanıldığı zaman, ahlâkî tabir olunur. Meselâ ağlarken, dış amel ve fiili, içinden yaşlar akan göz icra eder. Kalpte buna tekabül eden şefkat ve merhamet tesmiye edebileceğimiz *(olarak isimlendirebileceğimiz)* bir yumuşama vasfı vardır ki, ahlâkî bir varlık tarafından münasip veçhile *(şekilde)* kullanıldığı zaman mükemmel bir ahlâktır. Yine, bir insan bir düşmana karşı kendini müdafaa ederken veya onunla mücadele ederken ellerini kullanır. Fakat kalbin içinde dış uzvun bu amel ve fiiline tekabül eden cesaret dediğimiz bir vasıf vardır ki yerinde kullanıldığı zaman, o da yüksek bir ahlâktır ve bu ahlâka sahip olmak insanın mükemmeliyete erişmesi için lâzımdır. Aynı şekilde, bir insan bazen elleri ile mazlûmu zalimden kurtarır, bazen de muhtaç olana veya aç kalana bir şey vermek veyahut da insanlığa başka yolda hizmet etmek mecburiyetini duyar.

Bu kabil ameller ve fiiller, acıma ve kedere iştirak dediğimiz bir iç vasıftan neşet etmektedir *(meydana gelmektedir.)* Bazen bir insan haksızlık ve gaddarlık yapanı cezalandırır ve bu dış amelin kaynağı intikam denilen ahlâkî vasıftır. Yine, bazen kendisine eza *(eziyet)* ve cefa *(zulüm)* edilen bir insan bilmukabele *(karşılık olarak)* eza ve cefa yapmaktan kaçınır ve mütecavizin hareketini affeder. Bu kaçınma, tahammül ve cebri nefs *(nefsin zorlaması)* dediğimiz ahlâkî vasfın neticesidir. Aynı veçhile *(şekilde)*, bir insan bazen ellerini, ayaklarını, zekâsını veya servetini hemcinsine iyilik etmek için kullanır. Bu kabil davranışlara tekabül eden ahlâkî vasıf hayırseverliktir. Hakikat-

te, evvelce beyan eylediğimiz gibi, bütün bu vasıflar, ancak münasip vakitte kullanıldığı zaman ahlâkî vasıflar sayılır. Nitekim Allah-u Teâlâ Yüce Kuranda Yüce Peygambere hitap ederken;

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾

"Gerçekten sen en yüksek ahlâk üzeresin" [28] buyurmuştur. Yani, hayırseverlik, cesaret, insaf, merhamet, şefkat, doğruluk, âlicenaplık *(cömertlik)* vesaire gibi yüksek ahlâkî vasıflar senin şahsında mükemmel ve ahenkli bir bütün halinde birleşmişlerdir.

Hulâsa: nezaket, tevazu, namuskârlık, âlicenaplık, kıskançlık, sebat, iffet, affa temayül, sabır, şefkat, doğruluk, sadakat vesaire gibi insanın fıtratında bulunan bütün vasıflar, kendi sahaları dâhilinde ve münasip vakitlerde kullanıldıkları zaman, fazilet tabirinin şümulüne *(kapsamına)* girerler. Bütün bunlar, insanın tabiî temayülleri ve duyguları akıl ve mantık tarafından kontrol ve idare edildiği zaman, o temayüllerden ve duygulardan hâsıl olurlar. Terakki ve yükselme arzusu insanın en esaslı bir vasfıdır ki, süflî *(sıradan)* hayvanların bundan nasibi yoktur. İşte bundan dolayı hak din, iyi arkadaş ve fazileti teşvik eden tembih ve nasihatler insanın tabiî temayüllerini ahlâkî vasıflara tahvil eder *(dönüştürür.)*

İnsanın Cismanî Halleri

Mukaddime *(önsöz)* mahiyetindeki bu mütalâalardan *(değerlendirmelerden)* sonra, yukarıda zikrettiğimiz üç merhaleli nefis ıslahının birinci merhalesi hakkında Kur'an-ı Kerim'in öğrettiği esasları inceleyeceğiz. Bu, insan medeniyetinin birinci merhalesidir ve ahlâkın muaşeret *(toplumsal ilişki)* âdabı tabir ettiğimiz cephesini tanzim eyler. Kur'an-ı Kerim, günlük hayatın fiil ve hareketlerine rehberlik eden kanunlar vaz'eylemiş ve vahşiyi içtimaî bir varlık yapmak için gereken her şeyi öğret-

---

[28] Kalem Suresi, Ayet 5

miştir. Yüce Kur'anın bu konudaki emirleri ve tembihleri şöyledir:

Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan sütanalarınız, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anaları, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz karılarınızın yanınızda bulunan kızları (üvey kızlarınız) ile evlenmek size haram edilmiştir. Kendileriyle gerdeğe girmediğiniz karılarınızın (evlenmek istediğiniz halde her hangi bir sebeple gerdeğe girmeden ayrıldığınız kadınların) kızları ile evlenmeniz günah değildir. Öz oğullarınızın karıları ile de evlenmeniz haramdır. İki kız kardeşi birlikte almanız da haramdır. [29]

Karılarınıza, istemedikleri halde, zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. [30]

Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyiniz, lâkin geçmişte olanlar affedilecektir. [31]

Bugün iyi ve temiz şeyler size helâl kılındı. Kendilerine kitap verilmiş olanların yiyecekleri size ve sizin yiyecekleriniz onlara helâldir. Mümin kadınların iffetli olanlarını ve sizden evvel kendilerine kitap verilenlerin iffetli kadınlarını, mehirlerini vermek ve zina etmeksizin veya gizli dost tutmaksızın onlarla temiz bir hayat geçirmek şartı ile nikâhla almanız size helâldir.[32]

Bazı Cahiliye Devri Arapları arasında cari olan bir âdete göre, bir erkeğin çocuğu olmazsa, karısı çocuk edinebilmek için gizlice başka bir erkeğe giderdi. Burada "musafahat" denilen bu

[29] Nisa Suresi, Ayet 24
[30] Nisa Suresi, Ayet 20
[31] Nisa Suresi, Ayet 23
[32] Mâide Suresi, Ayet 6

çirkin âdetin ortadan kaldırılması içindir ki, bu kelimeler kullanılmıştır.

Kendi kendinizi öldürmeyin (intihar etmeyin). [33]

Çocuklarınızı öldürmeyin. [34]

Kendi evlerinizden başka evlere, vahşiler gibi izin almadan girmeyin ve girerken ev sakinlerine selâm verin. Düşünürseniz bunun sizin için daha hayırlı olduğunu anlarsınız. Evde kimseyi bulamazsanız, yine sahibi size izin vermeden girmeyin ve ev sahibi size "geri dön" derse, derhal geri dönün. Bu sizin için daha nezih bir harekettir. [35]

Evlere kapılarından giriniz, [36]

Bir selâm ile selâmlandığınızda, daha iyi bir selâm verin veya hiç olmazsa o selâma mukabele edin. [37]

İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytana has olan pis işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan sakınınız ki felâh *(kurtuluş)* bulasınız. [38]

Kendiliğinden ölen hayvanın eti ve kan ve domuz eti ve Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvan, bir yerden düşerek ölen ve süsmek suretiyle öldürülen hayvan; canavar tarafından parçalanan hayvan (canı çıkmadan gereği veçhile *(şekilde)* boğazladığınız bundan müstesnadır;) ve putlara mezbahada kurban edilen hayvan size haram kılınmıştır. [39]

Yemek için kendilerine neyin helâl olduğunu sorarlarsa, de ki: İyi ve temiz olan her şey size helâldir (yalnız hayvan leşleri ve onlara benzeyen murdar *(pis)* şeyler haramdır.) [40]

---

[33] Nisa Suresi, Ayet 30
[34] En'am Suresi, Ayet 152
[35] Nur Suresi, Ayet 28-29
[36] Bakara Suresi, Ayet 190
[37] Nisa Suresi, Ayet 87
[38] Mâide Suresi, Ayet 91
[39] Mâide Suresi, Ayet 4
[40] Mâide Suresi, Ayet 5

Size, meclislerinizde başkaları için yer açınız denildiği zaman, yer açınız (ki başkaları da otursun). Size, kalkınız denildiği zaman, kalkınız. [41]

İyi olan her şeyi, (ister et olsun ister sebze olsun) yiyiniz ve içiniz, fakat yemek rejiminizde itidal üzere *(ölçülü)* olunuz ve münasip haddi aşmayınız. [42]

Boş lâf etmeyiniz, fakat gerektiğinde sözün doğrusunu söyleyiniz. [43]

Esvabın temiz olsun ve sana ait olan her şey (bedenin, evlerin ve sokakların ve oturduğun her yer) pislikten, murdarlıktan tathir edilmiş *(temizlenmiş)* olsun. [44]

Yürüyüşün (çok hızlı veya çok yavaş değil) tabiî olsun ve sesini lüzum hâsıl olmadıkça) ne çok yükseltesin ne de çok alçaltasın. [45]

Seyahate çıkacağın vakit, yanına her türlü azık alasın ve azığın en hayırlısı muhakkak ki takvadır. [46]

Cünüp iseniz baştan aşağı yıkanmak suretiyle temizleniniz. [47]

Mallarınızda dilenenler için ve dilsiz hayvanlarla kuşlar için bir hak ve hisse vardır. [48]

Vesayetiniz altındaki öksüz kızlarla evlenmenizde bir beis yoktur. Ancak, sizden başka veli ve vasileri bulunmaması sebebi ile bazen onlara karşı adaletin icabını yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, veli ve vasileri bulunan başka kadınlardan, kendilerine karşı her hususta adl-ü insaf *(akli ve vicdani adaletin hakkaniyeti)* ile muamele etmeğe muktedir olmanız şartı ile ikişer, üçer veya dörder tane nikâhlayınız, ama buna muktedir

[41] Mucadile Suresi, Ayet 12
[42] Ârâf Suresi, Ayet 32
[43] Ahzab Suresi, Ayet 71
[44] Müddesir Suresi, Ayet 5-6
[45] Lokman Suresi, Ayet 20
[46] Bakara Suresi, Ayet 198
[47] Mâide Suresi, Ayet 7
[48] Zariyat Suresi, Ayet 20

değilseniz, o zaman bir tane ile evleniniz (daha fazlasına ihtiyacınız olsa bile). [49]

Yüce Kur'an evvelâ bir müsaade vermiş ve ondan sonra bir tahdit koymuştur. Birinci tedbire lüzum vardı, çünkü sıkı takyidat *(bir daraltım)* fuhuş ve zinanın genel olarak yayılmasına yol açacaktı. İkinci tedbir ise erkeğin, Cahiliye Devrinde olduğu gibi, çok fazla sayıda karı almasını önledi.

Kadınlara mehirlerini atiye *(lütuf)* olarak verin. [50]

Hulâsa: Yüce Kuran'ın insanı ıslah etmek için aldığı birinci tedbir budur ve geçmişte vahşileri içtimaî varlıklar mertebesine yükseltmekte uyguladığı ve bugün dahi aynı maksat için uygulayabileceğini iddia ettiği kaideler bunlardır. Bu esaslar, sadece iyi tavır ve hareketlere ve içtimaî münasebetlere dair kaideleri ihtiva eylemektedir. Nefsi ıslah etmenin birinci merhalesinde, Kuran insanları ahlâken yükseltmeğe matuf bulunan ulvi ahlâk prensipleri öğretmez. Vahşette başka milletleri çok geçen ve manen yeni bir hayata kavuşmaları Yüce Peygamberimizin risaletinin hedefini teşkil eden bir kavim için evvelâ böyle bir tedbir almak lâzımdı. O kavim, kendilerini vahşilerden tefrika medar olacak *(ayırmaya dayanan)* hiç bir kanun tanımıyordu. Binaenaleyh, Kuran-ı Kerim'in onlara evvelâ içtimaî tarz hareket kaidelerini öğretmesi icap ediyordu.

Domuz Eti Niçin Haramdır?

Bir noktayı bilhassa açıklamak icap ediyor. Domuz eti Müslümanların yemekten men edildiği şeylerden bir tanesidir. Bu pis hayvanın ismi, yani "hınzır", bile etinin men edilmesi sebebine ait bir telmihi *(ima)* ihtiva eder. Hınzır kelimesi, "hınz" ile "ara"nın birleşmesinden hâsıl olmuş bir kelimedir. Arapça'da "hınz" pek pis, "ara" görüyorum, demektir. Böylece, hınzır kelimesi harfiyen "pek pis görüyorum" demektir. Binaenaleyh, Allah'ın bidayette *(öncelikle)* bu hayvana verdiği isim, onun

[49] Nisa Suresi, Ayet 4
[50] Nisa Suresi, Ayet 5

pisliğine işarettir. Lâkin Hindi dilinde domuza "suar" denilmesi daha da manidardır. Çünkü "su" ve "ar" gibi iki kısımdan teşekkül eden bu Hindi kelimenin ikinci kısmı "ar" ile Arapça kelimenin ikinci kısmı "ara" birbirinin aynıdır. Keza Hindi kelimenin birinci kısmı "su", manaca Arabî kelimenin birinci kısmı "hinz" in tam muadilidir. Böylece, Hindi kelime ile Arabî kelime tamamı ile aynı manaya gelmektedirler. Bir Hindi Kelimenin Arapça'dan çıkmış olmasına hayret edilmez. Zira Minan-ur-Rahman adlı eserimizde ispatladığımız gibi, Arapça bütün lisanların anasıdır ve Arapça kelimelere bütün lisanlarda sık sık rastlanmaktadır. "Suar" böylece Arabî bir kelimedir.

Hindi dilinde bu hayvan, kötü veya pis manasına gelen "Bad" adıyla da çağırılır ki, esas Arapça kelimeden tercüme edilmiş olması muhtemeldir. Öyle anlaşılıyor ki, dünya tarihinin ilk çağlarında, insanlar dünyaya dağıldığı vakit, bugünkü şekliyle Arapça "hınzır"ın tam muadili ve müteradifi *(eş anlamlısı)* bulunan "suar" kelimesi bu hayvanın ismini ifade etmek için kullanılmıştı ve binlerce sene geçtikten sonra menşedeki şeklini muhafaza etmektedir. Kelimenin Sanskritçe şekli biraz değişmiş olabilir. Fakat kökün Arapça olduğundan şüphe edilemez, çünkü ismin ne sebeple verildiğini göstermektedir ve "hınzır" kelimesi aynı görüşün doğruluğuna şahadet etmektedir. Kelimenin bu manası bu hayvanın tabiatına ve itiyatlarına uyar mı uymaz mı meselesine gelince, bunun şüphe götürür tarafı yoktur. Bu hayvanın son derece çirkin olduğunu, pislik yiyerek yaşadığını ve üstelik mahlûkatın en arsızı olduğunu herkes bilir. Bu sebeple, onun haram kılınmasının sebebi aşikârdır. Onun eti gıda olarak yenildiği zaman hem beden hem de ruh üzerinde çok zararlı bir tesir yaratır, zira evvelce belirttiğimiz gibi, gıda insanın bütün dış ve iç sistemlerine tesir eder. İslâmiyet'ten evvelki Yunan ekolüne mensup olan hekimler de, bu hayvanın etinin hayâsızlık, utanmazlık tevlit ettiğine (*doğurduğuna)* kanidirler. Aynı sebebe istinaden, Kur'an-ı Kerim tabiî bir ölümle ölen hayvanların etini de haram kılmıştır. Çünkü o da hem sıhhate hem de ahlâka tesir eder. Boğazı sıkılmak sure-

tiyle veya bir darbe ile öldürülen hayvanlar da, aynen tabiî bir ölümle ölen hayvanlar gibi sayılmıştır.

İnsanın Ahlâkî Halleri

Birinci ıslah merhalesine ait Kuranî emir ve tembihlerin ana hatlarını böylece belirtmiş olduk. Şimdi ikinci merhaleye geçiyoruz. Îslâmiyet vahşiye rehberlik edecek lüzumlu kaideleri sağladıktan sonra, ona yüksek ahlâkî prensipler öğretmeye başlamıştır. Zamanımız mahdut olduğundan, bu konuyu burada bütün teferruatı ile ele alamayacağız. Binaenaleyh, Yüce Kuran'ın üzerinde ehemmiyetle durduğu ahlâkî vasıflardan sadece birkaçını misal olarak zikredeceğiz. Bütün ahlâkî vasıflar iki gruba ayrılır:

a) Başkalarını incitmekten çekinmeyi mümkün kılan ahlâkî vasıflar;

b) Başkalarına iyilik yapmayı mümkün kılan ahlâkî vasıflar.

İnsanın niyetlerini, tasavvurlarını ve hareketlerini tanzim eden ve böylece diliyle, eliyle, gözüyle veya başka bir uzvu ile hemcinslerinin malına, canına veya namusuna zarar vermemesini temin eyleyen kaideler birinci gruba dâhildir. İkinci grup, insanın Allah tarafından bahşolunan kuvvet ve kabiliyetlerle başkalarına iyilik yapmasını veya başkalarının şeref ve namusunu yükseltmesini veya bir suçluyu hak ettiği cezaya çarptırmaktan çekinmesini (ve böylece ona maruz kalacağı maddî bir ceza ve zarardan kurtulma şeklinde bir lütuf yapmasını) veya cezayı suçlu için hayırlı bir netice verecek surette tatbik etmesini mümkün kılmak üzere, onun niyet ve amellerine rehberlik edecek bütün kaideleri ihtiva eyliyor.

İffet

Başkalarını incitmekten çekinme başlığı altında toplanan ahlâkî vasıflar dört tanedir. Bunlardan her biri, muhtelif mefhumlar *(kavramlar)* ve hareketler ve ahlâkî vasıflar için münasip kelimeler yaratan zengin Arap dilinde, ayrı birer kelime ile ifade edilir. Evvelâ iffet manasına gelen "ihsan"ı inceleyeceğiz. Bu

kelime, erkeklerde ve kadınlarda cinsî münasebet fiili ile ilgili bulunan fazilet ve meziyete delâlet eder. Günahkârların başına bu dünyada rüsvalık ve perişanlık ve öteki dünyada şiddetli azap getirdiği gibi, onlara yakın olanları da üzen ve mahcup duruma düşüren gayrı meşru cinsî münasebetten ve ona takaddüm eden *(önayak olan)* hareketlerden sakınan erkeğe "Muhsin" ve kadına "Muhsine" denir. Bir kocaya karısını ve çocuklara analarını kaybettiren ve suçlu karı ile birlikte suçsuz kocanın ve çocukların yuvasını başlarına yıkıp, huzurlarını altüst eden bir ayartıcıdan daha habis ve daha melun kim olabilir?

"İhsan" yani iffet, tabir eylediğimiz bu paha biçilmez ahlâkî vasıf ile ilgili olarak akılda tutacağımız ilk şey şudur ki: tabiat bir insana şehvanî arzu vermemişse, o insan bu arzuyu gayrı meşru şekilde tatmin etmekten çekindi diye, hürmet ve itibara lâyık olmaz. Binaenaleyh *(bunun için)*, tabiat bir insana bu şekilde kötü bir fiil irtikâp etme *(fiile girişmek)* kabiliyeti vermedikçe, "ahlâkî vasıf" tabiri sırf öyle bir hareketten çekinme hakkında kullanılamaz. İnsanın içine tabiatın koyduğu şiddetli arzuya rağmen çekinmektir ki, yüksek ahlâkî vasıf diye hürmet ve itibara lâyık olur. Çocukluk çağı, cinsî iktidarsızlık, hadım edilme veya ihtiyarlık halleri, gayrı meşru fiilden çekinmenin mevcudiyetine rağmen, iffet dediğimiz ahlâkî vasfı hükümsüz kılar. Bu gibi hallerde şiddetli arzuya karşı mukavemet yoktur ve gayrı meşru fiilden çekinme tabiî bir durumdur. Binnetice *s(sonuç olarak)*, adaba riayet veya muhalefet mevzu bahis değildir. Bu, yukarıda belirttiğimiz gibi, tabiî haller ile ahlâkî vasıflar arasındaki önemli bir farktır. Birincisinde aksi istikamete gitme temayülü yoktur, ikincisinde ise iyi ve kötü arzular arasında bir mücadele vardır ki, muhakeme kabiliyetinin kullanılmasını gerektirir. O halde, yukarıda beyan eylediğimiz gibi, bulûğ çağına varmamış çocuklar ve zaptu-rapt altında tutulması gereken şehvanî arzudan mahrum erkekler, davranışları iffete benzese bile, ahlâkî bir vasfa sahip oldukları iddiasında bulunamazlar. Bu, kendi ihtiyarları *(seçimleri)* dâhilinde bulunmayan tabiî bir durumdur.

Yüce Kur'an bu asîl vasfın nasıl elde edileceğini aşağıdaki emirleri ile göstermiştir:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ... وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ... وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ۞

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا۞

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا...

...وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا...

İman eden erkeklere de ki: Gözlerini korusunlar (müşahedesi şehvanî arzular uyandıran yabancı kadınlara bakmasınlar ve öyle zamanlarda nazarlarını yere tevcih etsinler - *gözlerini yere indirsinler*.) Onlara aynı zamanda söyle ki: İffetlerini muhafaza etsinler (ve bu suretle yabancı kadınların tatlı seslerini ve terennümlerini *(güzel ve alçak sesle şarkı söylemelerini)* ve onların güzelliklerine dair hikâyeleri işitmekten kulaklarını korusunlar) çünkü temiz göz ve temiz kalp sahibi olmanın en iyi yolu budur. Muhakkak ki, Allah onların ne yaptığını bilir.

İman eden kadınlara de ki: Nazarlarını yabancı erkekler üzerine dikmekten sakınsınlar (ve onların şehveti tahrik eden seslerini işitmekten kulaklarını korusunlar) iffetlerini muhafaza etsinler, ziynetlerle süslenmiş uzuvlarının haricen görünen kısmından maadasını *(başkasını)* teşhir etmesinler, örtülerini (başı, kulakları, boynu ve göğüsleri örtecek surette) bedenlerinin üstüne çeksinler. Rakkaseler gibi ayaklarını birbirine vurmasınlar. Kötülüğe çarpıp düşmemenin en emin yolu budur ve bu şekilde düşmekten korunmak için, hepsi de tövbe edip Allah'a dönsünler. [51]

Zinaya yaklaşmayınız (yani bu günahın irtikâbına *(günahı işlemeye)* götüren yollardan uzak durunuz), zira zina irtikâp eden *(işleyen)* son derece kötü bir iş işlemiştir ve bu (insanı gayeye varmaktan alıkoyduğu ve matlup *(istenen)* mükemmelliğe ulaşmak bakımından tehlikeli bir engel teşkil ettiği için) fena bir yoldur. [52]

Evlenmek üzere eş bulmaya iktidarı olmayanlar, iffetlerini korumak için (oruç tutmak, az yemek, sıkı çalışmak gibi) başka vasıtalar kullansınlar. [53]

Bazıları cinsî münasebetten sakınmak için, bekârlığı veya keşişliği ihtiyar eylemek *(arzu etmek)* (ve böylece evlenmeyi takbih etmek - *beğenmemek*) veyahut ta hadım edilmeye boyun eğmek suretiyle, kendiliklerince bir takım usuller ortaya çıkarmışlardır. Lâkin bütün bu usuller onların icadıdır. Biz kendilerine böyle usulleri farz kılmadık ve neticede o bidatlere hakkı ile riayet edemediler. [54]

Burada, Allah-u Teâlâ, hadımlık ve emsali usullerin kendisi tarafından farz kılındığı yolundaki iddiaları cerhetmektedir *(çürütmektedir.)* Zira böyle bir şey Allah'ın emri olsaydı, herkes ona riayete mecbur olacak ve insan nesli çok evvelden

[51] Nur Suresi, Ayet 31-32
[52] İsra Suresi,Ayet 33
[53] Nur Suresi, Ayet 34
[54] Hadid Suresi, Ayet 28

dünyada tükenecekti. Bu kötü usul ve adet, zararından ve ahlâka aykırılığından başka, insanda böyle bir kabiliyet yarattığı için Yaratıcıyı suçlu bulmakla tev'emdir *(benzerdir.)* Ayrıca, kolaylıkla anlaşılacağı gibi, bir fiil ve ameli işlemeye muktedir olmamakta hiç bir meziyet yoktur. Şeref ve itibar, ancak Allah korkusuyla kötü temayüllere mukavemet gösterip kötü duygulara galebe çalanın *(üstün gelenin)* hakkıdır. Böyle bir kabiliyeti olan kimse, onu yerinde kullandığı ve yersiz olarak kullanmaktan kaçındığı için, iki kat şeref ve itibara lâyıktır. Fakat bu kabiliyeti yitirmiş olan kimse, o şerefe lâyık değildir. Öyle bir kimse bulûğa ermemiş bir çocuğa benzer ki, icra etmek kudretini yitirmiş olduğu bir şeyden sakındığı için, şeref ve itibara hakkı yoktur. Onun için kötü bir duyguya veya temayüle karşı mukavemet *(dayanma)* ve galebe *(galip gelme)* ve netice olarak bir meziyet, bahis konusu değildir.

Yukarıdaki ayetlerde iffetin korunmasına dair mükemmel tembih ve telkinler bulunduğu gibi, nefsi zaptu-rapt altında tutacak beş yardımcı metoda da işaret edilmiştir ki onlar da şunlardır: Yabancılara bakmaktan gözleri korumak, şehveti tahrik eden yabancı sesleri veya yabancı kadın ve erkeklere dair âşıkane hikâyeleri işitmekten kulakları vikaye *eylemek (muhafaza etmek)*; fahiş fiile sürükleyebilecek her vesileden kaçınmak ve nihayet, bekârlık halinde oruç tutmak, hafif gıda almak, sıkı çalışmak ve saire.

Emniyetle söyleyebiliriz ki, iffet hakkındaki bu mükemmel talim ve telkinler ve bunlarla birlikte nefsi zaptu-rapt altında tutmak için Yüce Kur'an'ın gösterdiği yardımcı metotlar İslâmiyet'in bir özelliğidir. Bir nokta üzerinde bilhassa durmak icap ediyor. İnsanda vesile zuhur ettikçe alevlenen ve ciddî tehlikeye yol açan tabiî bir temayül vardır. Şehvanî arzu bu temayülün içine kök salar ve insan tam bir istihale *(değişim)* geçirmedikçe onu layığı ile kontrol altında tutamaz. Binaenaleyh, bu husustaki İlâhî emir namahrem kadınlara ve onların güzelliklerine ziynetlerine veya yürüyüşlerine ve rakslarına niyetimiz halis kaldıkça bakabileceğimizi veyahut da onların

tatlı şarkılarını veya aşkları ile güzellikleri hakkındaki hikâyeleri kalbimizi temiz tutmak şartı ile dinleyebileceğimizi değil, bilâkis onlara ister iyi ister kötü niyetle bakmamızın katiyen caiz olmadığını söylüyor. Biz, tehlikeye düşmeden yapamayacağımız bir işi yapmaktan men ediliyoruz. Ayağımıza çelme takıp bizi yere yuvarlayacak her vesileden kaçınmalıyız. Dizginini çekmeden başıboş bıraktığımız bakışlar bizi muhakkak surette tehlikeye götürür. Binaenaleyh, Allah’ın Kelâmı bize, bir kadına yalnız şehvet hırsıyla bakmamamızı değil, fakat gözümüzün ve kalbimizin saf ve temiz kalması için, ona kat’iyen bakmamamızı emretmiştir. Göz, kadın güzelliği peşinde sağa sola bakmak itiyadına kapılırsa, sahibini tehlikeye götürebilir. Binaenaleyh, gerçek iffete sahip olmak ve onu korumak için, Yüce Kuran’ın öğrettiğinden daha yüksek, daha asîl bir prensip bulunamaz. Etin bol olduğu yerde aç köpeği başıboş salmak ve sonra da ondan kendini tutmasını beklemek boş bir ümittir. Bu sebeple, Allah’ın Kelâmı, insandaki şehvanî arzuların gizlice için için yanmasını bile önler ve kötü duyguları tahrik edebilecek vesilelerden bile kaçınmasını insana emreder.

İslâmiyet’te kadınları erkeklerden ayrı yerde tutma prensibinin dayandığı esas budur. Bunun kadınları hapishaneye kapatmaktan farkı olmadığını söylemek, o dinin talim ettiği esaslardan bihaber olmak demektir. Ayrı tutmadan güdülen maksat, hem erkek cinsinin hem de kadın cinsinin birbiri ile gelişi güzel ihtilâttan *(kaşılıklı görüşmeden)* men edilmesidir ve bir cinsin cazibe ve güzelliğini öteki cinse istediği gibi teşhir eylememesidir. Bu kaide her iki cinsin hayrınadır. Ayrıca hatırda tutulması gereken bir husus da şudur ki: Arapça "gaddi basar" gerektiğinde nefsi bakmaktan menetmek değil, fakat görünürde serbestçe bakılması münasip olmayan bir şey bulunduğu vakit yere bakmak demektir. Kalbinin temiz olmasına çalışan bir kimse, vahşiler gibi dört bir yana alık alık bakmamalıdır. Münasip olduğu ahvalde yere bakmak, içtimaî hayatın birinci şartıdır. Bu itiyadın, içtimaî münasebetlerde ciddî bir mahzur yaratmaksızın, insanı iffet dediğimiz en yüksek ahlâkî vasıflardan

birinde mükemmelliğe ulaştırmak gibi paha biçilmez bir avantajı vardır.

Namus

Başkalarını incitmekten çekinme ile ilgili bulunan ikinci ahlâkî vasıf Arapça'da "Emanet" denilen namus ve doğruluktur. Bu, başkalarını aldatarak veya mallarını gayrı meşru şekilde ele geçirerek, zarara sokmamaktan ibarettir. Bu vasfa, insanda tabiî olarak rastlanır. Bir bebek her türlü kötü itiyattan âri olduğu halde, anasından başka bir kadının sütünden tiksinir. Mamafih, kendisinde temyiz hassası *(ayırt etme duygusu)* gelişmeden önce teslim edildiği başka bir kadının sütünden tiksinmez. Bebekteki bu insiyakî *(içgüdüsel)* dürtü, namuslu olma tabiî temayülünün çıktığı kaynaktır. Daha sonraları bu tabiî temayül namus diye bilinen ahlâkî vasfa inkılâp eder *(köklü bir şekilde dönüşür.)* Bir bebek anasından başka bir kadının sütünü almaktan nasıl tiksinirse, başkasının malını sahtekârlıkla almaktan, aynı şekilde tiksinmek gerekir ve gerçek namus prensibi budur. Mamafih çocuktaki bu tiksinme, ahlâkî bir vasıf değildir, sadece tabiî bir dürtüdür. Çünkü her hangi bir prensiple tanzim edilmediği gibi, muhakeme ve tetkik edilerek yapılmış da değildir. Bu işte çocuğun iradesi ve arzusu rol oynamamıştır. Îradenin rolü olmadıkça, işlenen iş ahlâkî bir varlığın işi değildir ve binaenaleyh ahlâkî haller kategorisine dâhil edilemez. Bir şahıs, tıpkı bir çocuk gibi, münasip bir sebep var mı diye bakmaksızın, yaradılışının icaplarına uyarak bu temayülü gösterirse, o şahsa kelimenin gerçek manası ile namuslu ve dürüst denilemez. Bu tabiî temayülü ahlâkî vasıf mertebesine yükseltecek şartlara sıkıca riayet etmeyen bir şahıs, işlediği iş görünüşte bir ahlâkî varlığın, layığı ile düşünüp taşındıktan sonra işlediği işe benzese bile, kendisinde ahlâkî vasıf bulunduğunu iddia edemez. Yüce Kuran'ın bu konu ile ilgili birkaç ayetini aşağıda iktibas ediyoruz:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا
وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا۞ وَابْتَلُوا
الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا
فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَاْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا
وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَاْكُلْ
بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ حَسِيبًا۞

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا
عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا۞ اِنَّ الَّذِينَ
يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا۞

Aranızda sabi ve yetim oldukları için akılca zayıf bulunan mülk sahipleri varsa ve işlerini çevirmek için yeteri kadar ihtiyat ve tedbire sahip değillerse, onların malını ve mülkünü bir vesayet mahkemesi gibi tamamı ile kontrol altına alın ve Allah'ın size bir geçim vasıtası veya ticaret sermayesi olarak verdiğini kendilerine teslim etmeyip beslenmeleri ve giydirilmeleri için gereken miktarı onlara tahsis edin ve zihinlerini keskinleştirecek ve anlayışlarını olgunlaştıracak faydalı sözler söyleyin ve kabiliyetlerine en uygun bir meslekte onları yetiştirip bu hususta onlara iyice bilgi verin. Bir terakki kaydedip, etmediklerini anlamak için, yetiştirdiğiniz konularda onları imtihan edin. Olgunluk çağına geldiklerinde ve kendi işlerini çevirebileceklerini gördüğünüz anda, mallarını onlara teslim edin. On-

ların malını israf ile veya çok geçmeden kendilerine ait olanı geri alacakları yaşa ulaşacaklarından korkarak acele ile yemeyin. Vasi zenginse, öksüze ait terekeden hiç bir ücret almasın, fakirse insaf ve hakkaniyetle ücret alsın. (Araplar arasında cari olan maruf bir usule göre, bir yetimin malının vasileri hizmetlerine mukabil bir ücret almayı tasarladıklarında, bunu mümkün oldukça ticaretin sağladığı kârdan alırlar ve sermayeye dokunmazlardı. Kur'an-ı Kerim bu munsifane *(hakka riayet eden)* tarzda ücret alınmasını tecviz ediyor - *uygun buluyor*.) Mallarını kendilerine devir ve teslim ettiğiniz zaman, bunu şahitler huzurunda yapınız. Allah davranışınızın yeteri kadar hesabını tutar. [55]

Ölmek üzere olup geride aciz ve zayıf evlâtlar bırakanlar çocukların haklarına aykırı bir vasiyet yapmamaya dikkat etsinler. Yetimlerin haksızca malını yiyenler, muhakkak ki ateşten başka bir şey yemezler ve en sonunda cehennem ateşine sürüklenirler. [56]

Allah'ın bu öğrettiği gerçek namus, emânet ve doğruluktur ve bunun muhtelif şartları yukarda iktibas edilen ayetlerde iyice belirtilmiştir. Bu şartların her hangi birinden mahrum olan namus, yüksek ahlâkî vasıflar arasına ithal edemeyeceğimiz kaba-saba şekli ile tabiî bir haldir ki, doğruluğa aykırı davranışlar karşısında ayakta duracak kadar sağlam değildir. Başka yerlerde Kur'an-ı Kerim şunları söylüyor:

وَلَا تَاْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ
لِتَاْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ۞

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا...

[55] Nisa Suresi, Ayet 6-7
[56] Nisa Suresi, Ayet 10-11

...إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴿

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ...

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ﴿

...وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ...

Birbirinizin servetini haksız şekilde yemeyin veyahut da, hâkimlerin yardımıyla başkalarının malını mülkünü namussuzca ele geçirmek için, onu hâkimlere peşkeş çekmeyin. [57]

Allah size emanet edilenleri sahiplerine geri vermenizi emreder. [58]

Muhakkak ki Allah hainleri sevmez. [59]

Ölçüyü tam yapın, eksik vermeyin. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkını eksiltmeyin. Yeryüzünde fitne ve fesat karıştırmak niyetiyle (yani hırsızlık, haydutluk, yankesicilik yaparak veya başka şekillerde insanların malını haksızca gaspederek) dolaşmayın. [60]

İyi şeylere karşı kötü şeyler vermeyin veya iyi şeyleri kötü şeylerle değişmeyin (çünkü başkalarının malını haksızca ele geçirmek nasıl haramsa, değersiz ve kalitesi düşük şeyler satmak

[57] Bakara Suresi, Ayet 189
[58] Nisa Suresi, Ayet 59
[59] Enfal Suresi, Ayet 59
[60] İsra Suresi, Ayet 36

veya böyle şeyleri daha üstün değerde ve kalitede bir şeyle değişmek aynı şekilde haramdır).[61]

Bunlar namusa aykırı her türlü muamelelere ve hareketlere karşı şümullü *(kapsamlı)* emirlerdir ve doğruluktan ayrılmanın her çeşidi onların şümulüne *(kapsamına)* dâhildir. Suçlar burada ayrı ayrı zikredilmemiştir. Zira onların etraflı bir listesi çok yer tutar, hatta o zaman bile onlara bir hudut tayin etmek güç olur. Binaenaleyh, Yüce Allah'ın Yüce kitabı Kur'an-ı Kerim, namusa aykırı her çeşit fiilleri açık manasının şümulü *(kapsamı)* içine alan bir genel prensip koymuştur. Hulâsa: Bazı muamelelerinde namuslu hareket eden ve fakat bu hususta en küçüğüne kadar bütün kaidelere riayet göstermeyen bir kimse, bu ahlâkî vasıf ile muttasıf *(niteliklendirilmiş)* değildir ve muhakemesini kullanmaksızın tabiî temayüle uyarak alışkanlık tesiri ile hareket etmektedir.

Hilm-ü Mülâyemet (Barışseverlik)

Şimdi birinci bölüme dâhil bulunan üçüncü ahlâkî vasıflar grubuna geldik ve Arapça'da "Hudne" veya "Hevn" denilen vasıf üzerinde duracağız. Bu, başka bir kimsenin vücutça incinmesine, berelenmesine sebebiyet vermekten çekinmek ve bu suretle yeryüzünde barış ve sükûn şartları kurmaktan ibarettir. Barışseverlik, hiç şüphesiz insanlık için bir nimettir ve ondan hâsıl olan büyük fayda ve iyilik sebebi ile değeri bilinmelidir. Bu ahlâkî vasfı meydana getiren tabiî temayül insan cinsinin yavrusunda bağlılık şeklinde görünür. Aşikâr olduğu veçhile *(şekilde)*, mantık ve muhakemeden âri *(soyutlanmış)* olunca, insan barışseverliği veya harp ve husumeti takdir edemez. İnsan yavrusunda çok erkenden görülen itaat ve bağlılık tabiî temayülü, bu sebepten ötürü, sadece barışseverlik yüksek ahlâkî vasfının nüvesini *(özünü)* teşkil eder. Bu tabiî temayül, mantık ve muhakeme yoluyla şuurlu bir şekilde kullanılmadıkça, ahlâkî bir mahiyet kazanamaz. Lâkin akıl ve muhakeme onun yardımına

---

[61] Nisa Suresi, Ayet 3

gelince vaziyet değişir. Yüce Kuran'da bu mesele ile ilgili emirler aşağıda kısaca gösterilmiştir:

...وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ...

...وَالصُّلْحُ خَيْرٌ...

وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا...

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا...

...وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا۞

...اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَمِيمٌ۞

Aranızda ihtilâfa düşmeden barışa meyyal *(eğilimli)* olarak yaşayın. [62]

Barış ve anlaşma çok hayırlıdır. [63]

Onlar barışa meylederlerse, sen de meylet. [64]

Merhamet ve şefkati bol olan Allah'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde hilm-ü sükûn *(sükunetin yumuşaklığı)* ile dolaşırlar. [65]

(Kavgaya yol açacağından korktukları) saçma sözler işittiklerinde vakar *(ağırbaşlılık)* ile yollarına devam ederler (ve

[62] Enfal Suresi, Ayet 2
[63] Nisa Suresi, Ayet 129
[64] Enfal Suresi, Ayet 62
[65] Furkan Suresi, Ayet 64

ehemmiyetsiz meseleler yüzünden kavga etmeye bahane aramazlar); yani ciddî şekilde yaralanmadıkları ve berelenmedikleri müddetçe kavgacı bir tavır takınmazlar. [66]

Halîm, sakin ve barışsever olmanın esas prensibi, arzularımız en küçük bir muhalefetle karşılaştığında birdenbire öfkelenmememizdir. Son ayette kullanılan "Lâğv" kelimesini açıklamak icap ediyor. Bir söz veya fiil, fesatçılık ve kötülük niyetiyle söylense ve yapılsa bile, fazla zarara veya ciddî incinme ve berelenmeğe sebebiyet vermezse, o söz veya fiil "Lâğv"dır; yani saçmadır, ehemmiyetsizdir. Barışseverlik ve hilm-ü mülâyemet *(yumuşak başlılık)*, bu gibi saçma sözlere ve fiillere aldırış edilmemesini ve insanın öyle zamanlarda vakar ile hareket etmesini gerektirir. Ancak, incinme ehemmiyetsiz değilse, can, mal ve namusa ciddî zarar vermişse, böyle bir fevkalâde hali karşılamak için gereken vasıf hilm-ü mülâyemet değil, "Af 'tır. Sırası gelince affı ele alacağız.

Boş veya saçma olan söz veya fiili daha iyisi ile sav. O zaman bir de bakarsın ki, kendisi ile düşman olduğun insan en sıcak dostun olmuştur. [67]

Hulâsa: Ehemmiyetsiz zararlara ve incinmelere göz yummak barışsever ve halim, selim olmanın icabıdır.

Nezaket

Birinci bölüme dâhil bulunan ahlâkî vasıfların dördüncü ve sonuncusu "Rıfk" veya nezakettir. Bu vasfın ilk merhalesi, çocuklarda müşahede olunduğu gibi, "Talâkat" veya güler yüzlülüktür, neşedir. Çocuk konuşmayı öğrenmeden evvel, yüzündeki neşe, aynen yetişmiş insanın müşfik ve nazik sözlerine benzer. Ancak, nezaketin yüksek ahlâkî vasıf sayılması için münasip bir sebep ve vesile bulunması elzem bir şarttır. Yüce Kuran'ın bu hususta öğrettiği esaslar şunlardır:

---

[66] Furkan Suresi, Ayet 73
[67] Ha-Mim Suresi, Ayet 35

...وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا...

...لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسٰى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ...

...اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا... وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ۞

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا۞

Însanlara sözün güzelini söyleyin. [68]

Erkekler, kendilerinden belki de daha iyi olan başka erkeklerle alay etmesinler. Keza kadınlar, kendilerinden belki de daha iyi olan başka kadınlarla alay etmesinler. Birbirinizi kötülemeyin, birbirinizi lakaplarla çağırmayın. [69]

Çok şüphe beslemekten sakının, çünkü bazı şüpheler günahtır. Başkalarının kusurlarını gizli gizli araştırmayın. İçinizden biri, başka birine arkasından iftira etmesin. Allah'tan korkun, şüphesiz Allah tövbeleri daima kabul edendir, acıyandır. [70]

[68] Bakara Suresi, Ayet 84
[69] Hucurat Suresi, Ayet 12
[70] Hucurat Suresi, Ayet 13

Başkasının suçuna dair elinizde katî delil yoksa onu bir suç ile itham etmeyin. Muhakkak ki kulak, göz ve kalp bundan sorguya çekilecek ve mesul tutulacaktır. [71]

Affa Temayül

Birinci bölüme dâhil ahlâkî vasıfları, yani fenalıktan çekinme ile ilgili olanları, böylece bitirdikten sonra şimdi ikinci bölüme geldik ve bu bölümde Yüce Kuran'ın başkalarına iyilik etmek için öğrettiği ahlâkî vasıflardan misaller vereceğiz. Bunların birincisi affetmektir. Ciddî şekilde yaralanmasına sebebiyet verilen veyahut ta zarara sokulan şahıs, suçluyu dava etmek veya onu bizzat münasip şekilde cezalandırmak suretiyle, yapılan fenalığı tamir ettirmek hakkına sahiptir. Binaenaleyh hakkından vazgeçip suçluyu affederse, ona gerçekten iyilik etmiş olur. Kuran-ı Kerim bu mesele ile ilgili olarak şöyle söylüyor:

...وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ...

جَزٰؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ...

Hayır işleyen onlardır ki, öfkelerini yenerler ve münasip olduğu zaman başkalarını affederler. [72]

Bir kötülüğün karşılığı, o kötülükle mütenasip *(orantılı)* bir cezadır. Fakat herkim affederse ve bu affa temayülünü işlerin düzelmesine yarayacak münasip anda izhar eylerse *(belirtirse)*, Allah'tan mükâfatını alacaktır. [73]

Bu ayet affa temayülün ne zaman gösterileceğine dair bir ana kaide vermiştir. Kuran-ı Kerim her zaman kayıtsız şartsız affetmeyi ve kötülüğe karşı direnmemeyi öğretmediği gibi, suçlunun hiç bir veçhile *(şekilde)* cezalandırılmamasını da bildir-

[71] İsra Suresi, Ayet 37
[72] Âl-i İmran Suresi, Ayet 135
[73] Şura Suresi, Ayet 41

memiştir. Kuran-ı Kerim'in koyduğu prensip her akıllı insana münasip görünür. Bu prensip, zarar gören şahıstan, aklını ve muhakemesini kullanmasını ve meselenin cezalandırmayı mı yoksa affetmeyi mi gerektirdiğini düşünmesini ister. İşleri düzeltmeye yarayacak hareket hattı, ondan sonra seçilmelidir. Suçlu, bazı şartlar altında, aftan faydalanıp ileride halini ıslah edebilir. Ancak, başka zamanlarda, af istenilen tesirin tam aksini hâsıl eder ve suçluyu daha kötü işler işlemeye teşvik eder.

Binaenaleyh Allah'ın Kelâmı, kabahatleri mütemadiyen körü körüne affetmemizi ne emreder, ne de buna müsaade verir. Onun bizden istediği, evvelâ meseleyi düşünüp taşınmak ve sonra da hayırlı bir neticeye ulaştıracak yolu seçmektir. İntikam hissini ifrata *(taşkınlığa)* vardıran ve yapılan bir fenalığı nesillerce unutmayan kinci insanlar bulunduğu gibi, her zaman affetmeye mütemayil insanlar da vardır. Aşırı intikam gibi aşırı itidal *(ılımlılık)* da tehlikeli neticeler doğurur. Şeni *(utanç verici)* ahlâksızlıklara göz yuman veya iffet ve namusuna yapılmış tecavüzlere tahammül edip hareketten geri duran bir şahsın affettiği söylenebilirse de, bu af asaletin, iffetin ve izzeti nefsin kökünü baltalayan bir gevşeklik ve gayretsizliktir. Bunu hiçbir makul insan, yüksek bir ahlâkî vasıf diye methedemez. İşte bu sebepten dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerim, hatta affı bile sınırlandırmıştır ve münasip zamanda yapılmadıkça bu vasfın her tezahürünü ahlâkî bir vasıf diye tanımamıştır. Şartlara ve suçun mahiyetinin ciddiliğine bakmaksızın, yaptığı fenalığı tamir ve telâfi etmesini suçludan istemek hakkından feragat, insanların gaye edineceği yüksek bir ahlâkî vasıf olmaktan uzaktır. Yapılan fenalıklara göz yumma, düşünce ve muhakeme kabiliyeti henüz gelişmemiş bir çocukta bile müşahede ettiğimiz tabiî bir vasıftır. Binaenaleyh, bir şahısta bu vasfın bulunması o şahsı şeref ve itibara lâyık kılmaz; meğerki bu vasfı yerinde kullanmak suretiyle, ona ahlâkî bir vasıf gibi sahip olduğunu bize göstersin. Tabiî ve ahlâkî vasıflar arasındaki fark dikkatle göz önünde tutulmalıdır. Bir insan bir fiili, icap ettiği ahvalde ve hâsıl olacak iyiliği veya kötülüğü iyice düşünüp taşındıktan

sonra işleyince veya işlemekten çekinince, onun tabiî ve cibillî *(yaratılış)* vasıfları, ahlâkî vasıflara inkılâp eder *(köklü bir şekilde dönüşür.)* Süflî *(sıradan)* hayvanlardan birçoğu zararsızdır ve kendilerine kötülük yapılınca mukavemet göstermezler. Bir ineğin masum ve bir kuzunun halim, selim olduğu söylenebilir. Lâkin bu iki hayvandan ne birine ne de ötekine insanların iktisap etmeye çalıştığı yüksek ahlâkî vasıfları isnat eyleyemeyiz. Çünkü onlarda akıl ve muhakeme yoktur ve iyiyi kötüden ayırt edemezler. Bir fiilin ne vesile ile ve ne münasebetle işlendiği keyfiyetidir ki o fiili haklı gösterir veya takbihe *(kusurlu bulunmaya)* maruz bırakır, binaenaleyh, her şeyi bilen Allah'ın hikmetli ve kusurdan münezzeh Kelâmı bu şartı her ahlâkî vasfa tahmil etmiştir *(yükletmiştir.)*

İyilik

Bir insanın başkalarına iyilik etmek için kullandığı ikinci ahlâkî vasıf "Adl" yani iyiliğe karşı iyilik, üçüncüsü "İhsan" yani lütuf ve dördüncüsü "İtai zil kurba" yani akraba şefkatidir. Kuran-ı Kerimde şöyle deniliyor:

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَاۨئِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى
عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ...

Allah iyiliğe karşı iyilik yapmanızı ve (adaletin gerektirdiğinden daha fazlasını yapmak fırsatı elinize geçerse) hiç bir istifade görmemişken iyilik yapmanızı ve (icabı halinde) tabiî bir akraba şefkati ile hediyeler vermenizi emreyler ve keza adaletin hududunu aşmanızı, iyiliği fena bir maksada yöneltmenizi ve şefkat hissini ifrata vardırmanızı veyahut yakışıksız, uygunsuz bir şeye tahsis etmenizi nehyeyler *(yasaklar.)* [74]

Bu ayet iyilik yapmanın üç merhalesine dikkati çekmektedir. En aşağı merhalede, insan yalnız kendine iyilik edenlere iyilik

---

[74] Nahl Suresi, Ayet 91

yapar. Başkalarının iyiliğini takdir edecek kabiliyetteki alelâde bir şahıs bile bu vasfı iktisap edebilir ve iyiliğe karşı iyilik yapabilir. İnsan buradan ikinci merhaleye doğru ilerler ve orada iyilik etmek için ilk adımı kendisi atar. Bu da, insanlara, bir hak olarak talep edemeyecekleri lütuflarda bulunmaktır. Bu, mükemmel bir vasıf olmakla beraber, mütevassıt *(aracı)* bir mevki işgal eder. Çok kere görülen sakat tarafı şudur ki, lütfun sahibi yaptığı lütufa karşı teşekkür veya hayır dua bekler ve lütuf görenden sadır olacak en küçük bir muhalefeti nankörlük sayarak infial *(kızgınlık)* duymaya mütemayil bulunur. Ayrıca, bazen velinimetlik durumundan istifade edip, yardım yapılana, normal olarak taşımak istemeyeceği bir külfet yükler. Buna bir çare bulmak üzere, Kur'an-ı Kerim iyilik yapanı şu sözlerle ikaz etmektedir:

...لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى...

Samimî saiklere dayanması gereken sadakanızı (yani iyiliğinizi), yardımda bulunduğunuz kişinin başına kakmak veya ona eza etmek suretile, bâtıl ve fâsid *(yanlış)* yapmayınız. [75]

Sadaka kelimesi "Sıdk" tan iştikak etmiş *(türetilmiş)* olup samimiyet demektir. Binaenaleyh, işlenen işte samimiyet yoksa, boş bir gösteriştir ve bir iyilik teşkil etmez. Hulâsa: Bazen bir iyilik yapan kimse, bundan yararlanan şahsa minnet borcu altında olduğunu hatırlatmak veya yaptığı iyilikle övünmek yoluna sapıyor. Bu, başkalarına iyilik etmenin kusurlu bir tarafıdır. Binaenaleyh, Allah Yüce Kelâmında her türlü kusurdan âri bulunan üçüncü bir merhale öğretiyor. Bu kemal merhalesine ulaşmak için insan yaptığı iyiliği düşünmemeli veyahut ta iyilik ettiği kişiden bir minnettarlık ifadesi beklememelidir. Îyilik, en yakın akrabalarına, meselâ çocuklarına karşı bir ananın, beslediği şekilde samimî bir şefkat hissinden doğmalıdır. Allah'ın mahlûklarına karşı gösterilecek şefkatin en son ve en yüksek

[75] Bakara Suresi, Ayet 265

derecesi budur. İnsan "İtai zil kurba" yani akraba şefkati tabir olunan bu dereceden daha yükseğini gaye edinemez.

Lâkin en aşağı derecesinden en yüksek derecesine kadar, bütün iyilik fiilleri için elzem bir şart tahmil edilmiştir. Yani, iyilik münasip olduğu anda ve gerektiğinde yapılmalıdır. Zira ayet, bu asîlâne vasıfların, çok dikkatle kullanılmadığı takdirde, bozulup fısku fücura munkalip olabileceğini *(günaha dönüşebileceğini)* açıkça teyit ediyor: "Adl" yani iyiliğe mukabele etme *(karşılık gösterme)*, "Fahşâ" yani iyilikten ziyade fenalık doğuran aşırı habaset *(kötülük)* haline gelir; "İhsan" yani alelâde lütuf ve iyilik, gereği gibi yapılmadığında, "Münker" yani akıl ve vicdanın tiksindiği bir şey haline gelir, "İtai zil kurba" yani akrabanın akrabaya karşı beslediği gibi şefkat duygusu, kötü bir maksada yöneltilince, "Bağy" yani zulüm ve eziyet haline gelir. "Bağy", aslında, aşırı yağış ile ekinleri mahveden yağmur demektir. Binaenaleyh, haddi zatında çok faydalı ve hayırlı olan bir şeyin aksi tesiri hasıl edecek şekilde ifrat ve tefrite götürülmesine "Bağy" denilir. Yukarıda zikrolunan üç çeşit iyilik fiilinin icrası, münasip bir sebep ve vesile bulunmadıkça ve akıl ve muhakeme kullanılmadıkça, kendiliğinden yüksek bir ahlâkî vasıf teşkil etmez. Bunlar tabiî haller ve cibillî vasıflardır ki, iyice düşünüp taşınılması ve münasip anda kullanılması şartı ile, ahlâkî vasıflara inkılâp ederler.

İhsan veya iyilik yapma, konusunda Kuran-ı Kerim aşağıdaki tembihleri de ihtiva etmektedir ki, bunlardan her birinde "El" harfi, tarifi münasip zaman gözetilmesi şartına dikkati çekmektedir:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ ... وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ...

...لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِى يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ...

...اَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ...

اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا۝عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا۝وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا۝اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا۝

...وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ...

...اِذَا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا۝

وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ۝

وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ۝

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِى السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ...

...وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً...

اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِى سَبِيلِ اللّٰهِ
وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ۞

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ...

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ
تَبْذِيرًا۞

...وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ
السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ
مُخْتَالًا فَخُورًا۞ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ
وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ...

Ey iman edenler! Meşru şekilde kazandığınız iyi ve temiz şeylerden (yani içine hırsızlık, rüşvet, emniyeti suistimal veya zu-

lüm yoluyla veya namusa ve hakka aykırı sair yollarla ele geçirilen mal karışmamış şeylerden) sadaka veriniz veya hayırseverlik olarak bağışlayınız ve meşru olmayan kazancınızdan sadaka vermeyi hatırınızdan uzak tutunuz. [76]

Yükünü hafiflettiğiniz kişilere külfetler tahmil etmek *(yüklemek)* veya onları incitmek suretiyle sadakalarınızı ve hayırseverlik fiillerinizi batıl ve hükümsüz bir hale getirmeyiniz (yani yaptığınız iyiliği, ondan faydalanan kimsenin başına kakmayınız veyahut da her hangi bir şekilde onun gönlünü kırmayınız, çünkü bu şekilde hareket ederseniz, yaptığınız iyiliğin sevabı olmaz.) Ayrıca, malınızı başkalarına gösteriş olsun diye de harcamayınız. [77]

Allah'ın mahlûklarına iyilik ediniz, çünkü Allah iyilik edenleri sever. [78]

Gerçek hayır işleri işleyen fazilet erbabı, içine kâfur katılmış kadehlerden içecekler (yani dünyanın acı duyguları, şiddetli teessürleri *(üzüntüleri)* ve mülevves *(karışık)* ve murdar arzuları kalplerinden yıkanıp atılacaktır. [79]

Kâfur kelimesi "Kafr"dan iştikak etmiş *(türetilmiş)* olup bastırmak ve örtmek demektir. Binaenaleyh, burada kâfurlu içki içmekten onların gayrı meşru hava ve hevesleri baskı altına alınacak, kalpleri her türlü murdarlıktan *(pislikten)* arınacak ve derin Hak bilgisinin serinliğinden içleri ferahlanacak, manası kastedilmiştir. Ayet şöyle devam ediyor:

Allah'ın kulları, yani iyilik yapanlar, kıyamet gününde, bugün kendi elleri ile gürül gürül akıttıkları bir pınardan içecekler. [80]

Bu ayet, gerçek cennet felsefesinin temelini teşkil eden sırrı aydınlatmaktadır. Üzerinde düşünülsün.

---

[76] Bakara Suresi, Ayet 268
[77] Bakara Suresi, Ayet 265
[78] Bakara Suresi, Ayet 196
[79] Dehr Suresi, Ayet 6-10
[80] Dehr Suresi, Ayet 6-7

Daha sonra aynı ayet şunları söylüyor:

Allah'a karşı duydukları sevgiden ötürü kendi yiyeceklerini, bizzat yemeye iştahları olduğu halde, fakire ve öksüze ve köleye yedirenler ve "Sizi hiç bir borç veya külfet altına sokmuyoruz, yalnız Allah'ın bizden hoşnut olmasını arzuluyoruz; bunu sırf Cemal-i İlâhî aşkı için yapıyoruz. Bu hizmete karşı sizden ne bir mükâfat ne de teşekkür bekliyoruz" diyenler... [81]

Bu ayet, samimî şefkat duygusundan hâsıl olan ve yapılan iyiliğe karşı hiç bir mükâfat ve hatta teşekkür beklemeyen üçüncü iyilik yapma merhalesini tavsiye eylemektedir.

Gerçek takva ehli onlardır ki, Allah'ı hoşnut etmek için kendi servetlerinden akrabaya yardımda bulunur, yetimleri besler, muhtaçlara bakar, yolda kalana ve dilenene verir ve keza esirlerin azatlanmasında ve ödeme gücü olmayanların borçlarının tesviyesinde mal harcarlar. [82]

Onlar mallarını harcadıkları zaman müsriflik veya cimrilik etmezler ve ikisi ortası bir yol tutarlar. [83]

Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini birleştirirler ve Allah'tan korkarlar ve kötü hesaptan çekinirler. [84]

Onların mallarında dilenenler için ve (bütün dilsiz hayvanlar da dâhil olmak üzere) dilenmeyen yoksullar için bir hisse vardır.[85]

Onlar, yalnız bolluk içinde oldukları zaman değil, darlık içinde bulundukları zaman bile ellerinden geldiği kadar sadaka için harcarlar. [86]

Onlar gizlice ve açıkça sadaka verirler; (gizlice verirler gösteriş olmasın diye, açıkça verirler başkalarını aynı şekilde davranmaya teşvik etmek üzere). [87]

---

[81] Dehr Suresi, Ayet 9-10
[82] Bakara Suresi, Ayet 178
[83] Furkan Suresi, Ayet 68
[84] Ra'd Suresi, Ayet 22
[85] Zariyat Suresi, Ayet 20
[86] Âl-i İmran Suresi, Ayet 135

Sadakadan elde edilen gelir; fakirleri, muhtaçları geçindirmek için ve sadakayı toplayıp dağıtmak üzere tayin olunanların hizmet karşılığını ödemek için, kötülük tuzağına düşmeleri muhtemel bulunanları kurtarmak için, esirleri azadlamak için, borçluların veya müflislerin *(iflas etmişlerin)* veya başka sıkıntılara düşmüş olanların durumunu düzeltmek ve hafifletmek için, diğer hususlarda Allah'ın davası için ve yolda kalana yardım için harcanacaktır. Bu Allah'tan bir farz, bir emirdir ve Allah her şeyi bilir ve çok hikmet sahibidir. [88]

Sevdiğiniz şeylerden hemcinsleriniz için harcamadıkça iyiliğe, hayra asla erişemezsiniz. [89]

Akrabalarına ve keza fukaraya ve yolda kalmışlara ihtiyaç anında haklarını ver, fakat malını boş yere israf etme. [90]

Bu ayet aşırı cömertliği menettiği gibi, lüks için veya düğünler ve doğumlar için veya sair adetleri yerine getirmek için israfa gidilmesini de menetmektedir.

Ebeveyninize, hısımlarınıza, yetimlere, fakirlere, akraba olan ve olmayan komşularınıza, yakın arkadaşlarınıza, yolda kalmışlara, (ister köle veya hizmetçi ister at veya sair ehli hayvan olsun) sağ elinizin tasarrufu altında bulunanlara şefkatli davranınız ve iyilik yapınız, çünkü Allah bunu sever. Fakat Allah övünenleri, kendini beğenmişleri sevmez ve bizzat cimri oldukları gibi başkalarını da cimriliğe teşvik eden ve İlâhî lütuf ve kereminden kendilerine ihsan eylediği şeyleri saklayıp fakirlere ve yoksullara "Bizim hiç bir şeyimiz yok" diyen kimselerden hoşlanmaz. [91]

---

[87] Ra'd Sure~i, Ayet 23
[88] Tövbe Suresi, Ayet 60
[89] Âl-i İmran Suresi, Ayet 93
[90] İsra Suresi, Ayet 27
[91] Nisa Suresi, Ayet 37-38

Cesaret

Cesurluk sevki-tabiisinden[92] doğan beşinci meziyet ve fazilet, "Şecaat" yani cesarettir. Bir küçük çocuk, akıl ve muhakemesi bulunmadığı zaman, cesaret gösterir ve elini ateşe sokmaktan çekinmez. Zira, yaptığının ne netice vereceğinden haberi olmadığı için, insiyakî *(içgüdüsel)* vasıf onda hakimdir. Aynı durumdaki insan, arslanlarla ve sair vahşi hayvanlarla dövüşmek için korkmadan ileri atılır ve hatta yalnız başına bütün bir orduya karşı çıkar. Herkes bunun en yüksek cesaret olduğunu düşünmeye mütemayildir. Lâkin aslında bu, ahlâkî bir vasıf olmaktan ziyade mekanik bir tepkidir. Köpekler ve vahşî hayvanlar o seviyedeki insanla eşit durumdadır. Cesaret dediğimiz meziyet ve fazilet, ancak gereği gibi düşünüp taşındıktan ve bu fiilin işlenmesi münasip olup olmadığı iyice mülâhaza ***(dikkatle tetkik)*** edildikten sonra izhar edilebilir *(gösterilebilir.)* Bu öyle bir vasıftır ki, gerektiği zaman izhar edilirse *(gösterilirse)* yüksek bir meziyet sayılır. Kur'an-ı Kerim bu hususta şunları söylüyor:

...وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَاْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَاْسِ...

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ...

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ۞

[92] Hayvan veya insanların düşünmeksizin Allah'ın sevki ile olan hikmete uygun hareketi.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ...

Gerçek cesur kişiler onlardır ki, belâlar ve güçlükler ortasında ve muharebe esnasında fütur getirmeden sabır ve metanetle hareket ederler. [93]

Onların felâket anlarındaki ve muharebe esnasındaki sabırları, cesaret göstermek için değil, yalnız Allah aşkı içindir. [94]

Onlar, düşmanın toplanıp kendilerine hücum etmesi tehdidi belirdiğinde ve kendilerini ezmek için toplanan kuvvetlerden korkmaları söylendiğinde, cesaretleri kırılmaz. Bilâkis imanları artar ve "Allah bize yeter ve O, en güzel himaye edici ve koruyucudur" derler. [95]

Onların cesareti, vahşi hayvanlarda olduğu gibi, şiddetli istek veya öfke ile harekete getirilen ve binaenaleyh yalnız bir istikamete yönelen mekanik bir tepki değildir. Onlar cesaretlerini iki şekilde kullanırlar. Cesaret vasıtası ile bedenin şiddetli arzu ve duygularına mukavemet gösterirler ve onlara galebe çalarlar *(üstün çıkarlar)* ve yine, münasip olduğu zaman, kötülük yapanların hücumlarına, kuvvetli bir insiyaka boyun eğdikleri için değil de hak ve hakikat için mukavemet ederler. Bundan başka, onlar mihnet ve felâket anlarında kendilerine değil, Allah'ın yardımına güvenirler.

Yurtlarından arsızca ve halka gösteriş yapmak üzere çıkanlar gibi olmayın. [96]

Gerçek cesur olanlar cesaretlerini arsızca ve halka gösteriş yapmak maksadı ile izhar etmezler. Onların düşündüğü tek şey Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Bütün bunlar, gerçek cesaretin sabır ve metanet içinde kökleşmiş olduğu neticesine varır.

---

[93] Bakara Suresi, Ayet 178
[94] Ra'd Suresi, Ayet 23
[95] Âl-i İmran Suresi, Ayet 174
[96] Enfal Suresi, Ayet 48

Cesur insan şiddetli his ve arzularına mukavemet eder ve tehlikenin önünden bir korkak gibi kaçmaz. Ancak bir teşebbüse geçmeden evvel işleyeceği fiilin en uzak neticelerini de gözden geçirir. Bir vahşinin gözü kapalı atılganlığı ile medenî bir insanın yılmaz cesareti arasındaki muazzam fark şudur ki, medenî insan hakikî tehlikeleri karşılamaya hazır olmakla beraber muharebenin en şiddetli ve velveleli anında bile harekete geçmeden önce düşünüp taşınır ve belâyı defetmek için en elverişli yolu ondan sonra seçer. Hâlbuki vahşi, önüne geçilmez bir öfke veya duygunun tesiri ile yalnız bir istikamette şiddetli bir hamle yapar.

Doğruluk

Tabiî hallerden meydana gelen altıncı fazilet doğru söyleyiciliktir. Yalan söylemek için bir sâik *(sebep)* bulunmadıkça, insan tabiî şekilde doğruyu söylemeye meyyaldir. O, yalandan tabiatı iktizası *(gereği)* olarak çekinir ve açıkça yalan söylediği sabit olan bir şahıstan nefret eder. Ancak bu tabiî hal, yüksek ahlâkî vasıflardan biri diye bizden saygı bekleyemez. Bir insan kendisi ile hakikat arasına giren bayağı saiklerden nefsini temizlemedikçe onun doğru söyleyiciliği şüphelidir. Zira yalnız hakikatin kendisine zarar vermeyeceği meselelerde doğru söylerse ve canı veya malı veya namusu tehlikede iken yalan söyler veyahutta doğruyu söylemekten kaçınırsa, çocuklar ve delilerden daha üstün olduğunu iddia edemez. Filvaki *(aslında),* bir sâik ve sebep bulunmadıkça kimse yalan söylemez. Zarar ve kötü akıbet korkusu bulunmadıkça doğru söylerliği ihtiyar etmekte bir fazilet yoktur. Doğru söyleyiciliğin mihengi can, mal veya namusun tehlikede bulunduğu zamandır. Yüce Kur'an bu hususta aşağıdaki emirleri ihtiva eyler:

...فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾

...وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَاءُ اِذَا مَا دُعُوا...

...وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ...

...وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى...

...كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ...

...وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰى اَلَّا تَعْدِلُوا...

...وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ...

...وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ۞

...لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ...

Putların murdarlığından ve yalancılıktan sakının. (Putlardan ve yalancılıktan sakınmak lüzumu, yalanın bir put olduğuna işaret etmek için, bir arada emrolunmuştur. Yalana bel bağlayan Allah’a güvenmez, çünkü bir puta baş eğmiştir.) [97]

Şahitler (doğruyu söylemeye) çağrıldıklarında red etmesinler.[98]

Doğru şahitliği saklamayın. Saklayanın kalbi muhakkak kötüdür. [99]

Bir söz söylediğiniz veya bir hüküm ve karar verdiğiniz zaman, akrabanız bahis konusu olsa bile, doğruluktan ve adaletten ayrılmayın. [100]

[97] Hac Suresi, Ayet 31
[98] Bakara Suresi, Ayet 283
[99] Bakara Suresi, Ayet 284
[100] En'am Suresi, Ayet 153

Doğruluğa ve adalete sıkı sarılın ve şahitliği yalnız Allah için yapın ve doğruyu söylemeniz şahsınıza, ebeveyninize veya akrabanıza zarar verecek olsa bile yalan söylemeyin. [101]

Bir cemaate karşı duyduğunuz nefret sizi doğruluktan ayırıp adaletsizliğe sevk etmesin. [102]

Doğru söyleyen erkekler ve kadınlar büyük mükâfata nail olacaklardır. [103]

Onlar birbirlerini doğruluğa ve sabırlı olmaya teşvik ederler. [104]

Onlar yalancıların meclisinde oturmazlar. [105]

Sabır

İnsanın tabiî hallerinden doğan ve gelişen diğer bir fazilet sabırdır. Herkes, insanlığın müşterek kaderi olan talihsizliklere, hastalıklara ve dertlere az çok katlanmak zorundadır. Keza herkes, çok keder ve ıstırap çektikten sonra, karşılaştığı talihsizliklerle uzlaşmaya mecburdur. Fakat bu şekilde sükûn bulma hiç de yüksek bir ahlâkî vasıf değildir. Elem ve kederin devamının tabiî bir neticesi olarak, çaresizlik ve bezginlik en sonunda uzlaşma meyli yaratır. İlk sarsıntı hüzün ve endişe getirir ve feryatlara, figanlara yol açar. Fakat başlangıçtaki heyecan geçtikten sonra bir aks-ül amel[106] hâsıl olması tabiidir, çünkü son hadde varılmıştır. Ancak, böyle bir hayal kırıklığı ve sükûnet bulma tabiî temayüllerin bir neticesidir. Uğradığı kaybı Allah'ın iradesine tam bir teslimiyet ile ve Allah'ın emrine tam bir inkıyat *(boyun eğme)* ile karşıladığı takdirdedir ki, ıstırap çeken kimse faziletli diye adlandırılmaya lâyıktır. Asîlâne bir vasıf olan sabırdan Allah'ın Kelâmında şöyle bahsediliyor:

---

[101] Nisa Suresi, Ayet 136
[102] Mâide Suresi, Ayet 9
[103] Ahzab Suresi, Ayet 36
[104] Asr Suresi, Ayet 4
[105] Furkan Suresi, Ayet 73
[106] İstenilen şeyin zıddının hasıl olması

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ
وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ۞ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ
مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ۞ اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ
صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ۞

Muhakkak sizi bir dereceye kadar korkuya ve açlığa ve mal ve servet azalmasına ve can kaybına maruz bırakarak, gayretlerinizi başarısızlığa uğratarak veya çoluk çocuğunuza ölüm getirerek deneyeceğiz; lâkin başına bir belâ ve musibet gelince "Muhakkak ki biz Allah'ın kullarıyız ve ona ait emanetleriz ve emanetin sahibine avdet edeceğiz *(döneceğiz)*" diyen sabırlı kişiye müjde ver. Onlara Rablerinden rahmet ve nimetler var ve onlar hidayete ermiş olanlardır. [107]

Hulasa: Sabrın mahiyetinden ötürüdür ki, bir insan Allah'ın emir ve iradesinden razı olduğunu ikrar eder. Bu, bir bakımdan adalet icabıdır. Çünkü Allah insana, ihtiyacı olan çok şeyleri onun isteğine uygun olarak verdiği, hayatı boyunca çok kere işleri onun istediği gibi çevirdiği ve ona çok nimetler bağışladığı halde insan, kadir-i mutlak olan *(mutlak olarak herşeye daima gücü yeten)* Allah bir şeyi onun istediğinden başka türlü yapmıştır diye mırıldanırsa ve Allah'ın verdiğini güler yüzle almazsa, adalete çok aykırı hareket etmiş olur.

Sempati (Duygu Ortaklığı)

Aynı kategoriye dâhil olan diğer bir vasıf, başkalarının duygularına ortak olma gayretidir. Her milletin ve her dinin mensuplarında bu duygu ortaklığı tabiî olarak mevcuttur. Onlar kendi millettaşlarının veya dindaşlarının menfaatini gözetmek gayre-

[107] Bakara Suresi, Ayet 156-158

tiyle, her türlü vicdanî mülâhazaları *(düşünceleri)* bir tarafa atıp, başkalarına haksızlık yapmaktan bile çekinmezler. Ancak bu şekilde duygu ortaklığı gayreti ahlâkî duygulardan meydana gelmeyen insiyakî[108] bir temayüldür ve süflî *(sıradan)* hayvanlarda, meselâ bir tanesinin çağırışı üzerine binlercesi bir araya toplanan kargalarda bile müşahede olunur. Bu duygunun ahlâkî vasıflar kategorisine dâhil edilebilmesi için adalet ve hakkaniyet prensiplerine uygun olarak münasip zamanda izhar edilmesi *(gösterilmesi)* lâzımdır. Bu hali ifade etmek için, Arapça sempati manasına gelen (*Muvasat*) ve Farsça (*Hemderdi*) kelimesi kullanılır. Yüce Kur'an'ın bu husustaki emirleri şöyledir:

...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...

وَلَا تَهِنُوا فِى ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ...

...وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا۝

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيمًا۝

Milletiniz için yardım ve sempatiyi, iyilik fiilleri ve takva şeklinde gösterin, fakat birbirinizle kötülük ve bedhahlık hususunda yardımlaşmayın. [109]

Milletinizin iyiliğini ilerletmek yolundaki gayretinizde gevşeklik göstermeyin. [110]

---

[108] İçgüdüsel
[109] Mâide Suresi, Ayet 3
[110] Nisa Suresi, Ayet 105

Hain ve müzevirin *(yalancı, dolandırıcı)* müdafii *(savunucusu)* olmayın. [111]

Birbirlerini aldatanlar için şefaatte bulunmayın, çünkü Allah hilekârlık ve kötülük yapanı sevmez. [112]

Her Şeye Kadîr Olan Bir Varlık Arama:

Kadiri Mutlak bir Varlık arama, insanın tabiatında kökleşmiş bulunduğuna şahit olduğumuz fıtrî duygulardan biridir ve ruhuna tesir eden gizli bir mıknatısî kuvvet insanı o Varlığa doğru çeker. Bunun ilk tezahürü bir çocuğun doğuşu ile vuku bulur. Çocuk doğar doğmaz insiyakî *(içgüdüsel)* bir arzu onu annesine doğru eğilmeğe sevk eder ve annesinin sevgi insiyakına karşı insiyakî bir bağlılık gösterir. Çocuk büyüdükçe ve kabiliyetleri geliştikçe, bu insiyakî bağlılık daha bariz bir hale gelir. Rahatlığı yalnız annesinin kucağında ve sükûnu yalnız onun şefkatli okşayış ve nevazişlerinde *(iltifatlarında)* bulur. Anneden ayrılış onun bütün neşesini bozar ve hiç bir nimet, ne kadar büyük olursa olsun, annenin yokluğundan meydana gelen acıyı teskin edemez. Farkında olmamasına rağmen, insiyak annesini sevmeye onu tahrik eder ve yalnız annesinin sinesinde huzur ve sükûna kavuşur.

Çocuğu bu suretle annesine doğru çeken cazibe, tabiat tarafından insan ruhu içine yerleştirilen ve insanı ibadetin gerçek gayesine yani Yaratıcısına doğru çeken gizli miknatısiyeti ima etmektedir. Yine aynı cazibedir ki, insanın sevgisini bir dış hedefe yönelmeye ve onda sükûn bulmaya sevk eder. Böylece, Allah'a doğru cezbedilme prensibinin içimizde kökleşmiş ve kalplerimiz üzerine insiyakî şekilde damgalanmış olduğunu görürüz. Sevgi duygularını, hedefleri ve saikleri ne kadar farklı olursa olsun, "Yaratıcıya karşı duyulan sevgi" insiyakına irca etmek *(dönmek)* mümkündür. İnsan, sevgisini başka hedefler üzerine tevcih ederken *(yöneltirken)*, yalnız gerçek hedefi arı-

[111] Nisa Suresi, Ayet 106
[112] Nisa Suresi, Ayet 108

yormuş gibi görünür. Sanki insan, ismini unuttuğu bir şeyi kaybetmiş de karşısına çıkan başka her şeyde onu arıyormuş gibi davranır. Servetin cazibesi, güzelliğin füsunu *(büyüsü)*, hoş ve lâtif seslerin sihri, bütün kalpleri kendine çeken daha büyük bir kuvvetin muhtelif tezahürlerinden başka bir şey değildirler. Fakat her kalbin içinde hararet gibi gizlenip kimseye görünmeyen bu esrarlı Varlığı nakıs *(yetersiz)* insan zekâsı kavrayamadığı ve maddî göz keşfedemediği için, Onun mevcudiyetine dair gerçek bir bilgi edinilmesi çok büyük zorluk arz etmektedir ve Onun varlığı meselesinde çok hatalar işlenmiştir. Hurafeperestlik *(boş inançlara düşkünlük)* ve koyu safdillik *(çok kolay aldatılabilirlik)*, görünmeyen Allah'a yapılması gereken tazim ve hürmeti aciz mahlûklara ve maddî varlıklara tahsis etmiştir.

Kur'an-ı Kerim bunu bir teşbih ile çok güzel izah etmiştir. Bu teşbihte dünya, döşemesi sırça camdan yapılmış kristal bir saraya benzetilmektedir. Bu şeffaf sırça döşemenin altından gür bir su akıyor. Manzarayı seyreden sathî görüşlü bir göz, realiteyi *(gerçeği)* kavrayamadığı ve hakikati seçemediği için, sırça camı su zanneder. Arasından suyun görüldüğü şey, yanlışlıkla su zannolunmuştur. Kâinatta müşahede ettiğimiz ay, güneş ve yıldızlar gibi ecrami semaviye *(gök cisimleri)* hakkında da aynı şey variddir *(akla gelmektedir.)* Kadiri Mutlak olan Varlık Kendisini bunlar vasıtası ile zahir *(görünür)* ve ayan *(belli)* eyler. Lâkin sakat olan beşerî mantık ve muhakeme, şeffaf camı göze yanlış olarak su gibi gösteren aynı batıl zehabın *(zannın)* tesiri altında, insanı o ecram-ı semaviyeye *(gök cisimlere)* tapmaya sevkediyor. Kendisini bu semavî ecram vasıtası ile ayan eden Varlık, semavî ecramdan büsbütün farklıdır. Birden fazla mabutlara *(ibadet edilen varlıklara)* tapan müşrik, ahmaklığı yüzünden, büyük Kudretin yaptığını, o Kudretin tezahürüne vasıta olan maddî eşyaya ve varlıklara isnat eder.

...إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ...

*"*Bu (korktuğun su değil, fakat) zemini sırça camla kaplanmış bir saraydır"[113] ayetinin tefsiri budur.

Allah'ın Mevcudiyetinin Kuvvetli Delili Olan Vahiy

Kısacası, Allah kendini aşikâr olarak ayan *(belli)* ettiği halde, gözle görülmez ve gizlidir. Maddî kâinat bizi cerh *(çürütülen)* ve tekzip edilemeyen bir neticeye, Yapıcısının varlığı hakkında mutlak yakîn *(kesin bilgiye)* ve itminana *(güvenceye)*, ulaştıramaz. Sayısız semavî ecramı[114] ve düşünen dimağın *(beynin)* önüne serilmiş birçok harikaları ihtiva eden kâinatta gözün keşfettiği mükemmel nizam ve tertip, kudreti ve ilmi her zerreyi şamil bulunan bir Allah'ın, Yaratıcının, Rabbi Kâinatın gerçekten mevcut olduğu hususunda kuvvetli bir kanaate, şek ve şüpheden âri bir bilgiye, hiç bir zaman insanı ulaştırmamıştır ve ulaştıramaz. Zekâlarını ve enerjilerini heyet *(astronomi)* ve felsefeye vakfetmiş en büyük heyetşinaslar *(gökbilimciler)* ve filozoflar Allah'ın varlığı hususunda tehlikeli şüphelere ve reybîliğe *(şüpheciliğe)* sürüklenmişlerdir. Edindikleri bütün bilgi, Allah'ın mevcudiyetinin ihtimal dâhilinde olduğu neticesini çıkarmaktan daha ileri gidememiştir.

Güneşin, ayın, yıldızların yaratılışı; gökyüzü ordularını teşkil eden ecramda müşahede edilen nizam ve plân; kâinatı idare eden mükemmel kanunlar; insan vücudunun ve dimağının teşekkülü; kâinatın idaresinde göze çarpan harikulâde kudret ve hikmet hiç şüphesiz bir Yaratıcı mevcut olduğu ihtimalini düşünmeye herkesi sevk etmektedir. Lâkin ihtimal, bilfiil mevcudiyeti ispat etmez. İhtimal ile şek ve şüpheden âri *(uzak)* katiyet *(kesinlik)* arasında dağlar kadar fark vardır. Allah'ın bilfiil mevcut olduğu hususunda kuvvetli bir kanaat ve itikat bulunmadıkça, şüphenin karanlığı dağıtılamaz ve gerçek ışık kalbe

---

[113] Neml Suresi, Ayet 45

[114] Yıldızlar

nüfuz edemez *(kalbin içine geçemez.)* Kâinatta bir plân bulunduğunu müşahede etmekten çıkan mantıkî kanaat katiyet ifade etmez ve insan dimağına huzur ve itminan *(güven)* bahşeylemez. Bu, Allah hakkında gerçek ve mükemmel bir bilgiye tabiî surette susamış insan ruhunun susuzluğunu giderecek ve her şüpheyi silip ortadan kaldıracak olan Âb-ı Hayat *(hayat suyu)* değildir. Tabiatı tetkik neticesinde elde edilen noksan bilgi tehlike ile doludur, çünkü onun içinde esaslı realiteden ziyade münakaşa mevzuu teşkil edecek deliller vardır.

Hulâsa: Kadir-i Mutlak *(mutlak kudret sahibi)*, tabiatta müşahede edilen eserleriyle kendisini gösterdiği gibi kullarına kelâm söylemek suretiyle de kendisini göstermedikçe, eserlerini müşahedesinden mevcudiyeti hakkında istihraç edilen *(çıkarılan)* mantıkî kanaat hiç bir zaman tatminkâr olmaz. Bilfarz *(söz gelişi)*, bir odanın kapıları içeriden sürgülenmişse, tabiatı ile bundan içerde kapıları sürgüleyen birisinin bulunduğu neticesini çıkarırız. Fakat seneler geçtiği halde içerden bir seda duyulmaz ve dışardakilerin mütemadi bağırmalarına cevap veren bir ses işitilmezse, içerde birisi bulunduğu hakkındaki fikrimizi değiştirmeye ve hadiseyi anlaşılamayan bir sebebe bağlamaya mecbur kalırız. Allah'ın mevcudiyeti hakkında sadece tabiatın tetkikine dayanan bir itikat işte böyledir. Bu kabil tetkik ve araştırmalar yoluyla, kâinatı yaratan bir Allah'ın mevcudiyetini ihtimal dâhilinde olduğu neticesine varılır amma, bu da son derecede sukutu hayale *(hayal kırıklığına)* uğratan bir neticeden başka bir şey değildir.

Hakikatte, Allah'ın mevcudiyetine dair bir araştırma, meselenin sadece bir tarafını, yani Allah'ın sun'unu *(yaptığını),* nazarı itibara aldığımız müddetçe tamam olmaz. Haliki *(yaratanı)* sadece madde yığınları altında arayıp bulma hedefini güden bir gayret yanlış istikamettedir. Halk ettiği *(yarattığı)* bütün kâinatın ortasında, hay olan izzet ve celâl sahibi Allah'ı çöp yığınlarının altından kazılarak meydana çıkarılabilecek ölü bir varlığa benzetmek, ona karşı küfür ve saygısızlıktır. Sonsuz hikmet ve kudreti ile Allah'ın, dünyaya tanıtılmak için, insan gayretine

bel bağladığı fikri iğrenç ve tiksindiricidir. Böyle bir görüşle, Allah ümit kaynağımız ve âcizlik çaresizlik zamanlarında desteğimiz olamaz. Allah yüzünü mahlûklarına gösterir mi, yoksa onlar Allah'ın varlığı hususunda bir ipucunu bizzat arayıp bulsunlar mı? Allah mevcudiyetini bize bildirir mi, yoksa Onu kendimiz mi arayalım? Gözün göremediği ezelî ve ebedî Allah "Enel mevcud - Ben varım" diye ilân eden vazıh ve kutsal sesiyle daima kendini bildirmiş ve âciz mahlûklarını kendinden destek ve yardım dilemeleri için yine kendine davet etmiştir. İnsan Allah'ı keşfetmek zahmetine katlandığı için Allah'ın insana karşı minnet borcu altında bulunduğunu ve insanın sarf ettiği gayretler olmasa kâinatın ölmez ve ezelî Padişahının kendi mahlûklarına meçhul kalacağını iddia etmek hadd-naşinaslık *(haddini bilmezlik)* ve küstahlık olur.

Allah'ın, gerçekten mevcut olduğu hakkında, kendi sesi ile verdiği açık ve mukni *(ikna eden)* delile karşı "Öyleyse O'nun bir dili olması lâzım gelir" yolunda bir itiraz tıflanedir *(çocukcadır.)* Bu, Allah'ın varlığıyla bağdaşmayacak bir fikirdir. Sayısız semavî ecramı *(gök cismini)* O, maddî elleri olmadan, yaratmadı mı? Her şeyi gören Allah, maddî gözleri bulunmaksızın, bütün kâinatı görmüyor mu? O, bizim gibi kulakları olmadığı halde, en hakir kulunun sesini işitmiyor mu? O halde, konuşmasının da yaratması, görmesi ve işitmesi gibi olması gerekmez mi? Bir takım İlâhî vasıfların tecellî edebileceğini kabul ve teslim eylerken, başka bir tanesinin tecellî edebileceğine itirazda bulunmak abestir.

Allah Geçmişte Konuştuğu Gibi Bugün de Konuşuyor

Allah'ın geçmişte insan nesillerine konuşup kendi açık sesiyle onlara kendini bildirdiğini ve fakat bugün artık konuşmadığını iddia etmek, ispat ve müdafaası mümkün olmayan bir iddiadır. Geçmişte seçkin kullarına konuşan değişmez Allah bugün dahi onlara konuşur ve bütün kalpler ile kendisini arayan kullarını mübarek Kelâmı ile takdis eder. Allah'ın seçkin kulları bugün dahi Onun vahiy pınarından kana kana içer. Kimse Allah'ın

dudaklarını mühürlemeye kalkamaz. Onun lütfu keremi bugün de boldur ve insanlara, eskiden olduğu gibi, bugün de bahşedilir. Her ne kadar insanlığın hidayeti için vahyolunan mükemmel bir İlâhî kanunun ve kaidelerin esasen mevcut oluşu yeniden bir kanun vahyedilmesi lüzumunu ortadan kaldırmış ve Resulûllah Efendimiz Muhammedin (üzerine selâm ve Allah'ın nimetleri olsun) kutsal şahsında risalet ve nübüvvet kemale *(olgunluğuna)* ermiş ise de, bu yüzden kutsal vahiy pınarına yaklaşıp içmek yasaklanmış değildir.

Resulûllah'ın Arabistanda Zuhûr Etmesinin Hikmeti

İlâhî ışığın son olarak Arabistan'dan saçılmış olması İlâhî hikmetle evvelden takdir edilmişti. Bunun gerisindeki maksadı keşfetmek kolaydır. Araplar, Allah'ın hikmetiyle Paran sahrasına atılmış bulunan İsmail'in neslinden gelmiştir. Bu suretle, Allah onun nesli ile İsrail'in zürriyeti arasındaki bütün rabıtayı kesmişti. Paran (Arapçası Faran) iki firari, iki kaçkın demektir. İbrahim'in yanından kovulanların İsrail şeriatinde bir hissesi bulunmaması mukadderdi; çünkü İsmail İshak ile birlikte "varis olmayacaktır" denilmiştir. Binaenaleyh, İsmail'e mensup olanlar yakın akrabalarından tecrit edilmişlerdi ve başka bir kavimle münasebette bulunmuyorlardı. Başka memleketlerin hepsinde bir peygamberin öğrettiği şeriatlerin ve akidelerin izlerine rastlarız. Bu keyfiyet, o milletlerin geçmişte Allah'tan talim ve telkin aldıklarını açıkça gösterir. Lâkin Arabistan'a böyle talim ve telkin geldiğini gösteren bir belirti yoktur. Peygamberlerin getirdiği feyiz bakımından, İsmail'in evlâtları en geri kalmış bir kavimdi. Hikmet sahibi bir Yaratıcının bu hareketi maksatsız olamazdı. İsmail'in zürriyeti niçin bütün dünyadan uzak tutulmuş ve İsrail peygamberlerinin vahyinden mahrum edilmişti?

Bundan yalnız bir netice çıkarılabilir: Arabistan'ın vahiy yoluyla şeriat tenziline *(inişine)* son sahne olması ve Arap Peygamberinin tebliğinin bütün dünyaya şamil bulunması mukadderdi. O hepsinden sonra geldi ve bütün dünya milletlerini tak-

dis ve her kavmin hatalarını takbih etmek *(kınamak)* üzere herkes için geldi. Dünyaya verdiği harikulâde bilgi her bakımdan mükemmeldir. Onun vasıtası ile vahyedilen semavî şeriat, renk ve itikat farkı gözetmeksizin, insanların tam olarak ıslahını hedef tutmaktadır. Bu şeriatin emirleri ve nehiyleri *(yasakları)*, daha evvelki kitapların emirleri ve nehiyleri *(yasakları)* gibi, tek bir kavim için değildir: Her kavmin ihtiyaç duyduğu bütün ıslah merhalelerini *(aşamalarını)* etraflıca ele alan bu şeriat, umuma şamil *(umumu kapsayan)* bir kanun vazeylemekte ve bütün insanların medenileşmesi için gerekli bütün ana kaideleri ihtiva etmektedir. Muayyen bir kavim arasında birkaç kötü âdeti ve günah fiilini ortadan kaldırmak, daha evvelki kitapların hedef ve gayesini teşkil ediyordu. Fakat Kur'an-ı Kerim, her çeşit kötülükler için gerçek bir deva sağlamak gibi muazzam ve şümullü *(kapsamlı)* bir gayeyi göz önünde tutuyor ve bütün insanlığı hidayete sevk edecek talimat veriyor. Bundan başka insanın içtimaî, ahlâkî ve ruhanî inkişafı *(gelişimi)* için gerekli olan bütün tedbirleri anlatıyor. O, evvelâ vahşilikle mücadele etmek ve içtimaî ahlâk ve faziletleri telkin suretiyle insanı içtimaî bir varlık seviyesine yükseltmek, mecburiyetinde kalmıştı. Ondan sonraki merhale, daha yüksek ahlâkî akideleri anlatmaktı.

Kuran'ın Dünya İnsanlarına Minneti

Tabiî temayüller ve ahlâkî vasıflar arasındaki gerçek farkı açıklamak şerefi de Yüce Kuran'a aittir. Fakat Kur'an-ı Kerim bununla da yetinmiyor. Gayesi, insanları bir derece daha yükseltip beşerî mükemmeliyete ulaştırmaktır. Yalnız Allah'a dair kutsal bilginin, Onun varlığı hakkında şekten şüpheden âri *(arınmış)* yakîn *(sağlam)* bilgisinin kapısını açmakla kalmıyor, fakat insanı ruhanî mükemmelliğe de eriştiriyor. O, Allah'a dair gerçek bilgi ile milyonlarca insanı aydınlatmış ve Allah'ın varlığının şüphe götürmezliği meselesini onlar için sağlam bir esasa dayamıştır. Bundan başka, evvelce bahsettiğimiz insanlı-

ğın üç merhaleli *(aşamalı)* terakkisine *(gelişimine)* dair mükemmel açıklamaları da ihtiva etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, insanlığı mükemmelliğe ulaştıracak telkinler ve irşatlardan *(uyarılardan)* ibaret şümullü *(kapsamlı)* bir kanunname olduğu cihetle, bu iddiasını açıkça belirtmiştir. Bu münasebetle Kur'an-ı Kerim şunları söylüyor:

...اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ
نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا...

Bugün dininizi sizin için mükemmelliğe eriştirdim ve size olan nimetlerimi ve ihsanlarımı tamamladım ve İslâmiyet'i size din olarak seçtim. [115]

Bu ayet, dinin İslâmiyet'te mükemmelliğe ulaştığını açıkça beyan etmektedir. Diğer bir tabirle, bir şahıs, İslâm kelimesinin manasında mündemiç olduğu *(manasının içerdiği)* gibi, tamamı ile Allah'ın irâdesine arzı teslimiyet ettiği bir merhaleye ulaşınca, kendi nefsini (yani menfaatlerini ve arzularını) feda ederek necat ve kurtuluş yolunu arar ve bu fedakârlığı sadece nazariyat sahasına münhasır kılmayıp, onu amellerinde de bilfiil gösterir. "İslâm" kelimesi işte buna dikkati çekmektedir. Bütün mükemmellikler ve faziletler bu noktaya müncer olur *(çekilir.)*

Allah'ın Mevcudiyetinin Beş Delili

Kendi noksan mantıklarına güvenen filozoflar gerçek Allah'ı keşfedememişlerdi. Onun mevcudiyeti hakkında gerçek bilgiyi, vahyolunmuş İlâhî Kelâm olan, Kuran-ı Kerim vermektedir. Allah'ın Yüce Kelâmı bu bilginin kazanılması için iki metot telkin etmektedir. Evvelâ, tabiat kanunlarından Allah'ın mevcudiyetini istihraç *(anlam olarak çıkarma)* meselesinde insan mantığını kuvvetlendirip keskinleştiren ve hataya düşmekten

[115] Mâide Suresi, Ayet 4

koruyan metodu öğretiyor. Saniyen *(ikinci olarak),* ilerde üçüncü suale cevap verirken ele alacağımız ruhanî metoda işaret ediyor.

Kelâmullah, birinci başlık altında, Allah'ın mevcudiyetini teyit eden ve insan mantığına mülâyim *(uygun)* gelen açık ve muknî *(ikna edici)* deliller ortaya koymuştur. Allah'ın Kelâmında deniliyor ki:

...رَبُّنَا الَّذِىٓ اَعْطٰى كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى۞

Rabbimiz, her şeye, tabiatlarına uygun bir yaradılış vermiş ve sonra onları matlup *(istenen)* mükemmeliyete ulaştıracak istikamete yöneltmiştir. [116]

İmdi, insandan hayvanatı süfliyeye *(ilkel hayvanlara)* kadar bütün mahlûklara göz atar ve bünyeleri ile şekillerini incelersek görürüz ki, bütün mahlûkatın yaratılışları tabiatlarına harikulâde uygundur. Bu meselede teferruata kaçmak, dinleyicilerin sabrını tüketmeye kalkışmak demek olur. Herkes, bizzat, bu fikir silsilesini neticesine kadar götürebilir.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın mevcudiyetini teyit eden başka bir delili, Onun müsebbibul esbab *(tüm sebepleri meydana getiren)*, yani ilk sebep oluşundan istihraç eylemektedir *(çıkmaktadır.)* Bu bapta Kur'an-ı Kerim şöyle diyor:

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى۞

Bütün sebep ve netice silsilesi Rabbul Âlemine müntehi olur *(Rabbul Âlemin'de son bulur.)* [117]

Bu delil, bütün kâinatı kaplamış olan tabiî sebep ve netice nizamına dayanmaktadır. İlim ve fennin gelişmesi, bütün dünyada bu nizamın genel olarak hüküm sürmesiyle mümkün olmuştur. Esaslı kanunlar ve prensipler ondan çıkmıştır. Haddi zatın-

[116] Ta-Ha Suresi, Ayet 51
[117] Necm Suresi, Ayet 43

da aslı ve esası olmayan her sebep başka bir sebebe ve o da yine başka bir sebebe ilâhiri irca edilebilir *(böylece döndürülebilir.)* Fakat menşei bu mahdut âlem olan sebep ve netice silsilesi hudutsuz ve sonsuz olamayacağı için, her halde bir noktada nihayete erecektir. Binaenaleyh, nihaî sebep kâinatın sânii *(yaratanı)* ve hâlikidir *(yok edenidir.)* Yukarda iktibas edilmiş olan ayet işte bu, son veya ilk sebebe dikkati çekmektedir.

Allah'ın mevcudiyetini teyit eden bir başka delili Kur'an-ı Kerim şöyle anlatıyor:

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ
وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ۞

Ne güneş aya yetişebilir, ne de (ayın hükmü altında bulunan) gece (güneşin hükmü altında bulunan) gündüzü geçebilir ve göğün bütün ışıklı cisimleri kendi yörüngelerinde seyrederler.[118]

Bütün bu göksel sistemlerin, manzumelerin, bir plânlayıcısı bulunmasaydı, çok geçmeden nizam ve intizamlarını kaybedip yok olurlardı. Fezada birbirlerine müdahale etmeden yuvarlanıp giden sayısız madde kütleleri, hareketlerindeki şaşmaz nizam ve intizam ile bir tertip ve plâna ve dolayısı ile bir plânlayıcıya delâlet etmektedir. Ezelden beri böylece yuvarlanıp giden bu hadsiz hesapsız âlemlerin çarpışmaması, zerre kadar yollarını değiştirmemesi veya mütemadi hareketlerinden geri kalmaması şaşılacak bir şey değil midir? Böyle muazzam bir teşkilât, mükemmel bir plâncının plânına göre hareket etmeseydi, sayısı hesaba sığmaz yıllardan beri altüst olmaksızın işleyebilir durumda kalabilir miydi? Bu mükemmel İlâhî hikmete telmihan *(ima ederek),* Kadir-i Mutlak olan Allah Yüce Kuran'ın başka bir yerinde şöyle buyuruyor:

[118] Yasin Suresi, Ayet 41

...اَفِى اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...

Böyle harikulâde semavî ecram *(yıldızlar)* ve böyle harikulâde bir dünya yaratmış olan Allah hakkında hiç bir şüphe bulunabilir mi? [119]

Bir Yaratıcının mevcudiyetine dair olarak, Yüce Kur'an'ın ortaya koyduğu diğer bir delil şudur:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ۞ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ۞

Her şey göçücüdür; ebediyen kalıcı olan yalnız seni besleyen ve destekleyen kudret ve celâl sahibi Rabbinin yüzüdür. [120]

İmdi, dünyanın, ecramı semaviyenin ve bütün maddî kâinatın yok olduğunu farzedelim. Yine de, mantık ve vicdan, asla ölmeyecek ve hiç bir surette bozulmayacak ve değişmeyecek bir varlık ister: Böyle bir varlık her şeyi yoktan var eden Allah'tır.

Başka bir yerinde, Yüce Kur'an, Allah'ın varlığını teyit için şu delili ileri sürüyor:

...اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى...

Allah ruhlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu zaman onlar "Evet biz buna şahadet ederiz" cevabını verdiler. [121]

Bu ayette Allah-u Teâlâ, ruhun fıtratına aşıladığı bir vasfı, yani Allah'ın varlığını inkâr etmenin ruhun fıtratında bulunmadığını, bir muhavere *(konuşma)* şeklinde anlatıyor. Dinsiz, İlâhî Varlığı, fıtraten ona muhalif olduğu için değil de, elinde delil bulunmadığını sandığı için inkâr eder. Bu inkârına rağmen, her

---

[119] İbrahim Suresi, Ayet 11
[120] Rahman Suresi, Ayet 27-28
[121] A'raf Suresi, Ayet 173

neticeyi doğuran bir sebep bulunduğunu da kabul eder. Aklı başında olan bir insan, meselâ muayyen bir hastalığın şu veya bu sebebe bağlanamayacağını iddia edemez. Sebep ve netice sisteminin ret ve inkârı bütün prensipleri ve bütün ilimleri temelinden yıkar. Ay ve güneş tutulmasının, fırtınaların, zelzelelerin ve sairenin zamanını tayin eden her çeşit hesaplar ve bütün diğer istidlâller *(kanıta dayalı olarak çıkarılan sonuçlar)*, her neticeyi doğuran muayyen bir sebep olmasa, imkânsızlaşır. Binaenaleyh, bir filozof İlâhî bir varlığın mevcudiyetini inkâr etse bile, illeti ulânın yani ilk sebebin mevcudiyetini inkâr edemez. Çünkü bu, bütün kâinat sisteminin ret ve inkârı mesabesindedir *(derecesindedir.)* Bundan başka, Allah'ın mevcudiyetini inkâr eden bir şahıs, bütün arzulardan ve saiklerden *(nedenlerden)* tecrit edilebilecek bir duruma getirilse, tecrübe ile çok defa sabit olduğu gibi, bu durumda Allah'ın varlığını ikrar edecektir. Yukarda iktibas olunan ayetin bize anlattığı gibi, Allah'ın varlığının musirrane *(inatla)* inkârı, ancak süflî arzular ve saikler insanda üstün geldiği müddetçe devam eder; pak ve tahir fıtrat İlâhî bir varlık mevcut olduğu gerçeğinin kuvvetli izlerini taşır.

Allah'ın Sıfatları

Yukarıdakiler, Allah'ın varlığını teyit etmek için Yüce Kuran'ın zikrettiği birçok delilden sadece birkaçıdır. Bundan sonra, Yüce Allah Kelâmının öğrettiği İlâhî sıfatlardan bahsedeceğiz. Aşağıdakiler Yüce Kuranda bu konunun nasıl ele alındığını gösteren misallerden sadece birkaç tanesidir:

هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ى لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ
122 الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ۞

123 مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِ ۞

...اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ
124 الْمُتَكَبِّرُ...

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى يُسَبِّحُ
125 لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ۞

126 ...اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَد۪يرٌ ۞

127 ...رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ۞ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ۞ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِ ۞

128 ...اُج۪يبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ...

129 ...اَلْحَىُّ الْقَيُّومُ...

122 Haşr Suresi, Ayet 23
123 Fatiha Suresi, Ayet 4
124 Haşr Suresi, Ayet 24
125 Haşr Suresi, Ayet 25
126 Bakara Suresi, Ayet 21
127 Fatiha Suresi, Ayet 2-4
128 Bakara Suresi, Ayet 187
129 Bakara Suresi, Ayet 256

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ [130]

Allah'tan başka tapılmağa ve itaat edilmeğe lâyık olan yoktur.

Allah'a bir şerik bulunması fikri nehyedilmiştir, çünkü Allah'ın bir rakibi bulunsa ulûhiyetinin *(ilâhi hâkimiyetinin)* bir gün tamamen rakibine geçmesi mümkün olacaktır. "Ondan başka tapılmaya lâyık olan yoktur" kelimelerinin delâlet *(işaret)* ettiği mana da şudur: O, kusurdan münezzeh *(uzak ve pak,)* mükemmel olan Allah'tır. Sıfatları, güzellikleri ve mümtaziyetleri *(üstünlükleri)* o derece yüksektir ki, mevcut, başka varlıklar arasından sıfat mükemmelliğini esas tutarak bir Allah seçecek olsak veyahut ta bazı vasıfları Allah'ın en yüksek ve en mükemmel sıfatları farzedecek olsak, hiç bir şey onun mükemmelliğinin ve mümtaz sıfatlarının derecesine yaklaşamayacaktır. Binaenaleyh böyle bir varlığa bir şerik veya rakip ihdas etmek *(ortaya çıkarmak)* en büyük adaletsizlik olur.

O'nun yukarıdaki ayette zikredilen başka bir sıfatı "Âlem-ül gayb" yani "kendi zatını bilen" dir. Yani, hiç kimse, mahdut beşerî kabiliyetleri ile O'nun zatını idrak edemez. Yaratılmış her şeyi, meselâ güneşi ve ayı vesaireyi, bütünü ile kavrayabiliriz; fakat Allah'ı bütünü ile kavrayamayız. Ayet, ondan sonra, "O her şeyi bilir ve hiç bir şey O'ndan gizli kalmaz" diyor. Kendi yarattıklarından bihaber olması onun ulûhiyetine *(İlâh olmasına)* aykırı düşer. O, kâinatın her küçük zerresini görür, fakat insan bunu yapamaz. Bu sisteme ne zaman son vereceğini ve her şeyi genel olarak ne zaman yok edeceğini yalnız Kendisi bilir ve başkası bilmez. Her şeyin vuku bulacağı zamanı da yalnız O, bilir.

Daha sonra ayette "Huverrahmân" yani "Allah bütün yaşayan varlıklar için, yaratılmalarından önce, her türlü mutluluk ve

[130] İhlâs Suresi, Ayet 2-5

mükemmellik vasıtalarını, onların her hangi bir ameline karşılık olsun diye değil, fazla merhametinden ötürü sağlayandır" deniliyor. Bu sıfatın tezahürünü, daha insanlar ve insanlara ait ameller vücuda gelmeden önce, onlara fayda sağlamak üzere güneşin, ayın ve diğer birçok şeylerin yaratılmasında görürüz. İlâhî varlığın bu lûtfu Onun "Rahmaniyyet", kullarına karşı fazla şefkat ve merhamet, sıfatından ötürüdür ve bu sıfat faaliyette bulunduğu zaman Allah'a "Rahman" denilir. Başka bir sıfatı bakımından, Allah'a "Rahîm" (kullarının iyi amellerine mükâfatlar bahşeyleyen ve kimsenin gayretini boşa çıkarmayan) adı verilir. Bu şekilde tezahür edince, Onun lûtfuna "Rahimiyyet" ve esirgeyen acıyan Allah'ın kendisine "Rahîm" tesmiye edilir.

Yine Allah "Maliki yevmiddin" yani "Kıyamet gününün (hüküm ve karar gününün) sahibi" diye vasıflandırılmıştır. Diğer bir tabir ile bütün dünya hakkında hüküm ve karar veren bizzat kendisidir. Yerin ve göğün idaresini başkasına devredip mahlûklarından alâkasını kesmemiştir veyahut ta hüküm ve karar işini başka bir varlığa tevdi eyleyip dünya hakkında karar verme salâhiyetini *(yetkisini)* münhasıran *(yalnız)* ona tefviz etmemiştir *(bırakmamıştır.)*

Keza Allah "El-melik-ül kuddus" yani "Kusursuz, ayıpsız ve noksansız hükümdar"dır. Üzerinde hüküm sürdüğü ülke, elden ele geçebilen veya kendiliğinden ortadan kalkabilen dünya ülkelerine benzemez. Bir dünya kralının bütün tebaası başka bir diyara göç edebilirler ve bu suretle üzerinde hükmünün câri olacağı her şeyden o kralı mahrum bırakabilirler. Şiddetli ve yaygın bir kıtlık bir kralı bir dilenciden daha aşağı bir duruma düşürebilir. Bir hükümdara karşı tebaası hep birden ayaklanıp onun kendilerine hükmetme otoritesini tanımazlarsa, hükümdar tacını ve tahtını terke mecbur edilebilir. Allah'ın hükmüne tâbi olan ülke öyle değildir. O, bütün varlığı yok etmeye ve yeni kullar yaratmaya kâdirdir. Her şeye kadir olmasaydı, kullarına karşı muamelelerinde haksızlığa başvurmak mecburiyetinde kalacaktı. Meselâ, bütün ilk halkeylediği kulların affı ve mağfi-

reti, bu dünyaya geri gönderilerek tekrar denemeye tâbi tutulmaları şeklinde bir haksızlığı gerektirecekti. Çünkü Allah yeni ruhlar yaratmaya da kadir olmayacağından, ya dünyada hiç bir ruh kalmayacak veyahut ta O, ilk bahşeylediği affı ve mağfireti geri almaya mecbur olacaktı. Bu iki şıktan her ikisi de İlâhî mükemmeliyet ile bağdaşamaz ve onlara başvurulması İlâhî varlığı mükemmellikten uzak olan dünya hükümdarları ile aynı seviyeye getirir. Hükümetlerce işleri tedvir için çıkarılan kanunlar daima eksik ve kusurludur. Onlar zalimane ve gayrı adilâne tedbirlere müracaat etmek mecburiyetinde kaldıkları vakit, bunu adalet ve hakkaniyet prensipleri icabından sayarlar. Meselâ, dünya hükümetleri, küçük bir geminin büyük bir gemi ile çarpıp fazla can ve mal kaybına sebebiyet vermesi ihtimali bulunduğu zaman, küçük geminin tayfa ve yolcuları ile birlikte batırılmasını caiz görürler. Lâkin Allah'ın iki kusurlu tedbirden birine başvurulmasını zaruri kılan bir ifrata sürüklenmesi ulûhiyet ile kabili telif *(bağdaştırılabilir)* değildir. Yoktan var etme kudreti Kendinde bulunmasaydı, Onu, ya ulûhiyetini devam ettirmek için zulüm ve itisafa *(haksızlığa)* başvurmaya veyahut ta âdil olup hükmünü yürüteceği bir dünyadan el çekmeye mecbur kalan küçük bir Devletin hükümdarına benzetebilecektik. Ancak, mutlak kudrete sahip olan Allah böyle kusur ve noksanlardan münezzehtir ve onun muazzam kudret gemisi payansız *(sonsuz)* adalet ve nısfet *(insaf)* ummanı *(denizi)* üstünde seyredip gitmektedir.

İlâhî Varlığın bahis konusu ayette zikrolunan diğer sıfatı "Es-Selâm"dır. Yani O, her kusurdan, idbar *(aksilik)* ve felâketten, sıkıntıdan berî olan ve başkalarına emniyet ve selâmet sağlayan barış Allah'ıdır. Bu sıfatın önemi aşikârdır; zira O, ıstırap ve belâlara bizzat maruz bulunsa, insanlardan eziyet ve cefa görse, veya plânlarını uygulamaya muktedir olmasa, hiç kimse dert ve musibet anında kurtuluş ümidiyle Ona bakmaz. Allah yalancı tanrılar hakkında şöyle diyor:

...إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ
اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ
ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ۝ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ
اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝

Allah'tan başka taptıklarınız, tek bir sinek yaratmak için bir araya toplansalar bile, buna muvaffak olamazlar. Hatta bir sinek onlardan bir şey kapıp götürse, bunu ondan geri alamazlar. Bu yalancı tanrılara tapanların anlayışı kıttır ve tapındıklarının da hiç bir kudret ve kuvveti yoktur (Böyle âciz şeyler tanrı olamaz.) Gerçek Tanrı, bütün kudretli varlıklardan daha kudretli olan, her şeyin hakkından gelecek güce sahip bulunan, insanlar tarafından yakalanıp mağlûp edilemeyen Allah'tır. (Sahte tanrılara dua ve niyazda bulunanlar dalâlet içindedir) Onlar ibadetlerinin maksudu olan Allah'ı lâyığı ile takdir edemediler. [131]

Allah'ın diğer bir sıfatı "el-Mü'min" yani emniyet bahşeden ve kendi vahdaniyeti ile üstünlüğünü destekleyici sebepler meydana koyandır. Bu sıfat, gerçek Allah'a iman eden bir kimsenin her zaman kendini emniyette sayabileceği keyfiyetine dikkati çekiyor. O, elinde iddialarını destekleyen kuvvetli ve mukni *(ikna eden)* deliller bulunduğu için, halka karşı mahcup olmayacağı gibi Allah'a karşı da mahcup olmayacaktır. Fakat sahte bir tanrıya tapan daima zor durumdadır. Elinde destekleyici bir delil bulunmadığından, kendi saçmalarına ve hatalarına beşerî idrakin kavrayamayacağı bir hikmet nazarı ile bakılması için, mantığa aykırı bulunan her saçma iddiayı büyük bir hikmet diye kabul eder.

---

[131] Hac Suresi, Ayet 74-75

Yukarıda kısmen iktibas edilmiş *(alınmış)* olan ayet şöyle devam ediyor:

...الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ...

Herkese nigehban *(gözetici)* olan, her kuvvete üstün gelen, her kırılanı tamir eden, her zâyi olanı yerine koyan ve her ihtiyaçtan azade bulunan. [132]

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى...

O, bedenlerin sânii *(sanatkâr yaratıcısı,)* ruhların halikı *(tanrısı,)* rahimdeki hayalin musavviri *(hayali tasvir eden)* ve güzel isimlerin sahibi olan Allah'tır. [133]

...يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ۝

Yerin ve göğün sakinleri Onu tebcil *(yüceltir)* ve takdis ederler ve kudretli ve hikmetli olan Odur. [134]

Bu ayet, semavî ecramın İlâhî irşat *(uyarıcı)* kaidelerine uyan sakinleri bulunduğunu da göstermektedir.

Yine, Yüce Kuran, Allah'ı:

...عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۝

"Kudreti her şey şamil *(her şeyi kapsayan)*" [135] diye tarif etmiştir.

Bu, gerçek Allah'a tapanlar için, büyük bir ferahlık ve teselli kaynağıdır. Çünkü Allah'ın kendisi âciz olsa, insanlar bütün

---

[132] Haşr Suresi, Ayet 24
[133] Haşr Suresi, Ayet 25
[134] Haşr Suresi, Ayet 25
[135] Bakara Suresi, Ayet 149

ümitleriyle Ona nasıl bağlanabilirler? Kuran-ı Kerimde şunları da okuyoruz:

...رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۝ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝

...أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ...

Bütün âlemlerin Rabbi, kullarına fazla şefkatli, merhametli, kıyamet gününün sahibi. [136]

Niyaz ve yalvarmalara kulak veren ve onları is’af eyleyen (yani duaları kabul eden.) [137]

...اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝

Daima yaşayan ve bütün hayatın kaynağı olan, her şeyi ayakta tutan. [138]

Allah, ölümü ile kendisine tapanların hâmisiz ve sahipsiz kalacağı fikrini bertaraf etmek için, bu ayette ezelî ve ebedî diye tavsif edilmiştir.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ۝

O, eşi ve benzeri bulunmayan tek Allah’tır. Kimse onun sulbünden *(zürriyetinden)* gelmediği gibi, kendisi de kimsenin sulbünden *(zürriyetinden)* gelmemiştir ve dengi ve akranı olan başka bir varlıkta yoktur. [139]

Şu cihet akılda tutulmalıdır ki, Halik *(İlâh)* karşısında doğru davranış Allah’ın birliği yoluna kuvvetle bağlı kalmak ve ondan zerre kadar inhiraf *(sapmamaktır)* etmemektir. Burada üze-

---

[136] Fatiha Suresi, Ayet 2-4
[137] Bakara Suresi, Ayet 187
[138] Âl-i İmran Suresi, Ayet 3
[139] İhlâs Suresi, Ayet 2-5

rine dikkati çektiğim ahlâkî emirler Yüce Kurandaki ahlâk telkinlerinin bir kısmını teşkil eder. Bu telkinlerin en bariz hususiyeti ifrat ve tefritten tamamı ile âri olmalarıdır. Kuran-ı Kerim hiç bir vasfa, münasip sınırlar içinde kullanılmadıkça, ahlâkî vasıf demez. Faziletin orta yol olduğunu belirtmeye lüzum yoktur. Diğer bir tabirle o, ifrat ile tefritin ortasıdır. Bir insanı orta yola meylettiren ve ifrat ile tefritten sakındıran her şey ahlâka yararlıdır. Tohumunu tarlaya çok erken veya çok geç saçan çiftçi bu hareketiyle orta yoldan uzaklaşır ve tohumlar heba olur. Fazilet, hakikat ve basiret hep orta yolda bulunur ve bu yolda ancak fırsatı kollayan yürüyebilir. İfrat ve tefrite kaçan iki hatalı davranış arasında orta yol, salâh *(iyilik)* ve istikamet yolu bulunur ve bu yol ancak münasip fırsata intizar etmek *(fıratın gözlenmesi)* suretiyle takip edilebilir. Diğer ahlâkî vasıflarda olduğu gibi, orta yola, Allah'ın varlığını teslim ve tasdik ederek bağlanmak lâzımdır. Bu hususta ikisi ortası davranış bir taraftan İlâhî varlığı her sıfattan tecrit eden *(soyutlayan)* Allah telâkkisini *(anlayışını)* ve diğer taraftan O'nu maddî şeylere benzeten telâkkiyi *(anlayışı)* reddetmekten ibarettir. İlâhî varlığın sıfatları hususunda Yüce Kuran'ın görüş tarzı budur. Kuran-ı Kerim O'nun görür, işitir, bilir, konuşur vesaire olduğunu teslim etmekle beraber, aynı zamanda hasselerimizle *(duyularımızla)* kavrayabileceğimiz her hangi bir şeye benzetilmemesi için bizi ikaz eder. Yüce Kuranda şöyle deniliyor:

Allah'a zatında ve sıfatlarında şerik olan yoktur. [140]

فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ...

Onu mahlûklarından hiç birine benzetmeyiniz. [141]

---

[140] Şura Suresi, Ayet 12
[141] Nahl Suresi, Ayet 75

Bazı hareketlerinde bizi andırırsa da, O, teşbih ve tenzih ikisi ortasında pâk ve kusurdan münezzeh bir varlıktır. Allah hakkında doğru telâkki budur. Hulâsa, İslâmiyet bütün talim ve telkinlerinde ifrat ile tefritten sakınmayı, yani orta yolu seçmiştir. Yüce Kuran'ın birinci suresi, herkesçe bilinen dua ile orta yolun kabulünü telkin ediyor:

...غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ۞

Bizi senin gazabına uğrayanların veya dalâlete sapanların yoluna değil, doğru yola, nimetlerine kavuşanların yoluna, yönelt. [142]

Bu ayette üç çeşit insandan bahsediliyor. Evvelâ "Mağdub aleyhim" olanlar vardır. Bununla, Kuran-ı Kerim, Allah'a karşı dargın bir tavır takınan ve böylece vahşiyane temayüllerine uyarak Allah'ın gazabını üzerlerine çeken kimseleri kastetmiştir. Sonra, "Dallîn"ler gelir ki, bununla da hayvanî temayüllerine ve batıl zehaplarına *(inançlarına)* uyup yoldan sapıtanlar kasdolunmuştur. İfrata kaçan bu iki davranış arasında doğru (orta) yolda yürüyen ve Kuran-ı Kerim tarafından "En'amte aleyhim", Allah'ın nimetlerine kavuşanlar, diye isimlendirilen kimseler vardır. Hakikatte, insanları orta yola sevk etmek Yüce Kuran'ın gayesidir. Musa'nın mukabele bilmisil *(karşılatığı aynı muamele ile karşılık vermek)* üzerinde ve insanın sabır ve müsamaha üzerinde ehemmiyetle durmuş olmasına karşı, Kuran-ı Kerim her ikisinin de yerinde kullanılmasını öğretmiştir. Yüce Kuran'ın başka yerinde şunu okuyoruz:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا...

Sizi orta yolda yürüttük ve her şeyde ifrat ve tefritten kaçınmanızı öğrettik. [143]

---

[142] Fatiha Suresi, Ayet 7
[143] Bakara Suresi, Ayet 144

Ne mutlu o kimselere ki bu orta yolu seçerler, çünkü Arapça darbı meselin *(hikmetli bir sözün)* dediği gibi

خَيْرُ الْاُمُورِ اَوْسَطُهَا

"İşlerin en hayırlısı ortada bulunandır" [144]

İslâmiyetin Ruhani ve Manevi Hallerle İlgili Öğrettikleri

Şimdi insanın gelişmesindeki üçüncü merhaleyi, yani onun ruhani hallerini, inceleyeceğiz. Bu konuşmanın başında beyan ettiğimiz gibi, ruhani hallerin membaı, nefsi mütmainne veya sükûna ermiş ruhtur ki, insanı ahlakî inkişafında *(gelişiminde)* ileriye doğru götürür ve salih ve muttaki *(takva sahibi)* yapar, diğer bir tabirle onu ahlâkî diyardan ruhani diyara nakleder. Aşağıdaki ayet bu konu ile yakından ilgilidir:

Ey huzura ve sükûna erişen ve Rabbinden tamamıyla hoşnut kalan ruh! …

يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۞ اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ۞ فَادْخُلِى فِى عِبَادِى ۞ وَادْخُلِى جَنَّتِى ۞

O senden sen de Ondan razı olmuş vaziyette Ona dön ve böylece kullarımın arasına ve cennetime gir. [145]

Ruhanî halleri tetkik ederken bu ayeti biraz tafsilâtla şerhetmek *(detaylı açıklamak)* lâzımdır. Akılda tutulması gereken cihet şudur ki, bu dünyada insanın gaye edinebileceği en yüksek ruhanî mertebe, Allah'tan razı olmak ve huzuru, saadeti sevinci yalnız onda bulmaktır. Bu İlâhî hayat tabir eylediğimiz hayat merhalesidir.

Kadir-i Mutlak olan Allah, bir insanın pak ve mükemmel samimiyetini, doğruluğunu ve salihliğini, ona yeryüzünde cennet bahşetmek suretiyle mükâfatlandırır. Başkaları müstakbel bir

[144] Arapça atasözü
[145] Fecr Suresi, Ayet 28-31

cennet beklerken, öyle bir insan cennete bu dünyada girer. Yine bu merhaledededir ki, bir insan evvelce kendisine ağır bir külfet gibi gelen dua ve ibadetin hakikatte ruhî inkişafı *(gelişimi)* için gıda ve destek olduğunu takdir eder ve gayretlerinin semeresini sadece müstakbel bir hayatta devşirmeyeceğini anlar. İkinci merhalede, insanı hayatın murdarlıklarına *(pisliklerine)* karşı uyarmakla beraber, henüz kötü temayüllerle başa çıkmaya veya onları tamamen ortadan kaldırmağa gücü yetmeyen ve keza insanı fazilet prensiplerine kuvvetle bağlamak hususunda izhar-ı aczeden *(beceriksizlikten uyandıran)* ruh, üçüncü merhalede artık gayretlerinin muvaffakiyetle tetevvüç ettiği *(elde ettiği)* bir gelişme safhasına ulaşmıştır. Bu merhalede nefsanî duygular kendiliklerinden zail olur ve ruh artık günah ve hataya takılıp sendelemez. Bilâkis Allah'ın ruhu ile kuvvetlenir ve geçmişteki kusurlarından utanır. Kötü temayüllerle mücadele safhası artık geride kalmıştır. İnsanın tabiatı ve hilkati tamamıyla değişmiş ve eski itiyatları tam bir istihale *(değişim)* geçirmiştir. İnsan, hayatının evvelki gidişinden tam manası ile soğumuştur ve levsiyattan *(pislikten)* arınmış ve tamamen paklanmıştır. Allah onun kalbine fazilet aşkı aşılamış ve Kendi Eliyle onu kötülüğün pisliklerinden tathir etmiştir *(pak kılmıştır.)* Doğruluk askerleri onun kalbinde ordugâh kurmuşlar ve o kalbin bütün müstahkem mevkilerinde nöbet tutmaktadırlar. Hak ve doğruluk artık muzaffer olmuştur; yalan ve kötülük silâhlarını teslim etmiş ve itaat altına alınmıştır. Allah'ın eli onun kalbini idare etmekte ve attığı her adımı himayesi altında tutmaktadır. Aşağıdaki ayetler, dimağın fazilet içindeki bu huzur ve sükûn haline işaret etmektedir:

...أُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ ...

...حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ۞ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۞

...جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۞

Allah kendi eliyle gerçek müminlerin kalplerine imanı hakketti ve onları kendinden kutsal bir ruh ile kuvvetlendirdi. [146]

Ey iman edenler! Allah imanı size sevdirdi ve onun güzellikleri ile meziyetlerini kalplerinize nakşetti; ve küfrü, fısku fücuru, ve bağyu *(şehvete bağlı)* isyanı size çirkin gösterdi; ve kalplerinizi bütün kötü gidişlerden tiksindirdi. Allah'ın doğru yolu takip edenlere muamelesi böyledir. Bütün bunlar Allah'ın lütuf ve inayeti iledir ve Allah çok bilgi ve hikmet sahibidir. [147]

Hak ve hakikat geldi ve yalan ve sahtelik yok oldu; çünkü yalan ve sahtelik hak ve hakikate karşı gelemez. [148]

Ruhun üçüncü terakki merhalesi hakkında Kuran-ı Kerim böyle söylüyor. Bu hale gelmemiş olan şahısta gerçek görme kabiliyeti yoktur. Allah'ın "Kendi eli ile gerçek müminlerin kalplerine imanı hakketti ve onları kendinden kutsal bir ruh ile kuvvetlendirdi" sözüne dikkat etmeliyiz. Bu söz, paklığa ve salâha ancak Allah'ın yardımı ile ulaşılabileceğini anlatıyor. Ruhun "kendi kendini itham eden ruh" tabir eylediğimiz ikinci merhalesinde iyi ve kötü temayüller arasında bir mücadele vardır. Bir

---

[146] Mucadile Suresi, Ayet 23
[147] Hucurat Suresi, Ayet 8-9
[148] İsra Suresi, Ayet 82

insan bir müddet için iyi tabiatının tesiri ile pişmanlık duyar, fakat kötü temayüller yine üstün gelir. O, sâlah yolundan ayrıldığının farkındadır ve bazen nefsini ıslah edebileceğinden ve iyi tabiatının kötü temayüllere tam manası ile galebe çalacağından bile ümidini keser. Ruhanî mücadele devresi hitama *(sona)* erince, ona İlâhî kuvvetle birlikte nur erişir. Bu nur onun kalbinde harikulade bir istihale yaratır ve görünmez bir kuvvetli elin kendisini ileriye doğru götürdüğünü hisseder. Nazaraları *(bakışları)* yeni bir âlem keşfeder ve ondan sonra Allah'ın varlığını müşahede eyler. Gözleri yeni bir ışıkla aydınlanır ve o zamana kadar göremediği şeyler kendisine ayan olur.

İyi, güzel amma, bu yolu acaba nasıl keşfedebiliriz ve bu ışığa nasıl kavuşabiliriz? Sebep mevcut olmadan netice elde edilemez; vasıta kullanılmadan gayeye erişilemez; bilgiye götüren yol takip edilmeden bilgi kazanılamaz. Tabiat kanunları ihlâl edilemez. Bir neticeye ulaşmak için doğru bir yol bulduğuna ve ancak bu muayyen yolda yürümek suretiyle ona ulaşabileceğine tabiat kanunları şahittir. Karanlık bir odada oturuyor ve güneş ışığını istiyor isek, yapacağımız şey güneşe karşı olan pencereyi açmaktan ibarettir. O zaman ışık odaya girer ve her tarafı aydınlatır. Aynı şekilde, Allah'ın nimetlerine ve lütuflarına açılan bir kapı, ve ruhanî hal ve mertebeye ulaştıran bir metot her halde mevcuttur. Binaenaleyh, cismanî ve dünyevî halimize refah ve iyilik getirecek vasıtaları arayıp bulmak için gece gündüz uğraştığımız gibi, ruhanî iyilik ve refahımıza götüren doğru yolu aramak için uğraşmak ta aynı veçhile *(şekilde)* vazifemizdir. Fakat asıl mesele, bu yol yalnız akıl ve mantığın gayreti ile bulunabilir mi bulunamaz mı ve Allah ile birleşmeyi yalnız dimağımızın maharet ve kabiliyeti ile başarabilir miyiz başaramaz mıyız, meselesidir. Yalnız Allah'ın kudretli eli ile açılabileceği tecrübe ile sabit olan kapılar münhasıran mantık ve felsefe ile açılabilir mi? Hayır, mücerred beşerî çare ve tedbirler, yaşayan ve yaşatan Allah'ın ışık saçan yüzünü asla ayan edemez. Her kim doğru yolda yürümek istiyorsa, bütün kuvvet ve kabiliyetleri ile Allah'ın iradesine tamamen teslim olsun ve

sonra Allah ile birleşmek ve böylece İlâhî yardım vasıtası ile İlâhî varlığın hakikatini kavramak için durmadan yorulmadan dua ve ibadet etsin. Bu hususta en mükemmel dua, münasip kelimelerle ifade olunan ve insan yaratılışının ihtiyaçlarını karşılamaya fevkalâde uygun olduğu gibi ruhun tabiî şevk-u tehalükünü *(doğal arzusunu)* de lâyığı ile tasvir eden birinci Kuran suresi olan Fatiha Suresidir. Bu dua şöyledir:

Ziyade şefkatli, merhametli olan Allah adıyla başlarım.

Bütün hamd-ü sena âlemleri yaratan ve destekleyen Allah’a mahsustur.

Ziyade *(çok)* şefkatli ve merhametli Allah, şefkat ve merhametinden ötürü, afiyet ve refahımızı, daha biz bunlara lâyık olacak bir şey yapmamışken sağlar, amellerimizi merhamet ve şefkati ile mükâfatlandırır.

Hüküm ve karar gününün yegâne hâkimidir ve kulları hakkında hüküm ve karar verme yetkisini başka hiç kimseye vermemiştir.

Ey bütün bu şükür ve senalar kendine mahsus olan Allah! Biz yalnız Sana kulluk ederiz ve her şeyde yalnız Senden yardım dileriz. (Bu ayette çoğul "Biz" kullanılması gösteriyor ki, insanın bütün kuvvetleri ve kabiliyetleri ibadete iştirak eder ve Allah’a tam bir teslimiyet halinde faaliyet gösterir. Zira insan derunî *(iç)* kabiliyet ve kuvvetleri bakımından mütalâa edilirse bir fert değil, bir grup veya bir heyet addolunur. Bütün kabiliyetlerin ve kuvvetlerin bir insanda bu suretle Allah’ın iradesine tamamen teslim oluşu İslâm kelimesinin gerçek manasıdır.

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ...

Ya Rabbî! Bizi Sana ulaştıran doğru yola sevk et ki, o yola bağlı kalarak nimetlerine ve lütuflarına nail olanların izinde yürüyebilelim.

...غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ ۝

Ya-Rabbi! Senin kahrına gazabına uğrayanların ve hata işleyip delalete sapanların ve Sana ulaşamayanların yolundan bizi uzak tut. [149]

Bunu nasip eyle Ya Rabbî!

İlâhi Nimetlere Nail Olanlar

Yukarıdaki ayetlerden açıkça anlaşılacağı veçhile *(şekilde)*; ilâhi lütuf ve ihsanlar hayatlarını ve bütün varlıklarını Allah yolunda feda edenlere, kendilerini tamamen Allah'a ve İlâhi iradeye terk ve teslim eyleyenlere ve ondan sonra insanların elde edebileceği Allah'a yaklaşma, Allah ile birleşme, Allah'a hitap edip bilmukabele hitab-ı İzzete *(değerli söze)* nail olma gibi bütün ruhanî nimetleri Ondan dileyenlere bağışlanır. Onlar bütün kabiliyet ve kuvvetleri ile Allah'a bağlanırlar, bağiliğin *(şehvetin)* âsiliğin her şeklinden kaçınırlar ve Allah'ın huzurunda daima şükür ve ubudiyet *(kulluk)* secdesine kapanırlar. Her kötü hareketten ve Allah'ın gazabını davet edecek her vesileden sakınırlar. Allah'ı derin bir samimiyetle ve yüksek bir ruh asaleti ile ararlar ve bu yüzden gayretleri muvaffakiyetle tetevvüç edip İlâhî bilgi kadehinden içerler.

Bahis konusu ayetler ayrıca Allah yolunda sebatlı olmaya da temas etmekte ve bu suretle, ruhanî hali meydana getiren İlâhî nimetlerin, en şiddetli belâ ve mihnetler *(sıkıntılar)* karşısında sarsılmaz bir sebat ve samimiyet gösterilmedikçe, mebzulen *(bolca)* akmayacağını anlatmaktadır. İnsan Allah ile o şekilde birleşmeli ki bu birleşme kılıçla koparılamasın veya ateşle yakılamasın; idbar *(geriye dönüş)* ve nikbet *(talihsizlik)* bu bağı gevşetmesin; en yakın akrabanın ölümü onun üzerinde en küçük bir tesir hâsıl etmesin; sevilen şeylerden ayrılış ona halel vermesin ve en büyük felâketler onu sarsmasın. Kapı dar, yol çetin ve tırmanılacak dağ sarptır. Aşağıdaki Kuran-ı Kerim ayeti buna dikkati çekiyor.

---

[149] Fatiha Suresi, Ayet 1-7

قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَجِهَادٍ فٖى سَبٖيلِهٖ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقٖينَ ۝

Onlara de ki: Eğer babalarınız, evlâtlarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, yakınlarınız, emeğinizle kazandığınız servetiniz, kesada *(yokluğa)* uğrayacağından korktuğunuz ticaretiniz ve hoşunuza giden konforlu evleriniz sizin için Allah'tan, Resul'ünden ve Allah yolunda cehd-ü gayretten *(gayretli olma azminden)* daha kıymetli iseler, o takdirde Allah emrini gönderinceye kadar bekleyin ve Allah fisk-u fücur *(günah)* sahiplerini hidayete eriştirmez. [150]

Bu ayetten anlaşılıyor ki, mallarını ve hısım ve akrabalarını Allah'tan fazla sevenler Allah indinde fisk-u fücur *(günah)* erbabıdır. Onların âkıbeti, başka şeyleri Allah'a tercih ettiklerinden, manevî hüsran ve perişanlık diye tasvir edilmiştir.

Bu, ilerlemenin üçüncü merhalesidir ve insan bu merhaleye eriştiğinde, Allah aşkı için her türlü ayıplamalara ve kötülemelere ve belalara göğüs germek ve Allah'tan başka her şeyi yok farzedecek kadar bağlılık ve samimiyetle ona yönelmek şartı ile salihlerden olur. Hakikatte, bütün heva ve heveslerimizin ve arzularımızın üstüne ölüm çökmedikçe yaşayan Allah'ı görmemize imkân yoktur. Dünyevî hayatımıza böyle bir ölümün eriştiği gün ruhaniyetin zafer günü ve İlâhî varlığın ayan ve zahir olma günüdür. Mâsivaya *(dünya ile alâkalı şeylere)* gözlerimiz kapanmadıkça âmâ gibiyiz; Allah'ın eli altında can-

[150] Tövbe Suresi, Ayet 24

sızlaşmadıkça cansız gibiyiz. Bütün nefsanî arzulara galebe çalmamızı mümkün kılan salihlik, ancak Allah ile doğrudan doğruya karşı karşıya geldiğimizde bize bahşolunur. Salihlik bütün cismanî ve nefsanî arzularımıza öldürücü bir darbe indirir. İşte bu hale:

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ...

"Kendini tamamı ile Allah’a terk ve teslim eden ve iyi ameller işleyen" kelimeleri dikkatimizi çekiyor ve O’na tam bir inkıyat *(boyun eğme)* ile teslim olmamızı istiyor. Bütün uzuvlarımız ve bizi destekleyen bütün kabiliyetlerimiz ve kuvvetlerimiz Allah’a tam bir teslimiyet halinde işlemeye başlamadıkça ve Allah’ın rızasını kazanmak hayatımızla mematımızın *(ölümümüzün)* yegâne gayesi haline gelmedikçe bu salihlik merhalesine ulaşamayız. Kuran-ı Kerim bu hususta şöyle diyor:

قُلْ اِنَّ صَلَاتٖى وَنُسُكٖى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتٖى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ۝

De ki: İbadetlerim ve kurbanlarım ve hayatım ve ölümüm hep Allah içindir. [151]

İnsanın Allah’a karşı sevgisi bu kadar büyük olursa ve hayatının ve mematının Allah sevgisinden başka bir gayesi bulunmuyorsa, Kendini sevenleri seven Allah o zaman sevgisini böyle bir insanın üzerine indirir. Bu iki sevginin birleşmesinden öyle bir ışık çıkar ki, nazarları *(bakışları)* aşağıya, bu dünyaya çevrilmiş olanlar o ışığı göremez ve anlayamaz. Binlerce mümin ve salih kişi dünyaperestler tarafından merhametsizce katledildi. Çünkü dünyaperestler böyle müminlerin ve salihlerin üzerine inen ışığı, göremeyecek kadar kördüler ve onların nurlu yüzlerini göremedikleri için onlara haris *(aç gözlü)* ve mürai *(ikiyüzlü)* madrabazlar *(hilekârlar)* nazarı ile baktılar. Kuran-ı Kerim dünyaperestlerin bu manevî körlüğüne şu kelimelerle şahadet etmektedir.

---

[151] En'am Suresi, Ayet 163

...يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۞

İmansızlar sana doğru baktıkları halde seni göremezler. [152]

Hulâsa, arzî *(beşer)* ve hakî *(doğru)* bir şahıs semavî ışıkla aydınlanınca semavî bir varlık haline gelir. Bütün mevcudatın Halikı onunla konuşur ve onu samedaniyet *(İlâhi)* şaşaası *(parıltısı)* ile aydınlatır. İlâhî velinimetinin sevgisiyle dolup taşan kalbi Allah'ın evi ve Onun azamet ve ihtişamının tahtı olur. Böyle bir insan temiz bir istihale geçirip yenileştiği andan itibaren Allah ta onun için bir yenilik iktisap eder, çünkü Allah'ın onunla münasebetleri değişir. Şüphesiz Allah'ta ve Onun kanunlarında bir yenilik olmaz, fakat bu kanunlar ve münasebetler halk kütlesi ile ilgili olarak tecelli edenlerden ayrıdır ve dünyaperestlerce bilinmeyen bir şekildedir. Aşağıdaki ayette bu istihaleye işaret ediliyor.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ۞

İnsanlar arasında öyleleri (Allah'ın rızası yolunda feda olan mükemmellik örnekleri) vardır ki, nefislerini bile Allah'ın rızası karşılığında satarlar. Allah'ın rahmeti ve nimetleri böylelerinin üstüne yağar. [153]

Ruhanî mükemmeliyet merhalesine erenin, yani Allah yolunda kendini feda edenin, hali işte budur. Burada iktibas olunan ayette: Allah'ın rahmetinin böyle bir insanı kapladığı ve yalnız kendisini Allah yolunda ve Allah rızası uğrunda feda eden ve bu fedakârlığı ile münhasıran Ona bağlı olduğunu ispat eden insanın azap ve günahtan kurtarıldığı bize anlatılıyor. Böyle bir insan yalnız Allah'a itaat etmek ve Allah'ın mahlûklarına şefkat göstermek için yaratıldığına inanır. Arzu ve iradesini böy-

---

[152] Ârâf Suresi, Ayet 199
[153] Bakara Suresi, Ayet 208

lece Allah'ın iradesine tâbi kıldığı zaman, onun bütün kuvvet ve kabiliyetleri, soğuk ve lakayt bir tavırla değil, Velinimetini teslimiyet ve inkıyat aynasında fiilen görüyormuş gibi samimî bir şevk ve tehalükle *(istekle,)* halis fazilet icaplarını yerine getirmeye çalışır. Allah'ın iradesi onun iradesi olur ve Allah'a itaatten başka bir şey ona zevk vermez. İyi ve faziletli işleri sırf onlar iyidir diye yapmaz; fakat tabiatı ve hilkati *(yaradılışı)* o istikamete cezbedilir ve yüksek zevk ve saadeti iyi ve faziletli işlerde bulur.

Yeryüzünde Cennet

Ruhanî bir insana bahşedilen yeryüzü cenneti budur ve ahiretteki mev'ud *(vadedile)* cennet, böyle bir insana dünyevî hayatta bile nasip kılınan ruhanî nimetlerin bir timsali olmakla, şimdiki cennetin sadece bir aksi ve bir hayalidir. Kadir-i Mutlak bunu şöyle anlatıyor.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ۞

...وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ۞

اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا۞ عَيْنًا
يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا۞

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا۞ عَيْنًا فِيهَا
تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا۞

اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا۞

Rabbinden korkan ve Onun celâl ve kibriyası *(azâmeti)* önünde huşu duyan için, biri bu dünyada diğeri öteki dünyada, iki cennet vardır. [154]

Allah'ın izzet ve celâli üzerinde murakabeye dalıp kendinden geçenlere Rableri, kalplerini ve fikirlerini ve niyetlerini tasfiye eden temiz bir içki verir. [155]

Salih ve iyi insanlar, içine kâfur katılmış kadehlerden içerler, onlar kendi elleriyle gürül gürül akıtacakları bir pınardan içerler. [156]

Salih ve iyi insanların hali ile ilgili olarak kullanılan kâfur kelimesi, evvelce de belirtildiği gibi, örtmek ve baskı altına almak manasına gelen "Kafr"dan iştikak etmiş olup İlâhî Aşk kadehinden içmiş olanlarda dünya sevgisinin tamamen zail olduğuna, bütün dünyevî arzuların iyice baskı altına alındığına ve bütün diğer alakaların hakikaten kesildiğine delâlet eder. Aşırı duyguların kalpte neşvünema *(gelişme)* bulduğu malûmdur ve şayet kalp murdarlıklardan uzaklaştırılırsa, aşırı duygular tedricen azalır ve en sonunda zail olur. İnsan Allah'a meylettikçe cismanî ve nefsanî duyguların tesirinden azade kalır *(kurtulur.)* Binaenaleyh, yalnız Allah'ın yardımına güvenen salihlerin kalplerinde aşırı duygu ateşi söner ve zehirli unsurlar kâfurla nasıl tamamen temizlenip dışarı atılıyorsa, şehvanî arzuları da öylece tamamen baskı altına alınır.

Ayet devamla şöyle diyor.

Ve kâfurla çeşnilendirilmiş kadehten içtikten sonra, zencebil katılmış başka bir kadehten onlara içirilecek. [157]

Zencebil kelimesini kısaca izah etmek gerekiyor. Bu kelime "Zana" ve"Cebel"den meydana gelen mürekkep *(birleşik)* bir kelimedir. Bunlardan birincisi "Zana" yukarı çıkmak, "Cebel"

---

[154] Rahman Suresi, Ayet 47
[155] Dehr (İnsan) Suresi, Ayet 22
[156] Dehr (İnsan) Suresi, Ayet 6-7
[157] Dehr Suresi, Ayet 18-19

dağ manasına gelir. Binaenaleyh, bu mürekkep zencebil kelimesi "dağa çıktı" demektir. İmdi, zehirli bir hastalığın şiddetli savletinden *(saldırısından)* sıhhatin avdetine *(geri gelmesine)* değin iki safha vardır. Birinci safhada, zehirli mikroplar tamamıyla imha olunur, hastalığın şiddeti hafifletilir ve hayatı tehdit eden tehlike bertaraf edilir. Fakat hastalığın neticesi olan zafiyet zehrin zail olması ile birlikte ortadan kalkmaz. Hasta tehlikeyi atlatmış olmakla, eski kuvvetini tekrar kazanmadıkça şifa buldu denemez. Sendeleyip düşerse henüz sıhhatli bir insan değildir. Binaenaleyh, ikinci iade-i afiyet *(iyileşme)* safhası hastanın tekrar kuvvetlenme safhasıdır. Beden artık hayat ve enerji ile dolmuş olup hasta yalnız sendelemeden yürümekle kalmaz, aynı zamanda sarp bir dağa çıkmaya ve korkmadan yükseklere tırmanmaya teşebbüs edecek kadar kuvvet ve cesaret kazanır. Üçüncü gelişme merhalesinde bir şahsın eriştiği ruhanî hal işte budur. Allah-u Teâlâ, bu merhalede telmihan *(imâ yoluyla,)* salih ve muttakî kişilerin zencebil katılmış bir kadehten içeceklerini söylüyor. Yani tam ruhanî kuvvet iktisap eylediklerinden, onlar sarp dağ geçitlerine tırmanabilirler, en çetin vazifeleri yapabilirler ve Allah yolunda hayrete şayan fedakârlıklara katlanabilirler.

Bu münasebetle akılda tutulacak diğer bir nokta şudur ki, zencebil vücudun tabiî hararetini takviye etmekte kullanılan çok faydalı bir nebatın köküdür. Ona verilen isim bu hassaya işaret etmektedir. Çünkü zencebil zayıf bir vücudu kuvvetlendirdiği gibi, öyle bir vücutta hararet tevlit ederek insanın sarp ve yüksek zirvelere çıkmasını mümkün kılmaktadır. Kâfur ve zencebilden bahseden yukarıdaki iki ayet insanın, aşırı duygulara esir olduğu süflî durumdan fazilet ve takva zirvelerine yükselmek için, aşmak mecburiyetinde olduğu iki merhaleye dikkati çekmektedir. İnsanın yükseklere çıkmak için attığı ilk adımı takip eden birinci merhalede zehirli unsurlar baskı altına alınır ve aşırı duygular seli çekilmeye başlar. Bu merhalede yapılan şey sadece zehirli unsuru baskı altına alıp yok etmeye inhisar ettiğinden *(tek bir noktadan kontrol)* ona kâfur merhale-

si diyebiliriz, zira kâfurda zehrin tesirini izale etmek hassası mevcuttur. Lakin bütün güçlükleri yenmek için lâzım gelen kuvvet ancak ikinci merhalede, zencebil (veya kuvvetlenme) merhalesinde; iktibas edilir. Ruhanî sistem üzerinde kuvvet ilacı tesiri yapan ruhanî zencebil İlâhî cemal ve celâlin tezahürüdür ki, ruha gıda temin eder. Bu tezahürle kuvvetlenen talip gayeye ulaşmak için ruhanî yolculukta aşılması gereken kızgın çölleri geçmeye ve tırmanılması gereken zirvelere çıkmaya artık muktedirdir. Onun bundan sonra yapabileceği fedakârlıkları kalplerinde sevgi harareti bulunmayan kimseler anlayamaz. Bu iki ruhanî merhaleyi insanlara daha iyi anlatmak için, Kuran-ı Kerim zehirli unsurları baskı altına alıp yok eden kâfur ve yükseklere çıkma ve güçlükleri yenme kuvvetini bahşeden zencebil gibi iki kelime kullanmıştır.

Yukarda iktibas edilen ayetler devamla şöyle diyor:

Gerçekten biz hak ve hakikate inanmak istemeyenler için el ayak zincirleri, boyun zincirleri ve alevli ateşler hazırladık. [158]

Bu ayet gösteriyor ki, Allah'ı saf bir kalple aramayanlara İlâhî kanuna tevfikan *(uygun düşen)* davranışlarının karşılığı verilir. Dünya işleri onların ellerine ayaklarına dolaştığından, zincire vurulmuş gibi, bir adım atmalarına imkân kalmaz. Dünyanın süflî meşgaleleri üzerine o kadar eğilmişlerdir ki, boyunlarında, başlarını yukarıya kaldırmalarına müsaade etmeyen ağır zincirler taşıyor gibidirler. Kalpleri şehvet arzusu, mal kazanmak veya bir rakibi yere yıkmak hırsı ile için için yanar. Allah onları süflî arzular peşinde gördüğü ve daha yüksek meşgalelere lâyık bulmadığı için, üç belâyı, yani el ayak zincirlerini ve boyun zincirini ve alevli ateşi, onların başından eksik etmez.

Burada, insanın her amelini Allah'ın ona tekabül eden bir ameli takip ettiğine de telmih *(imâ)* vardır. Mesela, bir insan odasının bütün kapılarını kaparsa, bunun neticesinde hâsıl olan karanlık Allah'ın amelidir. Filvaki *(buna göre,)* amellerimizin tabiî ne-

---

[158] Dehr Suresi, Ayet 5

ticeleri dediğimiz şeyler aslında Allah'ın amelleridir, çünkü Allah sebeplerin sebebidir. Zehir içme insanın kendi amelidir. Fakat bunun arkasından Allah'ın o insanı ölümle cezalandırması gelir. Maddî âlemde olduğu gibi, ruhanî âlemde, yapılan her şeyi behemehâl *(mutlaka)* bir neticenin takip ettiği kaidesi caridir. Kuran-ı Kerimde bu kaidenin iki ayrı cephesine temas ediliyor. Kuran-ı Kerimin bir yerinde deniliyor ki:

...اَلَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا...

...فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ...

Ellerinden geldiği kadar bizim için cehdü *(azimle)* gayret gösterenleri, cehdü gayretlerinin zarurî bir neticesi olarak, bize ulaştıran yollara sevk ederiz. [159]

Lâkin "Kötü yol tutanların ve doğru yolda yürümeyenlerin kalplerini vazife yolundan saptırırız" [160]

Bu nokta aşağıdaki ayette daha da açıklanmıştır:

مَنْ كَانَ فِى هٰذِهِ اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ۝

Bu âlemde kör olan öteki âlemde de kör olacak, hatta körden de beter olacaktır. [161]

Bu ayetten açıkça anlaşılıyor ki, salih kişiler Allah'ın yüzünü daha bu âlemde iken görecekler ve O, bütün celal ve azameti ile onlara daha bu âlemde iken görünecektir. Hulasa, daha bu âlemde iken behiştî *(cennetlik)* bir hayat başlar ve öteki âlemde değil, daha bu âlemde iken duzahî *(cehennemî)* bir hayatın te-

[159] Ankebut Suresi, Ayet 70
[160] Saf Suresi, Ayet 6
[161] İsra Suresi, Ayet 73

meli bu âlemin mülevveslikleri *(düzensizlikleri)* ile ruhanî gerçeklere karşı körlük ve lakaydi *(ilgisizlik)* üzerine kurulur.

Bu konuya temas eden başka bir ayette şöyle deniliyor:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ...

İman edenlere ve doğru ve iyi olanı yapanlara, altından ırmaklar akan cennetler tevarüs edeceklerini *(cennetlere vâris kılınacaklarını)* müjdele. [162]

Bu ayette, Allah-u Teâlâ, imanı, altından ırmaklar akan bahçelere benzetmektedir. Bu sözler iman ile iyi ameller arasındaki rabıta ve münasebeti gösteren bir sırrı ifşa ediyor. Ağaçlar sulanmayınca nasıl solarsa, aynı şekilde iyi amelsiz iman da cansızdır. Amelsiz iman işe yaramaz ve imanla harekete getirilemeyen iyi ameller boş bir gösterişten ibarettir. İslâmî cennet, bu hayattaki iman ve iyi amellerin gerçek bir tasviridir. Her insanın cenneti, aşağıda, bu âlemde, yaptıklarının bir aksi, bir hayalidir. O, dışardan gelmez; insanın kendi içinden büyüyüp gelişir. İnsanın imanı ve iyi amelleridir ki, daha bu hayatta iken içinde yaşayacağı ve nimetlerinden faydalanacağı bir cennet şeklini alır. İman ağacı ve iyi amel ırmakları bu hayatta bile, aşikâr olarak görülememekle beraber, yine de fark edilebilir. Fakat öteki hayatta, onları gözden saklayan perde kalkacak ve mevcudiyetleri vazıh *(açık)* bir şekilde görülecektir. Kur'an-ı Kerim'in mükemmel talim ve telkinlerinden öğreniyoruz ki, Allah'a ve İlâhî sıfatlara ve İlahî iradeye temiz ve doğru bir şekilde kuvvetle inanma, gönül açıcı bir meyve bahçesidir ve iyi ameller ise bu bahçe içinde akıp ağaçlara hayat ve meyve veren bir ırmaktır. Aynı fikir Kur'an-ı Kerim'in başka bir yerinde şöyle ifade edilmiştir.

[162] Bakara Suresi, Ayet 26

...ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَاءِ۞ تُؤْتِى اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ...

Her türlü ifrattan, tefritten, kusurdan, yalandan ve alaydan âri olan iyi iman sözü; toprağa kuvvetle kök salmış, dalları semaya yükselmiş, her meyvede meyve vermekten geri kalmamış iyi bir ağaca benzer. [163]

İyi bir iman sözünü her zaman meyve veren iyi bir ağaca benzetmekle Allah-u Teâlâ üç noktaya dikkati çekiyor.

1) Onun gerçek manası demek olan kökü insan kalbini temsil eden toprağın içine kuvvetle yerleşmelidir. Kökün kuvvetle yerleşmesi, imanın gerçekliğini insan tabiat ve vicdanının kayıtsız şartsız kabul etmesine işarettir.

2) Dalları semada olmalıdır, yani onun gerçekliğine akıl ve mantık şahadet etmeli Allah'ın sun'u *(eseri)* olan semanî tabiat kanunları onunla mutabakat halinde bulunmalıdır. Diğer bir tabirle, onun gerçekliliğinin delilleri tabiat kanunlarından çıkarılabilmeli ve her türlü itirazın fevkinde bulunduklarından, sanki semada imişler gibi yüksek olmalıdırlar.

3) Üçüncü alâmeti devamlı olarak meyve vermesidir. Yani onun feyiz ve bereketi hiç bir zaman inkıtaa *(kesintiye)* uğramaz ve her devirde ve her diyarda hissedilir.

Daha sonra gelen ayette deniliyor ki:

مَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ۞

Fena söz topraktan sökülüp koparılmış (yani insan tabiat ve vicdanı tarafından reddedilmiş) fena bir ağaç gibidir ki, ayakta duracak kuvveti yoktur (yani delillerle veya tabiat kanunları ile

[163] İbrahim Suresi, Ayet 25-26

desteklenemez ve boş bir iddia veya masaldan başka bir şey değildir). [164]

Binaenaleyh şu noktayı akılda tutmak gerekir ki: Kur'an-ı Kerim imanın kutsal sözlerini, bu dünyada hoş ve leziz şeylerin timsali olmaları dolayısıyla üzüm ve nar emsali nefis meyvelerin ağaçlarına benzettiği gibi, imansızlığın fena ağacını da zakkuma teşbih etmiştir. Bununla ilgili olarak Kuran şöyle diyor.

أَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ۞ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ۞ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ۞ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ ۞

إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ۞ طَعَامُ الْأَثِيمِ ۞ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ۞ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ۞

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ۞

Cennet bahçeleri mi daha iyidir, yoksa zakkum ağacı mı? Gerçekten biz onu kötülerin başına bir belâ ve musibet yaptık; o cehennemin kökünden çıkan bir ağaçtır (yani cehennemin kökü mesabesinde olan kibir ve gururdan biter); onun meyvesi şeytanların kafaları gibidir. [165]

Şeytan, akıbeti helâke müncer *(mahvoluş sonu ile sona ermiş)* olan bir kimse demektir ve mahvolma manasına gelen "Şeyt" ten iştikak etmiştir. Bu sözlerden, mezkûr meyveyi yemenin insanı lânet ve helâke sürükleyeceği kastedilmiştir:

Gerçekten zakkum bilerek ve isteyerek günah dolu bir hayat tarzına meyledenlerin gıdası olacak ve onların karnında ateşten eritilmiş bakır gibi, çok sıcak su gibi, kaynayacaktır.

---

[164] İbrahim Suresi, Ayet 27
[165] Saffat Suresi, Ayet 63-65

Bu ayet devamla lânetlenmiş olanlara şöyle hitap ediyor:

Sen ki, güya kudretli ve şerefli idin! Tat bakalım şu ağacın meyvesini! [166]

Son kelimeler Allah'ın gazabını ifade etmektedir. Onlar anlatıyor ki: günahkâr kişi mağrur olmasaydı veya sahte şeref ve azameti ile hakikate sırtını çevirmeseydi, o meyveyi ve azabı tatmaya mecbur kalmayacaktı. Son ayet "Zakkum" kelimesinin "zuk" ve "um" gibi iki kısımdan teşekkül ettiğini de akla getiriyor. Birinci kısım "sen tat" manasına gelir; ikinci kısım ise bütün cümleden ilk ve son harflerin alınmasıyla meydana gelmiş bir kısaltmadır. (Arap alfabesinin zal harfi, sık sık istimalile *(kullanımda)* za harfine tebdil edilmiş *(değiştirilmiş)* olup, her ikisi de Lâtin alfabesindeki Z harfinin sedasını vermektedir.)

Hulasa: Allah bu dünyada ağızdan çıkan iman sözlerini cennetin ağaçlarına ve imansızlık sözlerini de zakkum, cehennem ağacına benzetmiş ve bu suretle behiştî *(cennetî)* veya duzahî *(cehennemî)* bir hayatın daha bu dünyada başladığına işaret etmiştir. Cehennem ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim şöyle diyor:

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ۞ اَلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ۞

Cehennem bir ateştir ki, membaı Allah'ın gazabıdır, günahla tutuşur ve alevleri evvelâ kalbi sarar. [167]

Bu kalbe çok tesir eden gam, hüzün ve azabın hakikatte cehennem ateşinin tutuşturduğu keyfiyetine bir telmihtir *(imâdır.)* Çünkü bütün manevî işkenceler evvelâ kalbi sarar ve sonra da bütün vücudu ifna eder.

Yine Kur'an-ı Kerim'de cehennem ateşi hakkında şunu okuyoruz:

... وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...

---

[166] Duhan Suresi, Ayet 44-50

[167] Humaza Suresi, Ayet 7-8

Cehennem ateşinin yakıtı (onu devamlı olarak yanar vaziyette tutan şeyler) iki dir: Birincisi (gerçek Allah yerine başka şeylere tapan veya başka şeylere tapılmasını tecviz eden) insanlardır ve ikincisi de tapılan putlardır. [168]

Kur’an-ı Kerim’in başka bir yerinde de şöyle deniliyor:

اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ...

Gerçekten siz, ve mahlûk oldukları halde ulûhiyetleri *(ilâhlıkları)* ileri sürülen sahte tanrılarınız, cehenneme atılacaksınız.[169]

Bundan anlaşılacağına göre, cennet ve cehennem bu âlem gibi maddî âlemler değillerdir, membaları ve menşeleri manevî ve ruhanîdir. Bu mütalâanın bir bakımdan tadil edilmesi gerekiyor. Yani, öteki dünyanın nimetleri ve azapları bu dünyanın manevî vakıalarının mücessem suretleri *(cismî biçimleri)* olacak, lâkin bu dünya ile âlakası bulunan şeyler olmayacaktır.

Allah İle Tam ve Mükemmel Birleşme Vasıtaları

İncelemekte olduğumuz konunun esas noktasına dönelim. Kur’an-ı Kerim, Allah (c.c.) ile tam bir manevî birleşme için bize iki vasıta gösteriyor. "İslâm" isminin ifade ettiği gibi İlâhî iradeye tam teslimiyet ve Fatiha Suresinde öğretildiği şekilde devamlı dua ve ibadet. İman ve itikadımıza müteallik dinî kaide ve prensiplerin özü "İslâm"da ve "Fatiha"da mündemiçtir *(kapsanmıştır.)* Bunlar necat ve kurtuluş pınarına ulaşan iki mecra, bizi Allah’a götüren yegâne güvenilir iki kılavuzdur. Matlup olan *(aranılan)* en yüksek ruhanî mertebeye ulaşmak ve en sonunda Allah ile birleşmek için yegâne vasıta bunlardır. İslâmiyet’e dâhil olmak suretiyle İslâm’ın gerçek manasını lâyığı ile anlayanlar ve Fatiha’da öğretildîği gibi ibadet edenler Allah’ı bulabilecekler, fakat başkaları bulamayacaktır.

---

[168] Bakara Suresi, Ayet 25
[169] Enbiya Suresi, Ayet 99

İslâm nedir? Alevli bir ateştir ki, bütün süflî arzuları tutuşturup yok eder ve sahte tanrıları yıkıp canımızı, malımızı ve namusumuzu Allah'a bir takdime olarak sunar. Bir çeşmedir ki, ondan yeni bir hayatın suyunu içeriz. İçimizdeki ruhanî kuvvetler bir zincirin halkaları kadar sağlam şekilde yekdiğeri ile birleşirler. Şimşeği andıran bir ateş içimizden fışkırır ve gökten bir ateş iner. Bu iki ateş birleşerek bütün süflî saikleri, dünyevî arzuları ve mâsiva *(Allah'tan başkasına olan)* sevgisini yakıp kül eder. Daha önceki hayatımızın üstüne bir nev'i ölüm çöker. Bu hali İslam kelimesi ifade eder. İslâm cismanî ve nefsanî duyguların ölümüne yol açar ve bize yeni bir hayat bahşeyler. Yeniden doğma ve hidayete erme işte budur. Allah'ın kelâmı bu merhaleye varmış olana vahyedilir. Bu merhaleye ittihat, birleşme denilir. Çünkü Allah'ın cemalini, yüzünü, insan o zaman müşahede eder. Böyle bir insanın Allah ile irtibatı o kadar sıkıdır ki, Allah'ı, sanki kendi gözleriyle görür. Min tarafillâh *(Allah tarafından)* ona kuvvet verilmiştir, derunî *(kalpten gelen)* kabiliyetleri ve kuvvetleri ışıklanmıştır ve saf ve semavî bir hayatın cazibesi onun üzerinde kuvvetle tesir etmektedir. Bu merhaleye vardığında, Allah onun görmek için kullandığı gözüdür, konuşmak için kullandığı dilidir, tecavüzü defetmek için kullandığı elidir, işitmek için kullandığı kulağıdır ve yürümek için kullandığı ayağıdır. Allah-u Teâlâ bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

...يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ...

Onların ellerinden üstün olan Resulün eli Allah'ın elidir. [170]

...وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى...

Elinle her ne attınsa atan sen değilsin, Allah'tır. [171]

---

[170] Fetih Suresi, Ayet 11
[171] Enfal Suresi, Ayet 18

Hulâsa bu, insanın mükemmeliyet ve Allah ile birleşme ve ittihat merhalesidir. İlâhî irade her arzuya hâkimdir ve cismanî ve nefsanî duygulara karşı bidayette müdafaa vasıtası bulunmayan ruhanî ve manevî haller her tecavüze dayanacak kadar kuvvetlenmiştir. Bu kutsal istihale ile birlikte akıl ve idrak da saf ve nezih olmuştur.

...وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ...

"Ve Allah onlara Kendinden bir ruh ile yardım etti" [172] bu hale telmih etmektedir. Böyle bir kimsenin Rabbine karşı sevgisi hudutsuzdur. Allah yolunda ölmek, zulüm ve işkenceye maruz kalmak veya küçük düşmek başkalarına tuhaf gelse bile, onun için tabiî bir şeydir. Duyduğu incizap *(çekim)* ile Allah'a doğru şitab *(acele)* eder, fakat kendisini neyin cezbettiğini bilmez. Görünmez bir el her türlü şartlar altında onu destekler ve Allah'ın iradesini yerine getirmek hayatının esas gayesini teşkil eder.

...نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ۞

"Biz ona kendi şahdamarından daha yakınız" [173] ayeti kerimesinde belirtildiği gibi, Allah'a yakın olduğunu hisseder.

Olgunlaşmış meyve ağaçtan kendi kendine nasıl düşerse, böyle bir insanın süflî alâka ve bağları da öylece kendiliğinden kopar ve düşer. Allah ile sıkı münasebeti vardır ve mâsivadan uzaklaşmıştır. Allah ile konuşur ve Allah'tan ona hitabı izzet vâki olur. Bu merhaleye ulaşmak isteyenler için kapı geçmişte olduğu gibi ardına kadar açıktır. Allah bu nimeti hulûsu kalp ile tâlip olanlardan bugün de esirgemez. Bilâkis, öylelerine bu nimet şimdi dahi, geçmişte olduğu gibi, bol bol ihsan eyler. Ancak, dilden sadır *(lafla başkan)* olan fodulluklar *(kibir sa-*

[172] Mucadile Suresi, Ayet 23
[173] Kâf Suresi, Ayet 17

hipleri,) insanı bu istikamete götürmez; sadece övünme ile veya lâfü-güzâf ile bu kapı açılmaz. Bu nimeti isteyenler çok, fakat elde edenler azdır. Çünkü hulûsu kalp ile cehdetmeden ve büyük fedakârlıkta bulunmadan ona erişilemez. Yol çetin ve tehlikelidir ve başkalarının çekindiği ve kaçındığı yakıcı ateşin üstüne gerçek bir samimiyetle basmadıkça bu yolda yürüyemezsiniz. Bu işte ciddiyet ve gayret gerek; övünmeden ve abes lâkırdıdan fayda gelmez. Kur'an-ı Kerim'in şu ayetine kulak veriniz:

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنّى فَاِنّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا
دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ۞

Kullarım senden beni sorarlarsa, pek yakınlarında olduğumu söyle. Bana dua ve niyaz edenlerin dualarına ve niyazlarına icabet ederim. Onun için dua ve ibadetle Bana ulaşmaya cehdeylesinler ve Bana iman etsinler ki, doğru yolda ilerleyerek dileklerine erişsinler. [174]

[174] Bakara Suresi, Ayet 187

İkinci Sual

Öteki Âlemde İnsanın Durumu

"Kur'an-ı Kerim insanın ahiret hayatındaki durumuna dair ne öğretiyor?" suali, bundan sonra cevaplandırılması gereken sualdir. Sözün kısası, ölümden sonraki hal büsbütün yeni bir hal olmayıp, bu hayattaki ruhanî ve manevî halimizin tam bir tasviri, tam ve vazıh *(açık)* bir hayalidir. Bu âlemde bir insanın inanışları ile davranışlarının iyi veya kötü cepheleri kendi içinde gizlidir ve onların faydaları veya zararları ekseriya yalnız dolaylı olarak anlaşılır. Lâkin öteki âlemde gün gibi aşikâr olurlar. Buna dair bir fikir, noksan da olsa, insanın mizacında galip gelen keyfiyeti rüyada müşahhas ve mücessem *(şahsı ve cinsi belli)* şekilde görmesi tarzından edinilebilir. Meselâ şiddetli bir humma nöbetine tutulacağı zaman, insan rüyasında yanan bir ateşin alevlerini veyahut nezle olacağı vakit sulara ve sellere kapıldığını görebilir.

Hulâsa beden muayyen bir hastalığa istidat gösterdiği zaman, bir rüya çok kere hastalığa sebep olan şartların müşahhas suretini ifşa edebilir. Derunî *(içten gelen)* hallerin rüyada maddî şekillerde görülebilmesi tarzından, bu âlemin ruhanî ve manevî hallerinin öteki âlemdeki mücessem ve müşahhas suretlerine dair bir fikir edinebiliriz. Dünya yolculuğumuz nihayete erdikten sonra, nakledileceğimiz havali ve diyarlarda amellerimiz ve amellerimizin neticeleri bariz birer şekil iktisap ederler ve bu âlemde içimizde gizli olan her şey orada açılır ve önümüze serilir. Ruhanî ve manevî vakıaların bu müşahhas ve mücessem suretleri, rüya içinde bile olduğu gibi, aşikâr realitelerdir. Bu manzara süratle kaybolmakla beraber, gözlerimizin önünde bulunduğu müddetçe, yine de bir realite olarak görülür. Hayaller vasıtası ile gösterilen bu tasvir İlahî kudretin yeni ve mükemmel bir tezahürü olduğundan, ona bazı vakıaların bir tasviri değil, fakat Allah'ın kudretli eliyle yeni bir yaradılış diyebili-

riz. Allah-u Teâlâ, bunu telmihen, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ...

Hayır, işleyen bir ruh, ölümden sonra ifşa edilmek üzere, kendisinden gizli tutulan nimetleri ve sevinilecek şeyleri bilmez.[175]

Böylece Allah hayır işleyen salih kullara öteki hayatta bahşolunacak nimetlerin gizli tutulduğunu anlatıyor, zira bu dünyadaki işlerin hiç birine benzemediklerinden onlar hakkında kimsenin bilgisi yoktur. Bu dünyaya ait şeylerin bizim için gizli şeyler olmadığı bellidir. Biz nar, üzüm, süt vesaireyi yalnız bilmekle kalmıyoruz, sık sık yiyip tadını da alıyoruz. Binaenaleyh bunlara gizli şeyler denemez. O halde, cennet meyvelerinin bunlarla isimden başka müşterek bir tarafı yoktur. Cenneti, bu dünyaya ait şeylerin bol bol sağlandığı bir yer zannedenler Kur'an-ı Kerim'den bihaber olanlardır.

Yukarıdaki ayeti açıklarken, Allah'ın Resulü (üzerine selâm ve Allah'ın nimetleri olsun) cennetten ve cennet nimetlerinden, gözün görmediği, kulağın işitmediği ve insanın hatır ve hayalinden geçirmediği şeyler, diye bahsetmiştir. Lâkin dünyaya ait şeyleri gözlerimizin görmediğini, kulaklarımızın işitmediğini veya dimağlarımızın kavrayamadığını söyleyemeyiz. Allah ve Resulü cennete ait şeylerin bu dünyada aklımızla ve hasselerimizle bilinemeyeceğini bize söyledikleri halde, burada içtiğimiz sütün orada nehirler halinde aktığını tasavvur edersek, Kur'an-ı Kerim'in öğrettiklerine aykırı bulunan akidelere sapmaktan suçlu oluruz. Bundan başka, cennet çayırlarında sürülerle mandalar ve inekler; cennet ağaçlarında sayısız kovanlar ve bal toplayan sayısız arılar, gece gündüz manda ve inek sağmak, kovanlardan bal çıkarmak, süt ve bal nehirleri kurumasın diye bunların içine sağdıkları sütü ve çıkardıkları balı durma-

[175] Secde Suresi, Ayet 18

dan boşaltmak işi ile meşgul ordularla melekler bulunduğunu tasavvur etmemiz, cennet fikrine uygun düşer mi? Böyle düşünceler, bu dünyanın öteki dünya nimetlerine yabancı olduğunu bize söyleyen Kuranî talim ve telkinlere uyar mı? Böyle şeyler, cennet nimetlerinin gerçekleştirmek istediği şekilde kalbi aydınlatır mı, Allah'a dair bilgiyi arttırır mı veya ruha gıda sağlar mı? Bu nimetlerin maddî şeyler gibi tasvir edildiği gerçektir. Lâkin onların kaynağının ruhaniyet ve takva olduğu da bize bildirilmiştir. Bazen yanlış anlaşılmış olan aşağıdaki ayet, cennet nimetlerini hiç de bu dünyaya ait şeylerin aynı diye tasvir etmiyor. Ayet şudur.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا
الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ...

İman edenlere ve iyi ameller işleyenlere, altından ırmaklar akan bahçeleri miras olarak alacaklarını müjdele. O âlemde meyvelerle beslendikçe "Bunlar evvelce bize verilen meyvelerdir" diyecekler. Çünkü öteki âlemin meyvelerini kendilerine bu âlemde verilen meyvelere benzer bulacaklardır. [176]

İmdi, cümlenin siyak ve sibakı açıkça gösteriyor ki, iman ve iyi amel sahiplerine bu âlemde verildiği beyan olunan meyveler katiyen ağaç meyvesi veya bu dünyaya ait şeyler demek değildir. Hakikatte ayet, salih insanların kendi elleri ile kendileri için bir cennet hazırladıklarını, bu cennet bahçesinde imanlarının ağaç ve iyi amellerinin meyve olduğunu bize söylüyor. İşte bu bahçenin meyvesindendir ki burada manevî ve ruhanî olarak tadacaklar ve aynı bahçenin meyvesinden öteki âlemde yiyeceklerdir. Şu kadar var ki, bu âlemin ruhanî meyveleri, öteki âlemde daha aşikâr ve daha lezzetli meyveler şekline çevrile-

[176] Bakara Suresi, Ayet 26

cektir. Fakat salih kişiler o meyveleri bu hayatta ruhanî olarak esasen tatmış olduklarından, öteki hayatın meyvelerini bu hayatınkilerle bir tutabilecekler ve ikisi arasındaki yakın benzerliği görüp "Bunlar evvelki hayatta bize verilen meyvelerdir" diyeceklerdir.

Ahiret Hayatının Mahiyeti

Binaenaleyh, bu ayet bize, bu âlemde Allah sevgisini ruhanî olarak tadanların öteki âlemde aynı gıda ile cismanî olarak besleneceğini açıkça anlatıyor. Öteki hayatın nimetleri, onlara bu hayatta tattıkları Allah sevgisinin ruhanî nimetlerini hatırlatacak ve uzlette *(yalnızlıkta,)* gecenin sessizliği ve sükûnu içinde zikirden derin bir haz duydukları zamanı hatırlayacaklardır.

Hulâsa, yukarda iktibas olunan ayet bu dünyaya ait şeylerden veya salih kişilerin burada yedikleri gıdadan bahsetmiyor. Bu ayetin kelimeleri ile Hz. Resulüllah (s.a.v.)'ın cennet nimetlerini dünyevî gözlerle görülemez, beşerî kulaklarla işitilemez ve insan dimağı ile kavranılamaz diye tasvir eden yukarda muktebes *(alıntı yapılmış)* hadisi arasında tezat bulunduğu itirazını ileri sürenler; böyle bir tezat ancak "Bunlar evvelce bize verilen meyvelerdir" kelimelerinin bu hayatta iyi veya kötü her insana nasip olan dünya nimetlerini gösterdiği kabul edilince ortaya çıkar, cevabını verebiliriz. Lâkin, burada zikredilen "meyveler" iyi amel meyveleri, salih kişilerin bu hayatta dahi faydalandığı ruhanî nimetler manasına alınınca tezat yoktur. İyi insanların bu hayatta manevî ve ruhanî olarak tattığı her şeyi hakikatte bu âlemin değil öteki âlemin nimetleridir ve bu nimetler onlara, öteki hayatta kendilerini bekleyen saadete karşı duydukları iştiyakı *(arzuyu)* arttırmak için, mezkûr saadetin bir örneği diye ihsan edilmiştir.

Bundan başka gerçekten salih olan bir insan bu dünyaya ait değildir ve binaenaleyh dünya ondan nefret eder. O, cennete aittir ve dünyaperest olanlara bu dünyanın nimetleri bahşedildiği gibi, ona da cennet nimetleri bahşedilir. Salih kişiye bahşolunan nimetler hakikatte dünyaperest insanların gözlerin-

den, kulaklarından ve kalplerinden gizlidir ve onlar bu nimetlere yabancıdır. Hayatı bu dünyada istihale *(kolaylıkla)* geçiren ve öteki dünyada içeceği kadehten ruhanî olarak tadan şahıstır ki, gerçekten "Bunlar bize evvelce verilen meyvelerdir" diyecektir. Fakat o, aynı zamanda, bu nimetlerden dünyanın tamamıyla bihaber olduğunu da fark edecektir ve kendisi de, bu dünyaya ait olmamakla beraber yine de bu dünyada bulunduğu için, burada cismanî gözlerinin öyle nimetler görmediğine, kulaklarının öyle nimetlere dair bir şey işitmediğine ve öyle nimetlerin aklından bile geçmediğine şahadet edecektir. Lâkin ikinci hayatında, yani takva ve salâh ile yeni hayata kavuştuğunda, böyle şeylerin örneklerini görmüştü amma, bu ancak bütün süflî alakalarını kesip öteki âlemle ulvî alâkalar tesis etmesinden sonra vuku bulmuştu.

Öteki Âlem Hakkında Kur’an’ın İleri Sürdûğü Üç Marifet Noktası

Kur’an-ı Kerim öteki hayat ile ilgili olarak üç mühim noktaya temas etmiştir. Ölümden sonraki durumlarla ilgili olarak Kur’an’ın ileri sürdüğü bu üç marifet noktasını aşağıda zikredeceğiz.

İlk Marifet Noktası : Öteki Âlemdeki Hayat Bu Âlemdeki Hayatın Bir Hayalidir

Evvelâ, ölümden sonraki hayatın yeni bir hayat olmayıp şimdiki hayatın sadece bir hayali ve tezahürü olduğunu tekrar ve tekrar açıklamış ve ezcümle şöyle demiştir.

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فِى عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ۝

Biz, daha bu hayatta, her insanın amellerinin neticelerini onun boynuna bağladık; bu gizli neticeleri kıyamet günü apaçık bir kitap şeklinde meydana çıkaracağız. [177]

Bu ayette kullanılan "Tair" kelimesine bilhassa dikkat etmek lazımdır. "Tair" lûgavî manada kuş demektir. Burada insanın amellerini göstermek için mecazî olarak kullanılmıştır, Zira ister iyi olsun ister kötü olsun her amel bir kuş gibi uçar. Bir amelin icrasında insanın duyduğu neşe veya sıkıntı geçip gider, fakat kalpte iyi veya kötü bir iz bırakır. Kur'an-ı Kerim her amelin kalp üzerinde esrarlı bir iz, bir intiba bıraktığı gerçeğini böylece ifşa ediyor. İnsanın her amelini hakikatte Allah'ın bir ameli takip eder ve amelin iyi veya kötü neticesini onu işleyenin yalnız kalbi üzerine değil fakat elleri ve ayakları ve kulakları ve gözleri vesaire üzerine de damga gibi basar. Her ameli kaydeden ve insan gözünden saklı olup şimdiki hayatta hazırlanan bu kitap öteki hayatta aşikâr olarak görünecektir. Cennet hayatına dair olarak, Allah'ın kelâmının başka bir yerinde şöyle deniliyor:

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ
وَبِاَيْمَانِهِمْ...

Mümin erkeklere ve kadınlara, daha burada bahşolunan iman nuru o gün onların önünde ve sağında koşarken aşikâr olarak görülecektir. [178]

Kötü amel sahipleri hakkında Kur'an-ı Kerim şöyle diyor:

---

[177] Beni İsrail Suresi, Ayet 14
[178] Hadid Suresi, Ayet 13

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ ۞ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۞ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۞ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۞ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۞ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۞ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۞ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۞

Arzularınız ve şiddetli duygularınız, mezara konulduğunuz ana kadar, (öteki hayatı aramaktan) sizi saptırmıştır. (Bu dünyanın meşgalelerine o kadar dalmayınız, çünkü) dünya sevgisinin iyi sonuca varmayacağını çok geçmeden göreceksiniz; bir daha tekrar edeyim ki, bu dünyayı sevmenin kötü sonuçlarını çok geçmeden göreceksiniz. Şek ve şüpheden âri bilginiz olsaydı, cehennemi bu hayatta görebilecektiniz. Fakat (ölüm ile kıyamet arasındaki fasılada) yakîn gözü *(şüpheden uzak göz)* ile onu muhakkak göreceksiniz ve nihayet kıyamet günü şahsen cezaya maruz kalmak suretiyle hakikati takdir edeceksiniz. [179]

Üç İlim Merhalesi

Bu ayetler, cehennemî hayatın daha bu dünyada başladığı hususunda hiç bir şüpheye mahal bırakmıyor. Öteki hayatın cehennemi bu dünyada hazırlanmıştır ve insan gözünden saklıdır, fakat onun üzerinde iyice tefekkür ve mülâhazada bulunanlar tarafından şeksiz ve şüphesiz bilgi ile, yakîn bilgisi ile fark edilebilir. Allah burada yakînen bilmenin üç merhalesini (yani, ilm-ul-yakîn: istidlâl *(delil)* yoluyla bilmeyi, ayn-ul-yakîn: görerek bilmeyi ve hakk-ul-yakîn: künhünü ve mahiyetini tamamıyla takdir ederek bilmeyi) anlatmıştır. Bu konunun daha kolayca anlaşılması için basit bir misal verelim. Bir insan uzaktan bir duman görürse, bir ateşin mevcudiyetine hükmeder. Çünkü ateşten başka, duman çıkmasına sebep olan şey yoktur. Böylece insan, istidlâl yoluyla, ateşin mevcudiyeti hakkında

[179] Tekasür Suresi, Ayet 1-9

şeksiz şüphesiz bilgi edinir ki, buna yukarıda iktibas olunan ayette ilm-ulyakîn: yakînen bilme denilmiştir.

Fakat insan dumanın çıktığı yere kadar giderse ve alevleri bilfiil görürse, göz ile bilgi edinir ki, bu da ayn-ul-yakîn: görerek şeksiz şüphesiz bilmedir. Edinilen bilginin gerçekliğini tam ve katî olarak takdir etmek için, o insan elini ateşe sokmalıdır. Bu suretle edindiği bilgi hakk-ul-yakîn: künhünü ve mahiyetini tamamen takdir ederek bilmedir. Bunlar, cehennem hakkındaki beşerî bilginin de üç merhalesini teşkil eder. İsteyen, bu dünyada ona dair ilm-ul-yakîn: yakîn bilgisi edinebilir. Fakat ölüm ile ahiret arasındaki fasıla esnasında -Berzah âleminde- insan cehennemi ayn-ul-yakîn: yakîn gözü ile görür. Kıyamet gününde de hakk-ul-yakîn: yakîn bilgisinin gerçekliğini iyice takdir eder.

İnsan Hayatının Üç Dûnyası

Kur'an-ı Kerim'de insan hayatının üç dünyası veya üç farklı hali anlatılıyor ki, bunu gözden kaçırmamak lâzımdır:

Birinci Dünya - Kazanma Dünyası:

Birinci dünya şimdiki dünyadır ki, kazanma dünyası ve birinci yaratılış dünyası tabir edilir. Bu dünyadadır ki, insan işlediği iyi veya kötü ameller için mükâfat ve mücazat kazanır. Her ne kadar ölümden sonra ahirette iyi insanların terfi ve terakki merhaleleri varsa da, bu terfi ve terakki yalnız Allah'ın lütuf ve ihsanı ile bahşedilir ve insanın cehdü gayretine bağlı değildir.

İkinci Dünya - Berzah

İkinci dünyaya Berzah denilir. Bu kelime iki şey arasında vâki olan hal manasına gelir. Bahis konusu dünya şimdiki hayat ile kıyamet arasında vâki olduğundan Berzah tesmiye edilmiştir. Fakat bu kelime eskiden beri iki şey arasındaki mütevassıt bir hal için kullanıla gelmiştir ve böylece kelimenin kendisi ölüm ile ahiret arasında bulunan mütevassıt halin devamlı ve emin bir şahididir.

Minan-ur Rahman adlı kitabımızda gösterdiğimiz gibi, Arap dili İlâhî dil olduğunu iddia edebilen bir dildir, her türlü bilginin kaynağıdır, bütün dillerin anasıdır ve İlâhî vahyin hem ilk hem son vasıtasıdır. İlâhî vahyin ilk vasıtasıdır, çünkü Arapça öteden beri Allah nezdindeki Kelâmullah idi ve nihayet dünyaya vahiy yoluyla malûm edildi ve bundan insanlar kendi dillerini yapmayı öğrendiler. İlâhî vahyin son vasıtasıdır da; zira İlâhî Kitap, yani Kur'an-ı Kerim dahi Arapça'dır. Berzahın menşei Arapça'dır ve BER ile ZAH'tan teşekkül etmiş mükemmel bir kelimedir. "Amellerle sevap veya günah kazanma devresi bitmiş ve gizli bir duruma girmiştir" manasına gelir.

Kısacası Berzah hali, ruhun fâni bedenden ayrıldığı ve çürümeğe mahkûm cesedin dağıldığı halidir. Beden bir çukura atılır. Ruh dahi, Berzah kelimesinin manasının gösterdiği gibi, beden üzerinde icra ettiği kontrolün kaybı ile birlikte iyi ve kötü amel işlemek iktidarını kaybettiği için, bir bakımdan bir çukura atılmış gibidir. Ruhun iyi bir halde olması bedenin sağlamlığına bağlıdır. Dimağın muayyen bir kısmına bildirilen manevî bir darbe, bir şok, hafıza ziyaına sebebiyet vereceği gibi başka bir kısmının zedelenmesi düşünme kabiliyetini hasara uğratır ve hatta his ve idraki yok edebilir. Aynı şekilde, beyin adalelerinin teşennücü *(kasılması)* veya beyin kanaması veya başka bir bozukluk tıkanma yaparak inme, sara veya duygu ziyaına yol açabilir.

Binaenaleyh tecrübe, bedenden bütün alâka ve rabıtaları kesilen ruhun bir maksada hizmet edemeyeceğini şüphe götürmez bir surette meydana koymuştur. İnsan ruhunun, her hangi bir zamanda, bir beden ile hiç bir rabıtası olmaksızın, bir saadetten haz duyacağını ileri sürmek abestir. Böyle bir şey ilgi çekici bir masal olarak hoşumuza gidebilir amma, mantık ve tecrübe onu teyit etmiyor.

Vücutta en ufak bir aksaklık baş gösterince ruhun fonksiyonunun da inkıtaa *(kesintiye)* uğradığı tecrübe ile mükerreren sabit olduğundan, beden ile bütün bağları kesildiği zaman ruhun

mükemmel bir halde bulunacağını tasavvur etmek güçtür. Bir insan ihtiyarlıkla dermansız düşünce ruh ta zaafa uğruyor ve yaşlılık onun bilgi hazinesini aşırıp sıvışıyor. Buna her zaman şahit olmuyor muyuz? Kur'an-ı Kerim yaşlılığın takatsızlığı ile dermansızlığına temasla şöyle diyor.

...لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ...

İnsan çok yaşayıp o kadar ihtiyarlar ki, bütün evvelki bilgisi tamamen unutulur. [180]

Bütün bu müşahedeler ruhun, bir beden ile alâka ve rabıtası bulunmadıkça, bir hiçten ibaret kalacağını göstermeye kâfidir. Ruhun bedenden ayrı vaziyette her hangi bir değeri bulunsaydı, sonsuz hikmete sahip bir Varlığın onu kısa ömürlü bir beden ile birleştirmesi manasız bir iş olurdu. Bundan başka, insan haddi zatında terakki eden, ilerleyen, bir hayvandır ve onun hedef ittihaz *(kabul)* ettiği terakki mahdut bir terakki değildir. İmdi, ruh bu kısa ömür içinde bedenin yardımı olmaksızın hiç bir terakki kaydedemezse, öteki hayatta bedensiz olarak daha yüksek terakki merhalelerine nasıl ulaşabilir?

Hulâsa: İslâmî prensiplere göre, ruhun mükemmeliyeti beden ile daimî alâka ve rabıtasına istinat eder. Şüphe yok ki, ölümü müteakip, bu topraktan yaratılmış beden ruhtan ayrılır. Lâkin o zaman, berzahta ruh, amellerinin mükâfatını veya cezasını tadacak durumda olmak için, muvakkaten yeni bir beden alır. Bu yeni beden toprak bir beden olmayıp, dünya hayatındaki amellerden hazırlanmış münevver veya muzlim bir bedendir. Berzahtaki bedenin Kur'anî tasviri böyledir. Yani ruh yeni bir bedene sahip olur ve bu beden insanın işlediği iyi veya kötü amellere göre nurlu ve parlak veya donuk ve muzlimdir *(karanlıktır.)* Bu bazılarına bir sır ve muamma gibi görünse bile, akla ve mantığa aykırı olmadığı itiraf edilmelidir. Kâmil insan daha bu hayatta bile böyle bir münevver ve parlak beden hazır-

[180] Hac Suresi, Ayet 6

landığını fark eder. Alelade insan aklı buna anlaşılması muhal bir sır ve muamma nazarı ile bakabilirse de, keskin bir ruhanî görüşe sahip olanlar, ölümden sonra bu hayata ait amellerden hazırlanmış parlak veya donuk bir beden mevcut olduğu gerçeğini kavramakta güçlük çekmezler. Hulâsa, berzahta verilen yeni beden iyi veya kötü amellerin mükâfat veya mücazat vasıtasıdır.

Bu meselede şahsî tecrübem vardır. Çok kere uyanıkken gördüğüm vecd hali rüyalarımda ölü kişiler de gördüm. Bu ölü kişilerden kötü iş işleyenlerle günahkârların bedenleri tamamıyla siyah ve dumanlı idi. Bu meselelerdeki şahsî vukufuma dayanarak, Kadir-i Mutlak'ın dediği gibi, her kese şeffaf veya muzlim bir beden verildiğini kuvvetle beyan ederim. Aklın, yalnız başına, bu sırları anlayabilmesi gerekli değildir. Göz eşyayı görür amma, ondan lezzet duyma uzvu olarak hizmet beklenemez. Aynı veçhile, dilin adaleleri her şeyin lezzetini tatmak için kullanılır amma, görme uzvu olarak hiç bir fâydası yoktur. Yine bunun gibi, yalnız rüyalar vasıtası ile aydınlatılan öteki dünya sırları akıl ve mantık yardımı ile keşfedilemez. Allah-u Teâlâ, muayyen şeylerin bilinmesi için, bu dünyada muayyen kanunlar ve muayyen vasıtalar yapmıştır. Binaenaleyh, bir şeyi bilmek için evvela münasip vasıtayı aramalıyız. Ondan sonra, o şeyi muhakkak keşfederiz.

Bu münasebetle, Allah'ın Kelâmının, hata ve kötülük yolunda gidenleri ölü ve cansız, iyi ve salih kişileri ise diri ve canlı diye tasvir ettiğini hatırlamak lâzımdır. Bundan kastedilen şudur ki Allah'ı tanımayanların yaşama vasıtaları sadece yemeğe ve içmeğe ve hava ve heveslerini tatmine inhisar ettiği cihetle, ölüm gelince bu vasıtalardan mahrum kalırlar. Ruhanî gıdadan nasipleri yoktur ve binaenaleyh onların tekrar dirilmesi sadece cezalandırılmaları içindir. Bunu telmihan Allah-u Teâlâ şöyle açıklamıştır.

...مَنْ يَاْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى ۞

Rabbine günahkâr ve suçlu olarak gelen kimsenin mekânı cehennem olacak; orada ne ölecek ne de yaşayacaktır. [181]

Lâkin Allah'ın sevdikleri cismanî ölümle ölmezler, çünkü beraberlerinde kendilerini yaşatacak vasıtaya sahiptirler.

Üçüncû Dûnya - Kıyamet:

Üçüncü dünya, berzahtan sonra dirilme dünyasıdır. O dünyada iyi veya kötü, salih veya fâsık her ruha görünür bir vücut verilecektir. Kıyamet günü Allah'ın izzet ve celâlinin tamamıyla tezahür edeceği gündür ve herkes o gün Allah'ın varlığından iyice haberdar olacaktır. O gün herkes amellerinin tam ve açık karşılığını bulacaktır. Bunun nasıl yapılacağı taaccübe *(hayrete)* şayan bir şey değildir. Çünkü Allah her şeye kadirdir ve Onun için imkânsız bir şey yoktur. Kur'an-ı Kerim'de O, şöyle buyurmuştur.

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ۞ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۞ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ۞

[181] Ta-Ha Suresi, Ayet 75

اَوَلَيْسَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ
مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلٖيمُ ۞ اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْـًٔا
اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۞ فَسُبْحَانَ الَّذٖى بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ
كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ۞

İnsan bilmez mi ki, Biz kendisini rahime atılan yaş hayat tohumlarından yarattık; sonra o, açık bir itirazcı kesildi. Bizim hakkımızda boş lâflar söylüyor ve kendi yaradılışını unutuyor.

O, kemikleri çürüyüp de arkada izi ve nişanı kalmadığı zaman, insanı diriltmeye kimin gücü yeter? diye soruyor. De ki: İnsanı diriltecek olan, ona evvel emirde vücut vermiş olandır ki; her türlü yaratmada hüner ve marifet sahibidir. Yeri göğü yaratan onların benzerlerini yaratmaya kadir değil mi? Evet, şüphesiz kadirdir. Çünkü O, bilgi sahibi Yaratıcıdır. Onun emri öyledir ki, bir şey istediğinde ona sadece "Ol" der ve o da olur. Bu sebeple hükmü her şeyi şâmil bulunan *(içine alan)* ve hepinizin geri döneceği son merci olan Allah'a hamd-ü sena olsun! [182]

Bu ayetlerde, Allah-u Teâlâ, Kendisi için imkânsız bir şey bulunmadığını, çünkü insanı evvel emirde cüzî bir şeyden yaratmağa kadir olanın ikinci defa ona hayat bahşetme kudretinden mahrum sayılamayacağını bize anlatıyor.

Kıyamet günü dünyası yaratılıncaya kadar uzun bir devre geçeceği cihetle, bu arada hem iyi ve hem de kötü insanların ruhlarının bekleyeceği bir yer olan berzah ruhlar için işe yaramaz bir mahbestir, diye itiraz edilebilir. Böyle bir itiraz bilgisizlikten ileri gelir. Çünkü berzah ta, kıyamet günü dünyası gibi, iyiliklere ve kötülüklere hakkettikleri karşılığın yapılacağı bir yerdir. Allah kelâmı berzahı, Kıyamet günündeki kadar aşikâr olmamakla beraber, ceza ve mükâfat verilecek bir yer diye tasvir

[182] Yasin Suresi, Ayet 78-84

etmektedir. İnsanın, ölümden hemen sonra, lâyık olduğunu alacağına dair ayetlere Kuran-ı Kerimde çok rastlanır. Meselâ, bir şahıstan bahsederken Kuran-ı Kerim şunu söylüyor:

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ...

Ona: "Cennete gir" denildi. [183]

Başka bir şahıs için de şöyle diyor.

...فَرَاٰهُ فِى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ۞

İyi bir adamın bu dünyada imansız bir arkadaşı vardı ve her ikisi de öldükleri vakit iyi adam, arkadaşının durumunu öğrenmeyi çok arzu ettiğinden, onun cehennem ortasında olduğu kendisine gösterildi. [184]

Ceza ve mükâfat, böylece, ölümden hemen sonra verilir ve cehennemlik olanlar cehenneme, cennetlik olanlar da cennete götürülür. Fakat kıyamet günü İlâhî izzet ve celâlin bütün şâşaası ile tezahür edeceği öyle bir gündür ki Allah, insan aklının maverasında olan hikmetiyle, onun en sonunda vukuunu mukadder kılmıştır. Allah insanı yarattı ki Yaratıcı olarak tanınsın; her şeyi yok edecek ki her şeyin hakkından gelebileceği anlaşılsın ve nihayet herkese mükemmel bir hayat verecek ve onları bir araya toplayacak ki En Kudretli Varlık diye bilinsin. Bu, açıklamak istediğim marifet noktalarından, izah ettiğim ilk mühim noktaydı.

İkinci Marifet Noktası: Bu Hayatın Ruhanî Ve Manevî Vakıaları *(hadiseleri)* Öteki Hayatta Mücessem Olarak Gösterilecektir

Ahiret hayatı ile ilgili olarak, Kuran-ı Kerim'in açıkladığı ikinci mühim nokta, bu hayata ait manevî ve ruhanî vakıaların *(ha-*

---

[183] Yasin Suresi, Ayet 27
[184] Saffat Suresi, Ayet 56

diselerin) öteki hayatta (Berzahta veya Kıyamet gününde) mücessem *(cismî)* suret ve şekiller halinde gösterileceği keyfiyetidir. Bu konuya müteallik *(bağlantılı)* ayetlerden bazıları aşağıya dercedilmiştir *(eklenmiştir)*:

مَنْ كَانَ فِى هٰذِهٖ اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ۞

Bu hayatta kör olanlar ahirette de kör olacaktır. [185]

Diğer bir tabirle, bu dünyanın ruhani körlüğü ruhanî bir şekil alacak ve ahirette fiilî bir körlük olarak görülecektir.

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ۞ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ۞ ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۞

Onu yakalayın, sonra boynuna zincir vurun, sonra yanmak için cehenneme atın. Sonra da yetmiş gez (metre) uzunluğunda bir zincirle bağlayın. [186]

Yukarıdaki ayetler bu dünyanın manevî ve ruhanî azabını öteki dünyada maddî azap olarak gösteriyor. Meselâ boyuna vurulacak zincir, her insanın başını aşağıya yani bu dünyaya çevrilmiş olarak tutan dünyevî arzuları temsil eder ve zincir şekline girecek olan bu arzulardır. Aynı veçhile, bu dünyanın ayağa dolanan kötü halleri ayağa vurulmuş zincirler olarak görülecektir. Bu dünyanın yürek acıları ve yürek yanmaları, aynı şekilde, yanan bir ateşin alevleri gibi açıkça görülecektir. Hakikatte, kötü insan, daha burada iken, bu dünyanın ihtirasları ile sönmek bilmez arzularından müteşekkil bir cehennemi kendi içinde taşır ve karşılaştığı hüsranlarla o cehennemin yakışını duyar. Binaenaleyh o, dünyevî arzularından daha da uzağa düşeceği ve önünde yalnız ebedî bir ümitsizlik göreceği vakit, bu aziz arzuları için duyacağı hasret ve yürek yanması yakıcı bir ateş şekline girecektir. Kuran-ı Kerim şöyle demektedir:

[185] Beni İsrail Suresi, Ayet 73
[186] El-hakka Suresi, Ayet 31-33

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ...

Ve onlarla arzu ettikleri şey arasında bir engel konulacak ve bu onların azabının başlangıcı olacaktır. [187]

Yetmiş gez uzunluğunda bir zincire vurma aynı sırrı ifşa ediyor. Yaş haddi umumiyetle yetmiş olarak kabul edilebilir ve kötü bir insan ekseriya bu yaşa kadar kötülük içinde ömür sürer. Hatta bazen, çocukluk ve bunaklık devreleri hariç olmak üzere, yetmiş yıl kadar yaşayabilir. Namuslu, akıllı ve hamiyetli bir insan gibi çalışarak geçirebileceği bu yetmiş yılı dünyanın dalavereleri ve nefsanî arzuları peşinde heba eder. Arzu bağlarından sıyrılıp kurtulmaya çalışmaz ve dolayısı ile, öteki dünyada, yetmiş yıl düşkünü olduğu arzuların bağı, her gezi bir seneyi temsil eden yetmiş gezden ibaret bir zincir suretinde cisimlendirilir ve eli ayağı onunla bağlanır. Binaenaleyh bir insanın, maruz kalacağı mücazatı *(cezayı)*, bizzat kendi eliyle hazırladığını ve kendi kötü amellerinin kendisi için azap kaynağı olacağını hatırda tutmak lâzımdır. Bu kaide Kuran'ın başka bir yerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

اِنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍ ۞ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ ۞

Ey kötü kişiler! Üstünüze saye salmayan *(gölge vermeyen)* ve sizi ateşin alevlerinden de korumayan üç kola ayrılmış gölgeye doğru yürüyün bakalım. [188]

Burada zikri geçen üç kol hayvaniyeti, vahşiliği ve nefis ve havaya aşırı tâbi olmayı temsil eder ki, zaptu-rapt altında tutulmadıkları takdirde, bunlar günahkârlığa ve kötü amellere, yol açar. Bu üçü, kıyamet günü, yaprakları bulunmayan ve bi-

---

[187] Saba Suresi, Ayet 55
[188] Mürselât Suresi, Ayet 31-32

naenaleyh sıcağa karşı koruyucu gölge salmayan üç dal şeklinde görünecektir.

Aynı kaideyi açıklamak için, Allah-u Teâlâ cennetlik olanlar hakkında şöyle diyor.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ
وَبِاَيْمَانِهِمْ ...

O gün imanlı erkek ve kadınların dünya hayatında gizli kalan nurlarını bütün parlaklığı ile önlerinde ve sağlarında koşar göreceksin. [189]

Kuran-ı Kerimin başka yerlerinde şöyle deniliyor:

O gün bazı yüzler ak, bazı yüzler de kara olacaktır. [190]

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ
وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَاَنهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ
لِلشَّارِبِينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى...

İçinde kokmayan ve bozulmayan sudan nehirler, tadı değişmeyen sütten nehirler, sarhoş etmeyip içenlere zevk veren şaraptan nehirler ve süzme baldan nehirler akan bir bahçe farzediniz. Bu Allah'tan korkanlara ihsan olunacak cennetin bir tasviridir.[191]

Bu ayetten sarahatle *(açık olarak)* anlaşılıyor ki, mev'ut *(vadedilen)* cennet, bütün bu şeylerden teşekkül eden payansız *(sonsuz)* bir denizin sadece bir tasviridir. Salih insanın bu dünyada manen ve ruhen içtiği abı hayat orada açıkça bir nehir

---

[189] Hadid Suresi, Ayet 13
[190] Âl-i İmran Suresi, Ayet 107
[191] Muhammed Suresi, Ayet 16

şeklinde görülecek, burada kendisini manen ve ruhen bir çocuk gibi besleyen manevî süt orada bir süt nehri gibi tezahür edecek, bu dünyada ona saadet neşvesi veren manevî Allah sevgisi şarabı orada bir şarap nehri şeklini alacak ve burada ruhen ve manen tattığı iman halâveti *(şirinlik)* balı cennette gözle görülür nehirler hâlinde akacaktır. Her şahsın ruhanî ve manevî hali o gün kendi bahçelerinde ve nehirlerinde herkesçe görülebilecek ve Allah da bütün celâl ve azametiyle salih ve muttakî kişilere o gün tecelli edecektir. Hulâsa, ruhanî ve manevî haller artık gizli kalmayıp görülebilir şekilde meydana çıkacaktır.

Üçüncû Marifet Noktası: Sonsuz İlerleme

Ölümden sonraki hayat ile ilgili olarak Kuran'ı Kerim'in açıkladığı üçüncü mühim nokta, ahiret hayatında sonsuz bir terakki ve ilerleme başarılabileceği keyfiyetidir. Allah'ın kelâmında şöyle deniliyor:

...وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۞

Bu dünyada iman ruhuna sahip olanların kıyamet günü nurları önlerinde ve sağ taraflarında koşacak ve onlar devamlı olarak: Yarabbi! Nurumuzu kemale erdir ve bizi himayen altına al, zira senin kudretin her şeye şamildir *(şeyi kapsyandır)*, diyecekler.[192]

Kemale ve mükemmeliyete karşı bu bitmez tükenmez arzu ve iştiyak *(şevk)*, cennette terakkî ve ilerlemenin sonsuz olacağını açıkça gösteriyor. Çünkü bu mükemmeliyete eriştikleri vakit orada durmayacaklar ve daha yüksek bir mükemmeliyet mertebesi gördüklerinde evvelce eriştikleri mükemmelliği noksan

[192] Tahrim Suresi, Ayet 9

bulacaklar ve daha yüksek olan mükemmeliyete varmayı isteyeceklerdir. Buna da eriştikleri vakit, yine daha yüksek bir mükemmeliyet görecekler ve bu suretle gittikçe daha yüksek mükemmeliyetlere ulaşmak için daima dua edeceklerdir. Mükemmeliyete karşı bu payansız *(sınırsız)* arzu ve iştiyak *(şevk)*, onların daimi surette yeni yeni mükemmelliklere ulaşacaklarını gösteriyor.

Hulâsa, muttakî ve salih kişiler mütemadî surette ileri gidecekler ve bir adım gerilemeyecekleri gibi nail oldukları nimetlerden asla mahrum da edilmeyeceklerdir. Burada, cennete girdikten sonra mağfiret dilemek meselesi ortaya atılabilir. Ancak böyle bir mesele ortaya atmak, mağfiret ve istiğfarın manasını lâyığı ile takdir edememekten ileri gelir. Mağfiret, kusurlu ve noksan bir durumun veya halin ortadan kaldırılması demektir. Salih kişiler kemale ermek ve nura tamamen müstağrak *(sahip)* olmak için Allah'a daima dua edecekler. Onlar gittikçe daha yükseklere erişecekler ve göz diktikleri daha yüksek bir hale kıyasen bütün diğer halleri noksan ve kusurlu sayacaklar, daha yüksek hale ulaşabilmek için Allah'tan noksan ve kusurlu halin ortadan kaldırılmasını dileyeceklerdir. Mağfiret, yani noksan ve kusurlu halin ortadan kaldırılması için duydukları iştiyak *(şevk)* ve arzu bu sebepten ötürü sonsuz olacak, çünkü mazhar olacakları terakki de payansız *(sınırsız) ve* sonsuz olacaktır. Bu ayetten istiğfar kelimesinin gerçek manasını anlıyoruz; keza istiğfara karşı duyulan iştiyakın *(şevkin)* insan için bir iftihar vesilesi olduğunu, zira insanın nail olabileceği en yüksek kemalât mertebesine kendisini yalnız bunun ulaştırabileceğini de anlıyoruz. Bir anadan doğan insan devamlı surette istiğfara başvurmazsa, insan değil haşarat makulesi *(cinsi)* bir şeydir. Çünkü kördür ve mülevves *(pis)* bir kalbi vardır.

Hülâsa, cennet ve cehennem, Kur'an-ı Kerim'e göre, insanın bu âlemdeki manevî ve ruhanî hayatının hayalleri ve suretleridir. Onlar hariçten gelen yeni maddî âlemler değillerdir. Gerçi onlar açıkça görülebileceklerdir ve isterseniz onlara maddî diyebilirsiniz. Lâkin onlar sadece dünya hayatına ait manevî ve

ruhanî vakıaların mücessem *(cismî)* şekilleridir. Onları maddî diye tavsif ediyorsak *(vasıflandırıyorsak,)* bunu cennet bahçelerinde dünyadakiler gibi dikilmiş ağaçlar ve cehennemde yakıt olarak kükürt bulunacağı manasında değil, orada dünya hayatına ait manevî ve ruhî vakıaların mücessem *(cismî)* suretleri bulunacağı manasında kullanıyoruz. Cennet ve cehennem, İslâmî talim ve telkinlere göre, burada işlediğimiz amellerin akisleri ve hayalleridir.

Üçüncü Sual

İnsan Hayatının Gayesi ve Bu Gayeye Ulaşma Vasıtası

Konferans için tespit olunan üçüncü sual, insan hayatının bu âlemdeki gayelerine ve bu gayelere ulaşmayı mümkün kılacak vasıtalara taallûk ediyor *(alaka kuruyor.)* Malûm olduğu üzere, muhtelif insanlar, sathî ve dar görüşleri dolayısıyla, dünyanın süflî arzularını ve zevklerini tatmin etmeğe münhasır kalan muhtelif gayeler peşinde koşmaktadırlar. Allah-u Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de insan varlığının çok daha yüksek bir gayesini bildirmiştir.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۞

Cinleri ve insanları yalnız Beni tanısınlar ve Bana tapsınlar diye yarattım. [193]

Hakiki Gaye

Binaenaleyh, Kur’an-ı Kerim’e göre, insan hayatının gerçek gayesi Allah’ı doğru tanıma ve Ona tapma ve keza Onun iradesine tam teslim olmadan ibarettir. Bu suretle, söylenen ve yapılan her şey yalnız Allah aşkı için söylenmiş ve yapılmış olur. Hiç olmazsa bir şey gayet aşikârdır, o da hayatının gayesini tespit etmek hususunda insanın elinde ihtiyarı bulunmadığı keyfiyetidir. Dünyaya ne istediği gibi gelir, ne de dünyadan istediği gibi gider. O bir yaratıktır ve onu yaratan ve ona başka hayvanlara nazaran daha yüksek ve daha mükemmel kabiliyetler bahşeden Yaratıcı, aynı zamanda onun varlığı için bir gaye de tayin etmiştir. İnsan bu gayeyi anlamayabilir veya yüz bu kadar muhtelif saik *(yüzlerce farklı sebep)* onu bu gayeden geri tutabilir. Lâkin hakikat şudur ki, insan hayatının yüksek gayesi Allah’ı bilmek, Ona tapmak ve Onun aşkı için yaşamaktır. Allah Kur’an da şöyle buyurmuştur.

[193] Zariyat Suresi, Ayet 57

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ ...

...فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ...ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ...

Allah hakkında doğru bilgi veren ve en mükemmel şekilde Ona tapmayı gösteren din İslâmiyet'tir. [194]

İslâmiyet insan tabiatının ihtiyaçlarına cevap verir ve o ihtiyaçları sağlar ve Allah insanı İslamiyet'in modeline uygun olarak yaratmıştır. Yani Kadir-i Mutlak, insanın, kuvvet ve kabiliyetlerinin Allah'ı sevmeye, Allah'a itaat etmeye ve Allah'a tapmaya hasreylemesini istemiştir. Bu sebepten dolayıdır ki, Allah-u Teâlâ insana İslâmiyet için uygun gelen kuvvet ve kabiliyetler ihsan etmiştir. [195]

Burada bu ayetlerin mufassalan *(geniş izahlı)* tefsirine girişemeyiz. Birinci sualin üçüncü kısmına verilen cevapta, bu nokta ile ilgili bazı şeyler esasen açıklanmıştır. Mamafih, beşerî kuvvet ve kabiliyetlerin İslamiyet'e fevkalâde uygun olduğu hususunda buraya bir iki mülâhaza *(düşünce)* ilâve edilebilir. İnsan tabiatındaki zahirî *(görünür)* ve batınî *(görünmez)* istidat ve kabiliyetler bize açıkça anlatıyor ki, onların yaratılmalarının en yüksek gayesi Allah'ı sevmek ve Allah'a tapmaktır. Umumiyetle hayatın gayesi diye kabul edilmiş bulunan saadete, insanların ardından koştuğu türlü türlü meşgaleler yoluyla değil, yalnız Allah yoluyla erişilebilir. Dünyanın bütün neşesi ve sevinci, bu âlemdeki son dakikalar esnasında insanın duyduğu hüzün ve endişeyi hafifletmez. En zengin milyoner, en yüksek devlet memuru, en başarılı tüccar, en büyük kral veya en akıllı

[194] Âl-i İmran Suresi, Ayet 20
[195] Rûm Suresi, Ayet 31

filozof o anda gönül rahatlığına ve kalp huzuruna sahip değildir ve bu dünyadan şiddetli teessür ve pişmanlığın esiri olarak göçer. Onların kalbi, yalnız dünyevî meşgalelere rağbet ettiklerinden ötürü, kendilerini takbih eder *(kabahatli bulur)* ve yine onların vicdanı, dünya işlerinde başarıya ulaşmak için hilelere ve haksız ve insafsız vasıtalara başvurduklarından ötürü, kendilerini suçlu çıkarır.

Meseleyi başka bir zaviyeden mütalâa edelim *(tarafından değerlendirelim.)* Süflî *(sıradan)* hayvanlarda görüyoruz ki, onların kabiliyetleri ancak muayyen bir maksada hizmet edecek şekilde tanzim edilmiştir ve muayyen bir hadden ileri gidemezler. Bundan çıkaracağımız netice şudur. Muayyen bir hayvanın kabiliyetlerinin ulaşabileceği en yüksek mertebe, aynı zamanda onun yaradılışının en yüksek gayesidir. Meselâ bir sığır tarla sürmek, su dolabı çevirmek veya yük çekmek için kullanılır. Fakat bu kabiliyetleri ile daha yüksek bir maksada hizmet edemez. Binaenaleyh, onun varlığının gayesi de budur. İnsanı aynı bakımdan muhakeme edersek görürüz ki, tabiatın ona bahşeylediği kabiliyetler ve istidatları içinde en yükseği, Allah'ı araştırmağa onu sevkeyleyen ve benliğini Allah aşkı içinde eritip İlâhî İradeye tamamen teslim olmak gibi asîl bir emel beslemeye onu teşvik eden kabiliyet ve istidattır. Bedenî tabiatının ihtiyaçları bakımından, insan süfli hayvanlarla aynı seviyededir. Hüner ve marifet bahsinde bazı hayvanlar insanlardan daha fazla incelik gösterirler. Arı çiçeklerin usaresinden *(öz suyundan)* öyle ince bir maharetle bal yapar ki, insan bütün dehasına rağmen buna benzer bir şey yapmaya muvaffak olamamıştır. Binaenaleyh insanın mükemmelliği bu gibi şeylerde değil, başka bir şeydedir. İnsanın kemali, ruhaniyetinin ve maneviyatının mükemmelliğinden ve Allah ile birleşmesinden ibarettir. Bu dünyada onun hayatının gerçek gayesi ruhunun penceresinin Allah'a doğru açık olmasıdır.

Bu Gayeye Erişmek İçin Sekiz Vasıta

Artık, sualin "Bu gayeye nasıl erişilebilir?"den ibaret olan ikinci kısmına cevap verebilecek durumdayız:

Allah’ı Tanıma

Bu gayeye varmak için ilk vasıta, Allah’ı tanıma meselesinde insanın doğru yolda yürümesi ve gerçek olan ve yaşayan Allah’a iman etmesidir. İlk adımı yanlış istikâmete atan ve bir taş parçasına veya bir mahlûka veya tabiatın bir unsuruna Tanrı diye bakan bir insan gayeye asla erişemez. Gerçek Allah Kendisini arayanlara yardım eder. Fakat cansız ve ölü bir tanrı kendisi gibi ölü olan âbid ve perestarlarına yardım edemez. Allah-u Teâlâ bunu bir mesel *(özlü söz)* ile çok güzel anlatmıştır.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ ۞

Dua ve ibadet, ancak gerçek Allah muhatap tutularak yapıldığı zaman doğrudur, zira kudreti her şeye şamil olan O’dur. Fakat halkın ibadet ve dua ettiği, Allah’tan gayrı tanrılar onlara bir cevap ve karşılık vermez. Onların hali, suya doğru ellerini uzatan ve yükselip ağızlarına akması için suya dua eden insanların haline benzer. Su yükselip onların ağızlarına akar mı? Şüphesiz akmaz. Gerçekten ve yaşayan Allah’tan habersiz olanlar sahte tanrılarına boş yere dua ve ibadet ederler ve onların dua ve ibadetleri yanlış yoldadır. [196]

[196] Ra'd Suresİ, Ayet 15

Allah'ın Mükemmel Güzelliğini Bilme

Hayatın gerçek gayesine ulaşmak için ikinci vasıta İlâhî Varlığın sahip olduğu mükemmel güzelliği bilmekten ibarettir. Güzellik tabiatı ile kalbi cezb ve aşkı tahrik eder. Allah'ın güzelliği onun birliği, celâl ve azameti ve diğer yüksek sıfatlarıdır. Kur'an-ı Kerim, çok bilinen aşağıdaki ayette buna dikkati çekmiştir.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۞ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۞ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ۞
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ۞

Allah: zatı, sıfatları, izzet ve celâli bakımından tek ve eşsizdir ve ortağı yoktur. Her şey Onun desteğine muhtaçtır. Her zerre varlığını Ona borçludur. Kimseden lütuf ve ihsan almaz, fakat herkese lütuf ve ihsanda bulunur. Ne bir evlâttır ne de bir baba; çünkü Onun cinsinden, nevinden hiç bir varlık yoktur. [197]

Kur'an-ı Kerim Allah'ın mutlak kudretini, izzet ve celâlini ilân eden ayetlerle doludur. Müslümanlığın Kitabı güzelliği ile ve ihtişamı ile kalpleri çeken bir Allah sunuyor ve sahte dinlerin cansız, âciz, merhametsiz ve kudretsiz tanrılarını reddediyor.

Allah'ın İyiliğini Anlama

Gayeye erişmek için üçüncü vasıta Allah'ın sonsuz iyiliğini anlamaktan ibarettir. Güzellik ve iyilik sevgiyi tahrik eden yegâne iki amildir. Allah'ın iyiliğe müteallik *(iyilikle alakalı)* sıfatları Fatiha Suresinde beyan edilmiştir.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ۞ مَالِكِ يَوْمِ
الدِّينِ۞

[197] İhlâs Suresi, Ayet 2-5

Her türlü hamdü sena bütün âlemlerin Yaratıcısı, Besleyicisi ve Destekleyicisi olan Allah'a aittir. Onun merhamet ve şefkati ve iyiliği sonsuzdur. O, kıyamet gününün sahibidir. [198]

Tabiatı ile O, her şeyi evvelâ yoktan halk edip, sonra da halkettiklerini her türlü şartlar altında ve âciz ve zayıf hallerinde besleyip desteklemedikçe, İlâhî iyilik sıfatı mükemmel olamaz. Onun merhamet ve şefkati her bakımdan mahlûkları için faaliyet göstermeli ve iyiliğinin haddi ve payanı *(sonu)* bulunmalıdır. Bu mükemmel iyiliğe Kur'an-ı Kerim mükerreren *(tekrar tekrar)* dikkati çekmiştir. Meselâ bir yerinde diyor ki:

...وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا...

Allahın nimetlerini ve lütuflarını saymaya kalkarsanız, buna katiyen muvaffak olamazsınız. [199]

Dua ve İbadet

Matlup *(istenilen)* gaye için dördüncü vasıta dua ve ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

...أُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ...

Bana dua edin de dualarınızı kabul edeyim. [200]

Kur'an-ı Kerim'de bu nokta tekrar tekrar tebarüz ettirilmiştir *(belirtilmiştir,)* çünkü insan Allah'a yalnız Onun yardımı ile ulaşabilir.

Mücahede

Beşinci vasıta "Mücahede"dir, yani insanın Allâh yolunda malını harcayarak, zekâsını ve kabiliyetlerini kullanarak ve hayatını feda ederek Allah'ı aramasıdır. Kur'an-ı Kerim diyor ki:

---

[198] Fatiha Suresi, Ayet 2-4
[199] İbrahim Suresi, Ayet 35
[200] Mümin Suresi, Ayet 61

...جَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ...

...وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۞

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ...

Allah yolunda malınızla, canınızla, bütün kudret ve varlığınızla son hadde kadar cehdü *(fedakârlıkla)* gayret ediniz. [201]

Yalnız akıl, zekâ, bilgi, hüner vs. den kendilerine verdiklerimizi Allah yolunda kullananlar muvaffak olur. [202]

Bizim için her hususta cehdü gayret edenleri mutlaka yollarımıza iletiriz. [203]

Azim ve Sebat

İnsanı gayeye emniyetle ulaştıran altıncı vasıta azim ve sebattır. Yani, insan yürüdüğü yolda fütur getirmemeli, yorulma bilmemeli ve en çetin gaileler ve meşakkatler ortasında bile metin durmalıdır. Allah-u Teâlâ şöyle diyor:

Rabbimiz, gerçek Tanrı olan Allah’tır, diyenlere ve sahte tanrıları terk edip sonra da sebat gösterenlere, yani mihnetler *(eziyetler)* ve belâlar ortasında metin ve imanlı duranlara, melekler inecek ve "Korkmayınız ve mahzun olmayınız, bilâkis sevininiz ve mesut olunuz çükü size vâdedilen saadete vâris oldunuz; biz gerek dünya hayatında gerek ahiret hayatında sizin muhafızlarınız" diyeceklerdir. [204]

Bu ayetler, imanda sebat ve istikametin Allah’ı hoşnut ettiğini bize bildiriyor. Filvaki *(bunun gibi,)* Arapça darbı meselin *(atasözünün)* dediği gibi "istikamet krametten daha fazla bir

[201] Tövbe Suresi, Ayet 41
[202] Bakara Suresi, Ayet 4
[203] Ankebut Suresi, Ayet 70
[204] Ha-Mim Secde (Fussilet) Suresi, Ayet 31-32

şeydir". Felâketler ve musibetler dört yandan insanı sardığı, Allah yolunda can, mal ve namusun yok olma tehdidi altında kaldığı, teselli ve ferahlık veren her şeyin gözden nihan olduğu ve hatta bir müddet için cesaret veren rüyaların, tecelliyatın ve ilhamların kapısının, insanı denemek için, Allah tarafından kapatıldığı vakit sebat ve metanetin en yüksek derecesine ihtiyaç hasıl olur. Sebat ve metanet gösterilmesi gereken zaman, bu gibi kasvetli ve müellim hallerle karşılaşıldığı ve son ümit ışığının söndüğü zamandır. İnsan böyle belalar ve sıkıntılar karşısında metin davranmalı, yolundan dönmemeli, gaye için her şeyi göze almalı, âleme rezil ve rüsva olmayı intaç eden *(doğuran)* her türlü hallere katlanmaktan kaçınmamalı, yardım ve müzaheret *(koruma)* beklememeli, hatta Allah'tan beşaret *(müjde)* haberine muntazır bulunmamalı *(haberi beklememeli)* ve bütün aczine ve teselli verecek her şeyin yokluğuna rağmen sebat etmeli ve saçlarını yolmadan ve dövünmeden İlâhî İradeye teslimiyet göstermelidir. Allah'ın güzel yüzünü açacak ve ifşa edecek olan sebat ve metanet böyle bir sebat ve metanettir. Evliyanın, sülehanın *(salihlerin,)* ehli imanın toprağından hâlâ intişar eden *(yayılan)* işte bu asîl vasıflardır. Buna telmihan *(işaret ederek,)* Allah-u Teâlâ şu sözlerle Kendisine dua etmelerini müminlere emreylemiştir.

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ..

Yarabbi! Bizi sebat ve metanet yoluna sevket ki, o yolda yürüyerek senin nimetlerini ve ihsanlarını ve senin rızanı kendi üzerimize çekelim. [205]

...رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ۞

Yarabbi! Bu dert ve ızdırap içinde sabırlı olabilmemiz için bize kalp huzuru ihsan eyle ve Müslüman olarak, yani İradei

[205] Fatiha Suresi, Ayet 6-7

İlâhiyene tamamen arz-ı teslimiyet ederek, ölmemizi nasip eyle. [206]

Mihnetler *(eziyetler)* ve belâlar esnasında, Allah-u Teâlâ sadık kullarının kalplerine nur indirir, onlar bundan kuvvet alıp her türlü mihnet ve belâyı vakar *(ağırbaşlılık)* ve sükûnetle karşılarlar ve Allah yoluna bağlı kaldıkları için ellerine ayaklarına vurulan zincirleri imanlarının tatlılığından ötürü öperler. Allah'ın salih ve muttakî kulları çetin ızdıraplar ve mihnetler içinde bulundukları ve ölümle karşı karşıya geldikleri vakit, Allah'tan mihnet ve ızdıraplarının def-ü refini *(kaldırılmasını)* niyaz etmezler. Bilirler ki, makûs *(aksi)* talih kadehinin dudaklarından kaldırılmasını Allah'tan niyaz etmek İlâhî İradeye karşı gelmek demektir ve bu da İlâhî İradeye tam teslimiyet ile kabil-i telif *(uzlaşabilir)* değildir. Gerçek Allah âşığı, belâlar ve felâketler karşısında gerilemez; bilâkis ileri gider ve kendi hayatına hiç ehemmiyet vermediğinden İlâhî İradeye memnunlukla arzı teslimiyet eder ve en kötü ihtimali dahi karşılamaya hazırdır. Böyle insanlar hakkında Allah-u Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ۞

Allah'ın gerçek âşığı Allah yolunda hayatını feda eder ve bunun karşılığı olarak Allah'ın rızasını kazanır. Bunlar Allah'ın bilhassa rahîm ve müşfik davrandığı insanlardır. [207]

Hulâsa: Allah'a ulaştıran metanet ve sebatkârlığın özü budur. Canı isteyen anlasın.

---

[206] Ârâf Suresi, Ayet 127
[207] Bakara Suresi, Ayet 208

Salih ve Müttakî İnsanlarla Görüşüp Konuşma

Gayeye varmanın yedinci yolu, salih insanlarla ülfet etmek *(münasebette bulunmak)* ve onların mükemmel misalini taklit etmektir. Bu, peygamberlerin zuhuruna niçin ihtiyaç duyulduğunu belirten bir keyfiyettir. İnsan bir örneği taklit etmeye tabiî şekilde mütemayildir *(eğilimlidir)* ve buna ihtiyaç duyar. Mükemmel bir örnek insana hayat nefheder *(üfler)* ve onun hak ve adalet prensipleri dâhilinde hareket etme arzusunu kuvvetlendirir. Hâlbuki mükemmel bir örneği taklit etmeyen insan iyilik etmek meyil ve arzusunu tedricen *(azar azar)* kaybeder ve en sonunda dalâlete düşer. Kur'an-ı Kerim bu hususta şöyle der:

...كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ۞

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ...

Doğru ve salih insanlarla görüşüp konuşunuz ve arkadaşlık ediniz. [208]

Allah'ın sizden evvel nimete nail kıldıklarının yolunda yürüyünüz. [209]

Temiz Rüyalar ve Vahiyler

Sekizinci vasıta Allah'tan gelen temiz rüyalar, vecd *(İlâhi aşk ile kendinden geçme)* hali rüyaları ve vahiylerdir. Allah'a ulaştıran yol gizli ve esrarlı bir yol olduğu ve güçlükler ve tehlikelerle dolu bulunduğu için, manevî ve ruhanî yolculuğa çıkan kişi doğru yoldan ayrılabilir ve menzil-i maksuda *(arzulanan hedefe)* erişmekten ümidini kesebilir. Binaenaleyh, Allah'ın inayeti onu ruhanî ve manevî yolculuğunda rüyalar ve vahiylerle teşvik ve takviyeye devam eder, elem ve keder anında ona teselli verir, daha büyük bir şevkle yolculuğunu tamamlamaya onu tahrik eder. Kadir-i Mutlak zaman zaman Kendi kelâmı ile

---

[208] Tövbe Suresi, Ayet 119
[209] Fatiha Suresi, Ayet 7

Allah yolunda yürüyenlerin kalplerini neşelendirmeye ve yanlarında bulunduğunu onlara bildirmeye devam eder. Bu, Onun Allah yolu yolcularına mahsus kanundur. Bu suretle desteklenen o yolcular gayurane *(gayretli olana yaraşır)* yollarına devam ederler. Kur'an-ı Kerim onlar hakkında şunları söylüyor:

لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ...

Onlar için dünyada ve ahirette sevindirici haberler vardır. [210]

Kur'an-ı Kerim hayatın gayesine erişmemizi kolaylaştıracak birçok başka vasıtalardan da bahsediyor ama vaktin darlığı hasebiyle burada onları anlatamayız.

[210] Yunus Suresi, Ayet 65

Dördüncü Sual

İlâhi Kanun Emirlerinin Dünya ve Ahiret Hayatında Tesiri

Şimdi kısaca bahis edeceğim dördüncü sual, Allah tarafından vahyedilen gerçek ve mükemmel bir kanunun insan kalbi üzerinde nasıl tesir icra ettiğine dairdir. Birinci sual incelenirken buna kısmen cevap verilmişti.

Mükemmel bir İlâhî kanun insanı cehaletin en derin çukurundan bilginin ve aydınlığın en yüksek zirvesine çıkarır, vahşiyi insana çevirir, insanı yüksek bir ahlâkî varlık yapar ve en sonunda da bu ahlâkî varlığı ruhanî ve muttakî bir varlık haline getirir.

Kâmil İnsan

Bundan başka İlâhî kanunun emirleri, insanın hemcinsleri ile münasebetlerini tanzim ve onlar arasındaki sempati bağlarını takviye etmek şeklinde bir tesir hâsıl eder. İlâhî kanunun yardımıyla, insan hemcinslerinin haklarını anlamaya ve tanımaya başlar ve kendi insaf, iyilik ve şefkat sıfatlarını onlarla münasebetlerinde münasip bir vesile zuhur edince kullanır. Kendi bilgisinden, malından, refahından ve Allah'ın kendisine bahşeylediği sair nimetlerden bir hisseyi herkese hakkettiği nispette cömertçe verir. Güneş gibi kendi ışığını herkese saçar ve ay gibi büyük ışık kaynağından ödünç aldığı ışığı başkalarına nakleder. Gündüz gibi aydınlık yapar ve doğruluk ve ahlâk yollarını gösterir ve yine gece gibi başkalarının kusurları ve kabahatleri üzerine perde çeker ve yorgun ve takatsiz düşenlere istirahat imkânı sağlar. Gök kubbesi gibi her ızdırap çekeni sığınağı altına alır ve cansız toprağı yararlı yağmurla canlandırır ve başkaları için bir sınama olmak üzere, toprak gibi onların ayakları altında çiğnenmeğe tam bir mahviyet ve tevazuyla teslimiyet gösterir ve onlara çeşit çeşit manevî ve ruhanî meyveler verir. Binaenaleyh mükemmel bir İlâhî kanunun emirlerine uygun hareket etmenin tesiri, insanın Allah'a karşı ve hemcinslerine karşı vazifesini tam manası ile yapabilmesi şeklinde

tecelli eder. Böylece, insan Allah'ın iradesine tamamen teslim olur ve insanlığa her hususta hizmet etmek için çalışır. İlâhî kanuna itaat etmenin bu dünyada insanda meydana getirdiği istihale *(başkalaşma)* işte böyledir.

Öteki hayatta, Allah ile manevî ve ruhanî birleşme Cemal-i İlâhinin müşahedesi ile daha aşikâr olarak tezahür edecek ve insanın iman ve hayır işleme arzusu sebebiyle, sırf Allah aşkı için ibadullaha yaptığı hizmetler cennet ağaçları ve ırmakları şeklinde sembolleşecektir. Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۞ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ۞ وَالنَّهَارِ اِذَا
جَلّٰيهَا ۞ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا ۞ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۞
وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۞ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۞ فَاَلْهَمَهَا
فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۞ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۞ وَقَدْ خَابَ مَنْ
دَسّٰيهَا ۞ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ۞ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا ۞
فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ۞ فَكَذَّبُوهُ
فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ۞ وَلَا
يَخَافُ عُقْبٰيهَا ۞

Güneşe ve parlaklığına; ardından gelen aya (yani güneşten ışık ödünç alan ve sonra onu güneş gibi gönderen aya), güneşin şâşaasını meydana çıkaran ve yolu gösteren gündüze, her şeyi karartan ve karanlık perdesi ile örten geceye; göğe ve yapılışının hakikî sebebine, yere ve yayılışının aslî sebebine, ruha ve bütün bu şeyleri denkleştiren mükemmelliğine (yani bu şeylerin her birinde ayrı ayrı mevcut olan bütün mükemmellikler

insan-ı kâmilin ruhunda bir arada mevcuttur ve hepsi insanlığa ayrı ayrı hizmet etmekle meşgul olduğundan, insanı kâmil yalnız başına bütün o hizmeti ifa eder) and olsun ki: ruhunu bu şekilde temizleyen (yani İlâhî İradeye tam teslimiyet halinde güneş, ay vesaire gibi insanlığa hizmet etmekle meşgul olan) ölümden halâs bulmuştur *(kurtulmuştur.)*

Ölümden halâs olma vaadi, öteki âlemde insan-ı kâmile bahşedilecek olan ebedî hayatı imâ ediyor. Bu da gösteriyor ki, İlâhî kanunun emirlerine uygun bulunan faziletli bir hayat ahirette ebedî hayata müncer olur *(doğru çekilir)* ve cemal-i İlâhiyi müşahede o ebedî hayatın gıdasıdır.

Aynı sure devamla şöyle diyor.

Ruhunu ifsat eden *(azdıran)*(ve mülevves -*pis*- bir hayat geçirerek Allah'ın bahşettiği kabiliyet ve kuvvetlerle mükemmelliğe ulaşmadan bu dünyayı terk eden) hüsrana uğrar ve hayattan ümit keser.

İzah yoluyla, aynı sure şunları da ilâve ediyor.

Öyle bir bedbahtın âkıbeti "Allah'ın devesi" adındaki deveyi sakatlayan ve pınardan su içmesine müsaade etmeyen Semud'un âkıbeti gibi olacaktır. [211]

Kendi ruhunu tasfiye etmeyen bedbaht hakikatte Allah'ın devesini yaralar ve kendi pınarının suyundan onu mahrum eder. Burada insan ruhunun Allah'ın devesi olduğu keyfiyetine imâ yoluyla temas ediliyor ki, insan ona biner, yani insanın kalbi İlâhî izzet ve celâlin tezahürünün tahtıdır ve o devenin hayat kaynağı olan su Allah sevgisi ve Allah bilgisidir. Semud'un ret ve inkârının neticesine gelince, bu hususta bize "Deveyi yaraladıkları ve su içmesine mani oldukları vakit, Allah onları helâk etti ve çocukları ile dullarına dahi aldırmadı," deniliyor. Kendi ruhunun devesini yaralayan, onun mükemmel olmasına itina göstermeyen, ve onu hayat suyundan mahrum eden her ferdin âkıbeti böyledir, yani o dahi helâk edilecektir.

---

[211] Şems Suresi, Ayet 2-16

Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki Yeminleri ve Andları

Allah'ın kendi yaratıkları adına yemin etmesi Kur'an-ı Kerim'de kabul olunan bir usuldur ki, İslâmiyet'in düşmanları çok defa buna katılmışlardır. Fakat onların itirazları bilgisizlikten ileri geliyor. Kur'an-ı Kerim'in yeminlerinin altında çok derin sırlar vardır. İtirazcılar ve tenkitçiler bu meselelere âşina olmadıklarından onları anlayamamışlar ve kusur saymışlardır. Bu konuyu iyice kavramak için and içmenin, yemin etmenin, manasını ve maksadını incelemeliyiz. Alelâde alışverişlerde veya hukukî muamelelerde bir insan yemin ettiği zaman, maksadı şahadet eksikliğini tamamlamaktır. Hakikatte, yemin eden insan, hadisede başka şahit bulunmayınca, Allah'ı şahit gösteriyor demektir, çünkü Allah bütün sırları bilir ve her meselede ve hadisede en iyi şahittir. O insan Allah'ın şahitliğinin fiilî bir şekilde tezahürünü istemiştir, yani Allah yalan yere yemin edenleri cezalandırdığı gibi onu da cezalandırmazsa, yemin tahtındaki beyanının doğruluğunu teeyyüt *(teyid)* edecektir.

Bu sebepten dolayıdır ki, insan her hangi bir yaratık adına yemin etmekten, men edilmiştir. Çünkü hiç bir yaratık, insanların sırlarını bilmek veya yalan yere yemin edenleri cezalandırmak kudretine sahip değildir. Ancak, Allah'ın yeminlerinin gayesi ve manası, fânilerin yeminlerinin gayesinden ve manasından ayırt edilmelidir. İlâhî kanunlar Allah'ın eserlerinin iki mahiyetini ifşa etmektedir. Aşikâr olan ve istidlâl *(delil)* yoluyla anlaşılan. Birinci gruptakileri anlamak kolaydır ve onlar hakkında hemen hemen hiç bir ihtilâf yoktur. Lâkin ikinci gruba dâhil olanların anlaşılmasında hata edilmesi mümkündür ve bu hususta çok fikir ihtilafı mevcuttur. Yeminin şeklinde, Allah-u Teâlâ aşikâr olandan istidlâl *(delil)* yoluyla ne istihraç edilebileceğine *(ortaya çıkarılabileceğine)* dikkati çekmiştir.

Yukarıda iktibas edilen ayetlerde zikri geçen yeminlere bakarsak görürüz ki, ay ve güneş, gece ve gündüz, yer ve gök birinci gruba aittir ve bunların mezkûr ayetlerde işaret edilen vasıfları herkesce malûm ve müsellemdir *(doğruluğu kesindir.)* Lâkin

insan ruhunda bulunan aynı vasıflar aşikâr değildir. İnsan ruhunda bu vasıfların mevcudiyetinin istidlâl yoluyla çıkarılmasına delâlet etmek için, Allah-u Teâlâ Kendi aşikâr eserlerini şahit getirmiştir. Bu kısa yeminler, böylece, bir istidlâl ve istintaç *(sonuç çıkarma)* zinciri şeklinde açılıp genişletilebilir. İnsan ruhunda bulunan gizli mükemmellikler güneşin, ayın ve sairenin aşikâr faaliyetinden istidlâl edilebilir. İnsan küçük bir âlemdir ve zahiri âlemde mevcut olan her şey küçük ölçüde onun ruhunda tasvir edilmiştir. İnsanı yaratmak suretiyle, Allah, kâinatta mevcut olan muhtelif kuvvetleri, tabiri caizse, bir ceviz kabuğuna sığdırmıştır.

Şimdi, bilindiği gibi, kâinattaki büyük ecram bazı vasıflara ve kuvvetlere maliktirler ve bunları Allah'ın yaratıklarına hizmet etmek için kullanırlar. Binaenaleyh, bütün o ecramdan üstün ve daha mühim olan insanın başkalarına faydalı olmak hususunda onlardan aşağı kaldığını ileri sürmek mantığa aykırıdır. Güneş gibi, insanın da bir ışığı, zekâ ve bilgi ışığı vardır ve bu ışıkla dünyayı aydınlatabilir. Ay gibi, o da ışığın esas kaynağı olan Rabbi Mütealden bir ışık alır, yani ilham ve vahiy ışığı alır ve onu henüz karanlıktan kurtulmamış ve insanlık kemaline erişmemiş olanlara nakleder. Şu halde, peygamberliğin asılsız bir iddia olduğunu ve Allah'tan gelen bir tebliğin, İlâhî kanunun ve semavî kitapların hususî bir menfaat endişesi ile ortaya atılmış hilelerden ve sahtekârlıklardan başka bir şey olmadığını beyan etmek cahilliğin ta kendisidir. Güneş ışığının her yolu ve her inişi yokuşu nasıl aydınlatıp gösterdiğini tekrar düşünelim. Kâmil insan manevî ve ruhanî gün ışığıdır. Onun ortaya çıkması muhtelif yolları aydınlatır ve doğruyu yanlışı birbirinden ayırır, çünkü kendisi doğruluğun ve faziletin aydın gündüzüdür. Aynı veçhile gecenin, yorulmuş ve kuvveti kesilmiş olanlara, rahatlık sağladığını müşahede ederiz. Bitap düşen işçi geceyi memnunlukla karşılar ve yorucu günlük işten istirahata çekilir. Bundan başka, gece hatalar ve kusurlar üstüne perde çeker ve insanı rezil olup âlemin ağzına düşmekten kurtarır. Bunun gibi kâmil insan da, dünyaya rahatlık vermek ve insan-

ların yükünü hafifletmek için ortaya çıkar. Hikmet ve Bilgi Kaynağından aldığı vahiyler ve ilhamlarla bütün anlayışlı insanların derdine deva olur. Yüksek zekâ sahiplerinin bütün çabalamalarına rağmen yalnız başlarına keşfedemediği büyük hakikatler vahiy ve ilham alanın delâleti ile kolayca mekşuf *(belli)* olur. Vahiy, ayrıca, akla yardım eder ve aklın kusurlarını ve zâafını gizler ve örter. Akıllı bir insan vahyin ışığı ve rehberliği altında nefsini ıslah eder ve hatalarını düzeltir ve böylece vahyin yardımı ile rezil rüsva olmaktan kurtulur. Bu sebepten ötürüdür ki, Yunan filozofu Eflâtun vahyin ışığından mahrum olduğundan dolayı putlara kurban kesmek gibi budalaca bir harekete tevessül etmiştir. Hâlbuki hiç bir İslâm filozofunun böyle bir hata işlediği görülmemiştir. Çünkü İslâm filozofu Allah'ın Habibi Muhammed Resulüllah (s.a.v.)'ın akla rehber olan mükemmel vahyine sahiptir. Böylece gecenin örtüsüne Allah'ın bir yemin şeklinde niçin dikkati çektiği anlaşılabilecektir.

Bundan başka, bilindiği gibi, Allah'ın kâmil kulları her yorgun ve muztarip insanı gökkubbe gibi himayeleri ve sığınakları altına alırlar. Gökyüzü yağmurları ile yeryüzünü nasıl faydalandırırsa, Allah'ın peygamberleri de lütuf ve ihsanlarının yağmurları ile dünyayı hususî surette öylece faydalandırırlar. Onlar, aynı zamanda, toprağın hassalarına *(özelliklerine)* da *(de)* maliktirler ve saf ruhlarından çıkıp yetişen çeşitli bilgi ve hakikat ağaçları gölgeleri ile, çiçekleri ile ve meyveleri ile dünyayı bereketlendirirler. Böylece, tabiatın açık kitabında okuduğumuz kanunlar gizli kanunlara birer şahittir ve onların şahadeti yukarda iktibas olunan ayetlerde yeminler şeklinde tasvir edilmiştir. Allah'ın Kelâmında zahir olan hikmet ne kadar da fevkalâdedir! Hem de bu, çölün ümmî bir evlâdının ağzıyla ilân edilmiş bir kelâmdır. Şayet o, hikmet dolu Allah Kelâmı olmasaydı, dünya işlerinde becerikli olanların tahsilli evlâtları bu kadar çileden çıkmayacaklardı ve en sonunda noksan akılları ile gerçek manasını kavrayamadıkları bu hikmetli ibarelere itiraz etmeyeceklerdi.

Bundan anlaşılacağı veçhile, dünyevî akıl ve zekânın mana dolu oldukları bilahare meydana çıkan sözlerdeki gerçek manayı kavrayamaması, o sözlerin fevkalbeşer *(insanüstü)* bir menşei bulunduğuna kuvvetli bir delil teşkil eder. Kolayca cerhedilebilecek *(zarar verilebilecek)* çürük noktalar sayılan Kur'an-ı Kerim yeminleri hakkında da aynı şey variddir *(şeyin olabileceği akla gelmektedir.)* Lâkin şimdi sır çözülüp gerçek manası aydınlandığı için, bütün anlayışlı insanlar bu mesele üzerinde düşünmekten zevk alacaklardır.

Kur'an-ı Kerim, tabiat kanunlarını işhad ederek *(şahit göstererek,)* vahyin lüzumunu ve gerçekliğini anlatırken başka bir yerde de yemin şekline başvurmuştur.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۞ وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۞ اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۞ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ۞

Yağmur indiren göğe ve yağmurla sinesini açıp nebatlar fışkırtan toprağa andolsun ki, bu Kur'an Allah Kelâmıdır ve doğru ile yalanı birbirinden ayıran İlâhî vahiydir ve boş ve abes değildir (yani ehemmiyetsiz ve lüzumsuz bir şey değildir; bilâkis bereketli yağmur gibi tam zamanında gelmiştir.) [212]

Burada Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'in vahyinin gerçekliğine bir delil olmak üzere yemin şeklinde aşikâr kanununa dikkati çekmiştir. Yağmurun gökten ihtiyaç hâsıl olduğu zaman düştüğünü tabiat kanunlarında açıkça görüyoruz. Toprağın ve ağaçların yeşil kalması göksel yağmura bağlıdır. Yağmur bir müddet kesilirse, toprağın üst tabakalarındaki su tedricen çekilir. Böylece, göksel ve yersel sular arasında bir rabıta bulunduğunu görüyoruz. Vahyin beşerî akıl ve mantık ile münasebeti, aynen göksel suyun yersel su ile olan münasebeti gibidir. Göksel suyun kesilmesi ile yersel su kuruyup çekilmeye başladığı gibi, beşerî akıl ve mantık ta göksel vahiy olmaksızın safiliğini ve

[212] Tarık Suresi, Ayet 12-15

kuvvetini kaybeder. Binaenaleyh, uzun zaman göksel vahiy ve ilham alan birisi zuhur etmezse, tabiatıyla akıl ve mantık yersel su gibi safiliğini *(temizliğini)* kaybeder ve bozulur.

Buna bir misal bulmak üzere, İslâmiyet'ten evvelki devreye göz atabiliriz. Resulü Ekrem (s.a.v.)'in zuhuruna takaddüm *(öncelik)* eden günlerde, her tarafa zulmet müstevli olmuştu *(istilası hakimdi.)* Hz. İsa Mesih'in zuhuru üzerinden takriben altı yüz yıl geçmiş ve bu uzun fasıla esnasında vahiy alan daha büyük bir kimse ortaya çıkmamıştı. Bütün dünya nezahetin *(ahlakî temizliğin)* ve faziletin azaldığına şahit olmuştu ve mütefessih *(bozulmuş)* ve muzır *(zararlı)* fikirler geniş ölçüde hüküm sürüyordu. Bunun yegâne sebebi, vahyin uzun zaman inkıtaa *(kesintiye)* uğramış olması idi. Meydan vahye değil, akıl ve mantığa kalmıştı. Akıl ve mantık ise âdemi kemali ve delâlet ve fesadı yüzünden insanları saptırtmıştı. İnsan mantığının yersel suyu kurumuştu, çünkü vahyin göksel suyu uzun müddet yağmamıştı. Kur'an-ı Kerim'deki andların ve yeminlerin altında saklı bulunan sır budur. Allah-u Teâlâ, topraktaki nebat yetiştirme kudretinin göksel yağmura bağlı olduğu hususundaki aşikâr İlâhî kanuna insanların dikkatini çekmektedir. Bu aşikâr kanun, vahiy ile ilgili bulunan gizli kanunu ima ediyor. Yalnız akıl ve mantığa güvenilemez, çünkü akıl ve mantık vahiy ile beslenmezse fesada uğrar ve bozulur. Yeryüzünde Allah'tan vahiy alan biri zuhur ettiği zaman, onun lütuf ve keremi her kese şamildir ve insan akıl ve mantığı bu sayede aydınlanır ve bariz bir şekilde keskinleşir. Herkes hakikati araştırmaya koyulur ve âtıl ve cansız kuvvetlerde ve kabiliyetlerde bir canlılık ve faaliyet göze çarpar. Bu suretle aklın revnak bulunması *(parlaklık elde etmesi)* ve zihnin gayrete gelmesi, Allah'tan vahiy alan birinin feyizli zuhurundan doğan bir neticedir. Binaenaleyh, herkesin hakikati araştırmakta olduğunu ve iman ihtiyacı duymağa başladığını gördüğünüz zaman, yeryüzüne göksel su yağdığını ve İlâhî vahyin imanlı bir kalbi aydınlattığını katî olarak biliniz.

Beşinci Sual

İlâhi Bilgi ve Marifet Kaynakları

Bu toplantıda bana ayrılan zamanın darlığını ve Kur'an-ı Kerim'de bu konuya geniş ölçüde yer verildiğini göz önünde tutarak, buna dair açıklamamı kısa keseceğim.

Bilginin Üç Derecesi ve Kaynakları

Tekasür Suresinin tefsirinde esasen belirtmiş olduğumuz gibi, Kur'anı Kerim, bilginin üç derecesinden, yani İlmul-Yakîn, Aynul-Yakîn ve Hakkul-Yakîn'den bahsetmiştir. Bunlardan İlmul-Yakîn bir şey hakkında istidlâl *(delil)* yoluyla elde edilen bilgidir. Meselâ, bir yerde ateşi görmediğimiz halde duman bulunmasından ateşin mevcut olduğu neticesine varırız. Fakat ateşi görürsek, ateşin mevcudiyeti hakkındaki bilgimiz ikinci derecede bir yakîn, yani Aynul-Yakîn olur. Mamafih, gözle müşahede ettiğimiz bir şey hakkındaki bilgi fiilî tecrübe ile meselâ yukarıdaki hadisede elimizi ateşin içine uzatmak suretiyle, daha da kuvvetlendirilebilir. Böylece yakînin Kur'an-ı Kerim'de Hakkul Yakîn tabir olunan en yüksek derecesine ulaşmış oluruz. Bilginin bu üç derecesini anlatan Kur'an suresini esasen iktibas ve tefsir etmişizdir.

Akıl, Malûmat ve Beşerî Fıtrat Yoluyla Yakîn Bilgisi

Yakîn bilgisine bizi ulaştıran vasıtalar akıl ve malumattır. Bu vasıtalara itibar etmeyenler hakkında Kur'an-ı Kerim şöyle diyor.

قَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِى اَصْحَابِ السَّعِيرِ ۝

Onlar akıllıların sözlerine kulak verseydik veyahut ta kendimiz tedbirli davranıp din ve imanı akıl ve mantıkla deneseydik,

cehennemin sakinleri arasında bulunmayacaktık, diyeceklerdir.[213]

Aynı fikir Kur'an-ı Kerim'in başka bir yerinde şu sözlerle ifade edilmiştir;

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ...

Allah bir kimseye takat getirebileceğinden fazlasını yüklemez.[214]

Bu ayette Allah-u Teâlâ bize açıkça anlatıyor ki: Peygamberleri vasıtası ile halkı kabule davet ettiği akideler ve inançlar insan bilgisinin ve anlayışının hududunu aşmaz ve Allah insanlara taşıyabileceklerinden daha ağır yük yüklemez. Yukarıdaki ayetler, insanın, yakîn bilgisini doğru malûmat vasıtası ile de iktibas edebileceğine işaret etmektedir. Meselâ, Londra'yı görmemiş olsak bile, bu ismi taşıyan bir şehrin mevcudiyetinden eminiz. Çünkü onu gören bütün insanlara inanmamazlık edemeyiz. Keza, Örengzib Âlemgir zamanında yaşamadığımız ve kendisini görmediğimiz halde, onun Hindistan'da hüküm sürmüş Çağatay imparatorlarından biri olduğundan şüphemiz yoktur.

Böylece, şahitler zinciri sağlam ve inkıtasız *(kesintisiz)* olduğu zaman, işitmek suretiyle bir şeyin gerçekliği ve mevcudiyeti hususunda katî neticeye varmamız mümkündür. Peygamberlerin vahyi, nakil ve rivayetinde inkıta *(kesinti)* bulunmamak ve onu bize kadar ulaştıran vasıta kusurlu bir mahiyet taşımamak şartı ile bir bilgi kaynağıdır. Lâkin tek bir hadise hakkında birbirini tutmayan altmış yetmiş türlü rivayet bulunduğu ve bütün bu rivayetlerin vahye dayandığı iddia olunduğu zaman, bir mezhebin çok ciddî araştırmaya dayanmaksızın bu rivayetlerden bazısını semavî menşeli diye kabul edip geriye kalanını da uydurma ve sahte diye reddetmesi o rivayetlerdeki ifadelerin

---

[213] Mülk Suresi, Ayet 11
[214] Bakara Suresi, Ayet 287

doğruluğunu destekler mahiyet taşımaz. Birbirini tutmayan bu çeşit rivayetler silsilesi katiyet şayanı kabul değildir ve onları reddetmek için başka sebep aramaya da lüzum yoktur. Onlar bilgi kaynağı da olamaz; çünkü şüpheli olduklarından katî bir neticeye ulaştıramazlar.

Bu münasebetle, Kur’an-ı Kerim’in gerçekliğinin sadece inkıtasız olarak intikal etmiş olmasına ve mevsukiyetine *(sağlamlığına)* bağlı bulunmadığını, zira akıl ve mantık esasına dayanarak yürüdüğünü hatırlamak gerekir. Kur’an-ı Kerim sadece vahyin muteberliğine dayanarak akidelerini, prensiplerini ve emirlerini kabul etmeye bizi çağırmıyor, aynı zamanda mantığımıza hitap ederek talim ve telkinlerini destekleyen deliller gösteriyor. Zaten o yüzden Kur’an’a "Zikr" ismi verilmiştir. Kur’an-ı Kerim, aşağıdaki ayette olduğu gibi, talim ve telkin eylediği prensiplerin insan fıtratında muntabı *(yaradılıştan olan)* ve merkûz *(sabit)* bulunduğunu söylemekle bu keyfiyete telmih *(imâ)* etmiştir.

هٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ ...

Bu Yüce Kitap tuhaf ve acayip akideler talim etmez. O, insan fıtratında ve tabiat kanunlarında muntabı *(yaradılıştan olan)* ve merkûz *(sabit)* bulunan şeylerin bir hatırlatıcısıdır. [215]

لَا اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ ...

Bu dinde (yani İslâm dininde) zorlama yoktur. [216]

İslâmiyet akidelerini insana zorla kabul ettirmez, fakat onları kabul etmenin isabetli olduğunu delillerle gösterir. Bundan başka Kur’an-ı Kerim:

---

[215] Enbiya Suresi, Ayet 51
[216] Bakara Suresi, Ayet 257

...شِفَاءٌ لِمَا فِى الصُّدُورِ ...

"Kur'an, bütün manevî ve ruhanî hastalıklar için bir deva ve şifadır" [217] ayetinde belirtildiği gibi, kalbe ışık saçmak manevî vasfına da haizdir.

Binaenaleyh, Kur'an-ı Kerim bütün kuvvetini, emniyetli bir rivayet silsilesi takip ederek bize kadar intikal etmiş eski bir vesika olmaktan almıyor. Onun gerçek kuvveti ileri sürdüğü sağlam delillerde ve saçtığı parlak ışıktadır.

Aynı veçhile, sağlam mesnedi bulunan aklî deliller insanı yakîn bilgisine ulaştırır. Buna Kur'an-ı Kerim aşağıdaki ayetlerde telmih *(imâ)* etmiştir:

اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى الْاَلْبَابِ۞ اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۞

Akıllı ve anlayışlı insanlar arzın ve semavî ecramın yaratılışı üzerine düşündükleri ve gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişindeki sebepleri tâmik ettikleri *(inceden araştırdıkları)* zaman, bunlarda Allah'ın varlığının açık delillerini bulurlar. Daha sarih bilgi ve vukuf için Allah'tan yardım dilerler ve Onu her vaziyette - dururken, otururken, yatarken - zikrederler. Bu onların anlayışını keskinleştirir, çünkü yerin ve göğün mükemmel yaratılışı üzerinde düşündükleri zaman, bu muhteşem semavî cisimlerde sezilen mükemmel nizam ve hikmet dolu plânın boş ve beyhude olmadığı ve fakat Yaratıcının parlak veçhini *(çehresini)* ifşa ettiği neticesine katî olarak varırlar. Yaratıcı hakkında bu surette bilgiye ulaşınca, O'na hamdü sena ilâhileri

[217] Yunus Suresi, Ayet 58

okuyup şöyle derler. Ey bizim Rabbimiz! Şan ve celâlin yüce olsun ve hâşâ ki Senin varlığın inkâr edilip Sana yakışıksız sıfatlar isnat olunsun. Bizi cehennem ateşinden koru, zira seni inkâr bir cehennemdir ve gerçek mutluluk ve saadet yalnız Seni bilmektedir. Seni tanımayan daha bu hayatta iken gerçekten cehennemdedir. [218]

Beşerî Fıtratın Mahiyeti

Allah'ın Yüce Kelâmında "beşerî fıtrat' tabir olunan vicdan dahi bir bilgi kaynağıdır. Allah (c.c.) Kur'an'da bundan şöyle bahsediyor:

...فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا...

İnsanların fıtratında muntabı *(sabit)* bulunan İlâhî damga ki bütün insanlar onunla yaratılmıştır. [219]

İnsan fıtratının taşıdığı bu damga, onu Allah'a bir ve şeriksiz, her şeyin yaratıcısı ve ölümden doğumdan münezzeh diye bakmaya sevk eder. Her ne kadar beşeri fıtrattan çıkan bilgi ilk bakışta istidlâl yoluyla elde edilmiş gibi görünmezse de, biz yine de beşerî fıtratı bir bilgi kaynağı diye tesmiye etmişizdir *(adlandırmışızdır.)* Çünkü o, çok ince bir istidlâl silsilesi ile bir neticeye ulaştırır. Allah-u Teâlâ her şeye katî kelimelerle ifade edilmesi güç olan hususî bir vasıf vermiştir. Lâkin üzerinde imal-i fikir ettiğimiz *(fikir ürettiğimiz)* zaman cibillî *(asıl)* vasıf derhal fark edilir. Meselâ, İlâhî varlığın zatını ve Onda görmek istediğimiz sıfatları mütalâa ederken, Onun bizim gibi doğma, ölme ve ızdırab çekme ameliyelerine tâbi olduğunu düşünürsek, bu fikir bizi tiksindirir. Beşerî fıtrat buna tahammül etmeyip tiksinir ve nefret duyar. İçimizde sâkit *(suskun)* ve sâmit *(dizginlenmiş)* duran zayıf bir ses, kudretine tam bir itimat ile inanmamız gereken Allah'ın her türlü noksan ve kusurdan âri

[218] Âl-i İmran Suresi,Ayet 191-192
[219] Rûm Suresi, Ayet, 31

bulunan mükemmel ve mutlak kudret sahibi bir varlık olması lâzım geldiğini derhal haykırarak söyler. Allah fikri ve Allah'ın birliği fikri insan fıtratında beraber mevcuttur ve birbirlerinden ayrılamazlar. Bu sebepten ötürüdür ki, vicdanı, daha doğrusu insan fıtratını, bir bilgi kaynağı diye tasvir etmişimdir.

Duygu, İdrak ve Vahiy Yoluyla Doğrudan Edinilen Bilgi

Lâkin yukarıda zikredilen daha yüksek derecede yakîn bilgisine aynul-yakîn yoluyla erişebiliriz ki, bu da beş duyu bahusus *(özellikle)* görme duyusu vasıtası ile doğrudan doğruya bilgi edinmek demektir. Meselâ maddî âlemde koku bilgisini koku alma duyusuyla, tat ve lezzet bilgisini dil ile ve dokunma bilgisini dokunma uzuvları ile kazanabiliriz. Bütün bu tecrübelerimiz aynül-yakîn başlığı altında toplanır. Ancak ahiret hayatı meselesinde, bu aynül-yakîn derecesine Allah'tan doğrudan doğruya ilham aldığımız ve Onun tatlı sesini işittiğimiz ve Onun muhteşem vahiylerine nail olduğumuz zaman ulaşılabilir. Hiç şüphe yok ki, Allah hakkında mükemmel bilgiye vahiyden başka bir yol ile ulaşamayız. Bundan başka, kalplerimizde vahye karşı duyduğumuz bu arzu, bu iştiyak, Allah'ın onu tatmin etme vasıtasını sağladığı kabul edilmedikçe izah olunamaz. Öteki hayatın yegâne ölçüsü ve ona hazırlama vasıtası olan şimdiki hayatta gerçek, kusurdan noksandan münezzeh, hayyı lâyemut *(diri, sonu olmayan)* ve mutlak kudret sahibi Allah'ın varlığı hakkında masallara ve efsanelere dayanan kör bir inanç ile kanaat edebilir miyiz veyahutta şimdiye kadar İlâhî Varlığa dair sadece noksan ve yanıltıcı bilgiler vermiş olan aklın âciz ve cılız çabalamalarıyla tatmin edilebilir miyiz? Allah'ı sevenler sevgilileriyle konuşmak saadetine nail olmayı şiddetle arzu etmezler mi? Allah sevgisi uğruna her şeyi feda edenler, bütün dünyevî alâkalardan el çekenler, kalplerini ruhlarını İlâhî Sevgililerine bağlayanlar yarı karanlıkta oturmaya, güzellik güneşinin aydın yüzünü asla görmemeye razı olabilirler mi? Hay ve diri olan Allah'ın "Enel-mevcüd" "İşte Ben varım" tatlı sözü, Onun Varlığı hakkında filozofların yazdığı ciltler dolusu

hikemiyata *(felsefî söz ve düşüncelere)* nazaran daha katî bir bilgi sağlamaz mı ve aklın yetersiz ışığında Allah'ın varlığını ispat etmek kastıyla yazılan bu ciltler dolusu kitaplar "İşte ben varım" sözüne kıyasen lâşey *(değersiz)* mesabesinde kalmaz mı?

Hulâsa; Allah-u Teâlâ hakikati araştıranlara Kendi Zatı hakkında mükemmel bilgi sağlamayı murat ediyorsa Kendi kelâmı ve vahyi ile aydınlanma kapılarını onların yüzüne her halde kapamamıştır. Bununla ilgili olarak, Kur'an-ı Kerim'in hakikati arayanlara aşağıdaki duayı öğretiyor.

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ..

Yarabbi! bizi sebat ve ikdam yoluna, senin nimetlerini ve ihsanlarını celbetmiş olanların yoluna, ilet. [220]

Burada zikredilen nimetler, bir insanın Allah'tan doğrudan doğruya aldığı ilham ve vahiy vesaire gibi semavî nimetler demektir. Allah-u Teâlâ Kur'anın başka bir yerinde şöyle diyor.

اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ
اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ
تُوعَدُونَ ۝

Gerçek Allah'a iman edenler ve sonra da metanet ve sebat gösterenlere Allah'ın melekleri iner ve "Korkmayınız ve kederlenmeyiniz, bilâkis sevininiz ki, size vâdolunan cennet sizindir," der. [221]

Bu ayet açıkça gösteriyor ki, Allah'ın salih kullarına korku ve keder anlarında Allah'tan vahiy ve ilham gelir ve onları teselli

---

[220] Fatiha Suresi, Ayet 6-7
[221] Ha-Mim Secde (Fussılet) Suresi, Ayet 31

etmek için melekler indirilir. Allah-u Teâlâ başka bir ayette de şöyle diyor.

لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ...

Allah'ı sevenlere, hem bu hayatta hem öteki hayatta, Onun kelamı ve vahiy ile müjde verilir. [222]

İlham ve Vahiy Nedir?

Burada, ilham ile ilgili bulunan yanlış bir zehabı *(zannı)* bertaraf etmek gerekiyor. İlham, bir şey üzerinde düşünmeye koyulan bir insanın zihnine bir fikir ilka edilir *(konular)* demek değildir. Şiir yazmaya oturan bir şairin aklına parlak fikirler hutur ettiğinde *(geldiğinde,)* dinî manada ona ilham gelmiş değildir. Bu gibi ahvalde, iyi ve kötü arasında bir fark yoktur. Zihnî kuvvetler bir konu üzerine teksif edilince, konunun mahiyeti ister iyi ister kötü olsun, düşünenin kabiliyetine ve zekâsına göre zihinde yeni fikirler belirir. İlham sadece yeni fikirler doğması manasına alınırsa, bir hırsız veya cani veya haraminin de kötülük tasarlayan zihnine şeni *(kötü)* fiiller irtikâbı için hutur eden (akla gelen) mahirane plânlar dolayısıyla, MÜLHEM, yani Allah'tan vahiy ve ilhama mazhar olmuş biri, tesmiye edilmesi lâzım gelir. İlham ve vahiy hakkında böyle bir düşünceye sapanlar, kelâmı ile salihlerin kalplerine sükûn ve teselli bahşeden ve manevî ve ruhanî hakikatleri bilmeyenlere bunları öğreten gerçek Tanrıdan habersizdirler.

O halde ilham nedir? Allah'ın canlı ve kudretli kelâmıdır ki, Allah bütün kulları arasından seçtiği veya seçmeyi tasarladığı birine onunla konuşur veya hitap eder. Bu tebliğler rabıta ve insicamdan *(tertipli söz)* hâli olmaksızın veya kötü fikirlerin karanlığına bürünmeksizin muntazam bir örnek şeklinde devam ederse ve semavî bir mutlulukla, hikmetle ve kudretle muttasif *(vasıflanmış)* bulunursa, Allah'ın kelâmıdırlar ve bunlarla Al-

---

[222] Yunus Suresi, Ayet 65

lah kullarına teselli ve rahatlık verir ve Kendisini onlara ayan kılar. Bir insana bazen deneme ve imtihan şeklinde kelimelerle hitap edildiği vâkidir, lâkin o zaman kelimeler gerçek ilhamdaki evsaf ve kudreti haiz değildir. Bu ilk merhalede bir insan denemeye tâbi tutulur ve o insan ya beşerî tabiatın zaafından ötürü sendeleyip hataya düşer veyahut ta ilhamın tatlı ve hayat bahşedici membaından içince istihale *(rahatlık)* geçirir ve İlâhî vahiy ve ilhama mazhar olanları örnek tutup ona göre hareket eder. Şayet Allah'ın sadık kulları gibi salâh ve takva yolunda yürümezse, bu lûtfa lâyık görülmez ve kalbinde nahvet *(kibir)* ve gururdan başka bir hâsılı olmaksızın terk edilir.

Bundan başka, vahiy ve ilham alanlardan hepsinin Allah indinde müsavi *(denk)* olmadığını da hatırda tutmak lâzımdır. Hatta aldıkları vahiy ve ilham vüzuh *(açıklık,)* tesir ve mükemmeliyet itibariyle başkalarına gelen vahiy ve ilhamdan çok üstün olan peygamberler bile hep aynı seviyede değillerdir. Allah-u Teâlâ bu hususta şöyle buyurmuştur.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ...

Peygamberlerden bazısını ötekilerine üstün kıldık. [223]

Bundan anlaşılıyor ki, vahiy ve ilham sadece Allah'ın bir ihsanıdır ve insanın Allah indindeki mertebesini tayin etmez. Çünkü bu mertebe, insanın Allah'a karşı samimiyet, merbutiyet *(bağlılık)* ve sadakatine tâbidir. Mamafih, İlâhî vahiy, aynı zamanda, bu vasıfların bir semeresidir. Şayet bir insanın İlâhî Velinimetine arz eylediği niyaz bir cevaba mazhar olursa ve cevaplarda bir devamlılık ve muntazamlık örneği mevcutsa ve bu kelâm İlâhî azamet ve nur ile müterafık *(birlikte)* bulunup istikbalin derin sırlarını ve gizli hakikatleri ifşa ederse, onun İlâhî vahiy olduğuna şüphe yoktur. Vahiy ve ilhamın alıcısı ile İlâhî Varlık arasında, tıpkı iki samimî dost arasındaki muhaverede *(konuşmada)* olduğu gibi, çok sıkı bir münasebet bulun-

[223] Bakara Suresi, Ayet 254

malıdır. O, Kadir-i Mutlak'a dua ve niyazda bulunduğu zaman İlâhî Varlıktan sadır *(çıkmış)* olan tatlı ve veciz sözlerle kendisine bir cevap ihsan edilir ki, bu kendi düşünce ve arzuların neticesi değildir. Onun böyle cevaplar ve sözlerle taltif edilmesi *(iltifata maruz kalması)* devamlı olursa, o takdirde kendisine gelen cevap muhakkak surette Allah'ın kelâmıdır ve Allah'ın nezdinde itibarı vardır.

Lâkin Allah tarafından açıkça vahyolunan ve süflî arzularla karışık bulunmayan bu saf ve canlı sözler mevhibesi *(ihsanı,)* ancak kalpleri yüksek iman ve samimiyetle dolu olanlara ve hayatları gerçek bir fazilet ve iyilik örneği arz edenlere bahşolunur. Gerçek ve saf vahiy Allah'ın muazzam harikalarını meydana koyar. Çok defa parlak bir ışık yaratılır ve onunla beraber nur saçan muhteşem bir vahiy gelir. Yeri ve göğü yaratana hitap etmekten ve bilmukabele Hitab-ı İzzete nail olmaktan daha büyük nimet, daha büyük saadet tasavvur edilebilir mi? Bu dünyada Allah'ın yüzünü ayan eden, gösteren, O'nun kelâmıdır ve binaenaleyh O'nun kelâmını alan müşahede-i cemale *(Allah'ın lütfunun tecellisini görmeye)* mazhar olur.

Mamafih, Allah'tan geldiği açıkça anlaşılamayan kelimelerin ve ibarelerin sadece söylenmiş olması onlara İlâhî vahiy ve ilham mahiyetini vermez. Kendisini bu durumda bulan bir insan hakikatte Allah tarafından imtihan edilmektedir. Zira Allah-u Teâlâ, kendisine karşı vazifelerini ifada ihmalkâr davranan insanların zihinlerine bazen muayyen kelimeler ve ibareler ilka ederek *(bırakarak)* veya bu kelimeleri, Allah'tan mı yoksa şeytandan mı geldiğini bildirmeksizin, onlara ağızlarıyla söyleterek kendilerini imtihan eder ve dener. Allah'ın bu suretle denediği bir insan tövbe ve istiğfar edip Allah'a yönelmeli ve nefsini ıslah etmelidir.

İlâhî vahiy ve ilham kapıları ardına kadar kendisine açılan, Allah'ın nurlu, tatlı, haşmetli, derin manalı ve yüksek hikmetli sözlerine muhatap olan, duaları ve niyazları her defasında Allah tarafından yerine getirilen; aldığı vahiy ile büyük hakikat-

ler, faydalı prensipler ve derin sırlar devamlı olarak kendisine açıklanan salih insan üzerine bu ihsanlar ve lütuflar yağdırılan insan Allah'a derin bir minnettarlık beslemeli ve Onun hizmetine kendisini tamamen vakfetmelidir. Çünkü Allah sonsuz kerem ve inayetinden ötürü o insanı seçmiş ve salih kişilere daha evvelce bahşeylediği bütün nimetlere onu varis yapmıştır. Ancak, bu en yüksek İlâhî lütuf nadiren bahşedilir ve bu lütufa nail olanlar bütün diğer nimetlere hiç nazarıyla bakarlar.

İslâm'ın Özelliği

Bu manevî ve ruhanî kemal mertebesine yükseltilen fertler daima Müslümanlar arasından zuhur etmiştir. Filvaki, Allah yalnız İslâm dini içinde kulunu Kendine çeker. Kelâmını ona söyler ve onun vasıtasıyla söyler. Kendi hanesini onun kalbinde yapar ve onu göğe alır. Daha evvel bütün salihlere bahşeylediği her türlü nimetleri ona da bahşeder. Ne yazık ki, dünya kördür ve insanın, Allah'a yaklaştığı takdirde, nelere erişebileceğini bilmiyor. İnsanlar Allah'a yaklaşmak için Allah yolunda tek bir adım atmaya bile itibar etmezler. Lâkin bu yolda kutsal yolculuğa çıkanları ya dalâlet ehli ilân ederler veyahutta Allah diye onlara taabbüd *(kulluk)* ederler.

Bu şekilde hareket eden her iki zümre de günah işlemiştir ve biri aşırı nefretten öteki de aşırı sevgiden suçludur. Akıllı bir insan ikisinin ortası bir yol ihtiyar eyler; yani ne bu yüksek mertebe için Allah'ın seçtiği kimseyi reddeder, ne de Allah'ın bir mahlûku önünde, Allah'a secde ediyormuş gibi yerlere kadar baş eğer. Kutsiyet abası Allah'ın bu şekilde lûtfunu kazanan şahsın üstüne örtülür ve o şahıs İlâhî Varlığın hayalinin aksettiği ayna olur.

Hz. Muhammed Resulüllah (s.a.v.)'ın : "Beni görmüş olan Allah'ı görmüştür" hadisinin manası budur. İnsanın manevî ve ruhanî terakkisinde son merhale, çalışma çabalamaların nihayet bulup sükûna ve hoşnutluğa inkılâp ettiği son menzil, budur.

Konuşmacının Mukaleme *(karşılıklı konuşma)* ve Muhatebe-i İlâhiye *(İlâhi muhattab)* İle Müşerref Olması *(tanışması)*

Benim bu manevî ve ruhanî mertebeye yükseltildiğimi gizlersem haktan ayrılmış olurum. Allah-u Teâlâ şüphe götürmez kelâmıyla beni taltif etmiş ve görmeyenleri gördürmek, hakikati arayanları aradıkları gayeye eriştirmek ve hakikati kabul edenlere pek çoklarının dem vurduğu fakat pek az kimsenin keşfettiği berrak pınar hakkında müjde vermek için beni seçmiştir. Necat ve ebedî saadet hazinesi olan gerçek İlâhın ancak Kur'an-ı Kerim yolunu takip etmek suretiyle bulunabileceğini herkese temin ederim. Başkalarının da benim gördüğümü görmesini, benim işittiğimi işitmesini ve boş masallardan vazgeçerek hakikati kabule şitab *(acele)* etmesini can-ı gönülden temenni eylerim. İnsana, Allah'ın ulvi huzuruna getiren o mükemmel bilgi kaynağı, bütün şüpheleri yıkayıp temizleyen o saf asumanî su, Cemal-i İlâhiyi aksettiren o mücellâ ayna Allah'ın kelâmıdır, üzerine dikkat çekmiş olduğum İlâhî vahiy ve ilhamdır.

Can dilediği ve gönül arzuladığı takdirde, insanlar bu yolu bulmaya gayret etmelidir. Fakat bu yol nasıl açılabilir ve cehalet perdesi nasıl yırtılıp atılabilir? Hakikati arayanların cümlesine temin ederim ki bu mutlu menzile ulaşacağını sâlike *(bu yolda gidene)* vadeden ve bu kurtuluş yoluna dair sevinçli haberler veren yalnız İslâmiyet'tir. İlâhi vahiy ve ilham yolu yalnız Allah'ın Habibi ve Yüce Peygamberi Hz. Muhammed Resulüllah (s.a.v.)'ın ümmetine açıktır ve başkalarına kapalıdır. Emin olunuz ki, Allah-u Teâlâ bu yolun kapısını engellerle kapatmamıştır. Böyle bir görüş, bu İlâhî nimetten mahrum olanların terviç *(kabul)* ettiği bir hatadan başka bir şey değildir. Ancak biliniz ki, göz olmaksızın göremediğiniz, kulak olmaksızın işitemediğiniz ve dil olmaksızın konuşamadığınız gibi, Kur'an-ı Kerim'in yardımı olmaksızın da Sevgilinin Yüzünü göremezsiniz. Nice yıllar yaşadım ve şimdi kocadım, fakat

bundan başka bir pınardan saf bilgi suyunu kana kana içmiş kimseye rastlamadım.

Kimsenin Allah ile çekişmeyeceğini veya O'nun plânlarını akim *(beyhude)* bırakamayacağını hatırlayınız. Keza, mükemmel İlâhî bilgi için yegâne vasıtanın peygamberlere ihsan edilen İlâhî vahiy olduğunu da hatırlayınız. Fakat lütuf ve keremi bol olan Kadir-i Mutlak hiç bir zaman bu İlâhî mevhibenin kapısını kapamak ve bu suretle dünyayı harap etmek istememiştir. Kapılar hâlâ ardına kadar açıktır ve insan İlâhî vahiy ve ilham nimetlerine ulaşmak üzere bu kapılar arasından bir giriş noktası bulabilir. Lâkin onu aramak için doğru yolda yürümelisiniz ve ancak o zaman onu bulabilirsiniz. O âb-ı hayat gökten gelmiş ve muazzam bir su haznesinde toplanmıştı. O hazneye düşe-kalka erişmeye çalışmalısınız ve serinletici ve can verici âb-ı hayata dudaklarınızı değdirmelisiniz. İnsanın saadeti, aradığı dostun izine rastlanılacak olan yere şitab *(acele)* etmekten ibarettir. Işık nasıl gökten gelir ve yeryüzünü aydınlatırsa, gerçek hidayet ve irşat ışığı da aynı şekilde gökten gelir.

İnsan gerçek İlâhi bilginin kaynağına lâfla veya tahminle erişemez. Zifiri karanlıkta gözlerinizin size faydası olur mu? Eğer olursa, o zaman Allah'ı mükemmel bilme yolunda mantığınız ve aklınız tek başına size rehberlik edebilir. Gerçek Allah ağzı mühürlü ve kapalı olan bundan ötürü Kendisi hakkında bilgi edinmek isteyenleri tahminlerle başbaşa bırakmak zorunda kalan değildir. Ölümsüz ve diri, kusurdan münezzeh olan Allah her zaman Kendi varlığına dair şaşmaz alâmetler, ayetler vermiştir ve bugünkü nesle dahi böyle alâmetler ve ayetler vermeyi istemektedir. Cennet kapılarının açılacağı an hulûl etmiştir *(gelip çatmıştır)* ve işte şafak sökmek üzeredir. Ne mutlu o kimselere ki, harekete geçerler ve gerçek Allah'ı - idbar ve nikbete uğramayan, zamanın inkilâbatından müteessir olmayan, azametinin şaşaası sönmeyen Allah'ı ararlar. O, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur:

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ...

Allah yerin ve göğün ışığıdır. [224]

Işığın çıktığı kaynak O'dur. O, güneşin güneşi, canın canıdır, gerçek ve yaşayan Allah'tır. Ne mutlu o kimselere ki, O'nu kabul ve tasdik ederler.

Şahsi Eziyet ve Izdırap Yoluyla Mükemmel Bilgi Edinme

Üçüncü bilgi kaynağı, mükemmellikte en yüksek dereceye ulaşan ve insana Allah'ın varlığının şüpheden âri olduğunu anlatan bilgi kaynağıdır. Bu da, resullere ve salih kişilere fâni dünyada düşmanlarının elinden veya başka şekillerde çektirilen ızdıraplar ve meşakkatlardan ibarettir. Izdıraplara ve belâlara maruz kalmak suretiyle, insan şer'î emirlerin tesirini iyice takdir eder ve insanın amelî hayatında onlar böylece aydınlanmış olur. Dinî akideler ve naslar sadece nazariyeden ibarettir. Mükemmellikleri ancak tatbik edilmekle denenebilir. Büyük ızdıraplara katlanan tatbik etmek fırsatını ele geçirir ve onları doğru tatbik etmek suretiyle İlâhî irşat ve hidayetin, tabir caizse, mücessem *(cismî)* ve mükemmel bir timsali haline gelir.

Ahlâkî vasıflar ki onlara dair bilginin kabl ve dimağ bidayette yegâne deposudur, bütün zahirî ve batınî kabiliyetler ve kuvvetlerde yalnız bilfiil tatbik suretiyle izhar edilir, affa temayül, intikam, sabır, merhamet vesaire böyle bir insan için artık kuru lâflardan ibaret olmayıp gördüğü ve hissettiği realiteler onun zahirî ve batınî tabiatı üzerinde derin izler bırakır. Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

[224] Nur Suresi, Ayet 36

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۞ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۞ اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ۞

Korku ve açlıkla, mal ve can kaybıyla, ve gayretlerinizden bazısını boşa çıkarmak ve çocuklarınızı elinizden almak suretiyle, sizi deneyeceğiz (yani bu belâlar ve musibetler ya düşmanlarınızın kötülüğü veya Takdir-i İlâhî sebebiyle, başınıza gelecektir). Fakat bir musibet ve felâket karşısında "Gerçekten biz Allah'a aitiz ve O'na geri döneceğiz" diyen sabırlı kullarıma müjde ver. Böylelerinin üzerinedir ki Allah'ın rahmeti ve nimetleri indirilir ve böyleleridir ki gerçekten hidayete erdirilir.[225]

Burada bize anlatılıyor ki kalpte ve dimağda sadece depo edilen bilginin büyük değeri yoktur. Değeri olan bilgi odur ki, hayatta bilfiil tatbik edilmesi sebebiyle insanın hayat örneğine şekil ve biçim verir. Binaenaleyh, bilgiyi kuvvetlendirmek ve ıslah etmek için en iyi vasıta onu hayata tatbik etmektir. Bu suretle o, yalnız dimağa değil, her zihni kuvvet ve her uzuv üzerinde iz bırakır. Nispi değeri ne olursa olsun her çeşit bilgi, fiiliyatta denenmedikçe, faraziyeden ibaret kalır. Yukarıda iktibas edilen ayetlerde Allah-u Teâlâ bu noktaya dikkatimizi çekmiştir. Ahlâkî vasıflarımızın, ızdıraplar ve meşakkatlerle denenmedikçe, imtihan edilmedikçe, kuvvetle kökleşmeyeceği o ayetlerde bize anlatılıyor. Izdırap ve meşakkatlerin ahlâkî vasıflarla münasebeti, fiilen tatbik ve icranın bilgi ile olan münasebeti gibidir. Yine başka bir ayette şöyle deniliyor:

[225] Bakara Suresi, Ayet 156-158

لَتُبْلَوُنَّ فِى اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا اَذًى كَثِيرًا وَاِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ۞

Muhakkak ki, mallarınız ve nefisleriniz hususunda imtihan edileceksiniz (yani mallarınız çalınacak ve onlardan mahrum edileceksiniz ve öldürüleceksiniz) ve Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Müşriklerden incitici çok şeyler işiteceksiniz (yani onların elinde eziyet çekeceksiniz) fakat sabırlı olursanız ve aynıyla mukabeleden çekinirseniz, bu asîlâne bir davranış olacaktır. [226]

Bu ayetler katiyetle gösteriyor ki, bilgi fiilen tatbik edilmedikçe mükemmel ve müsmir *(faydalı)* değildir. Tatbikatta faydası sabit olan bilgi bir nimet kaynağıdır fakat tatbikat sahasına intikal etmeyenin değeri yoktur.

Tatbikat ve Fiiliyatta Mükemmellik Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in Hayatı

Bilginin fiilen tatbikidir ki insanı Hakkul-yakîn merhalesine ulaştırır, çünkü bir şey her veçhile fiilen denenmedikçe onun hakkında yakîn hâsıl edilmez. İslâmiyet'te de aynı şey vâki olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği bütün evamir *(emirler)* ve nevahi *(yasaklar)* Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hayatında ve ashabının hayatlarında fiilen tatbik edilmek suretiyle güzelce aydınlatılmıştı. Bu maksadın tahakkuku için, Allah-u Teâlâ Resulünün hayatının ıztırablar belâlar ve işkenceler devresi ve zafer ve refah devresi diye iki ayrı devreye bölünmesini mukadder kılmıştı. Bu, her iki çeşit ahlâkî vasıfların, yani ancak ızdırab anlarında ibraz edilebilen ahlâkî vasıflar ile yalnız zafer ve refah anlarında ibraz edilebilen ahlâkî vasıfların, tezahürüne fırsat ve imkân sağlamak için yapılmıştır. Bu suretle, Hz. Mu-

---

[226] Âl-i İmran Suresi, Ayet 187

hammed(s.a.v.)'in bütün ahlâki vasıfları fiilen denenmişti ve hayatının iki devresi onun en yüksek ahlâkî vasıflar izhar etmesine imkân vermişti.

Mekke'deki on üç yıllık risaleti bir ızdırap ve sıkıntı devresi idi. Bu devredeki hayatının tetkikinden açıkça anlaşılacağı gibi, salih ve muttakî insanların ızdıraplı anlarda ibraz edebileceği hiç bir ahlâkî vasıf yoktur ki, Hz. Muhammed(s.a.v.) onu en yüksek derecede izhar etmemiş olsun. Allah'a tam güveni, her türlü meşakkat ve felâkete saburane tahammülü, sükûnet ve sekineti *(temkini,)* asîlâne ve vakurane davranışı, vazifelerini ifa hususundaki devamlı şevk ve tehalükü *(istekliliği,)* sebatı, yılmaz cesareti ve diğer ahlâkî vasıfları müşrikler üzerinde bile o kadar derin bir iz bırakmıştır ki, hepsi de onun en şiddetli ızdıraplar ve felâketler karşısında mucizevî bir metanet gösterdiğine şahadet etmişler ve en sonunda bütün bunların Allah'a tam güveninden ileri geldiğine kanaat getirmişlerdi.

Allah'ın Resulü daha sonra Medine'de geçen hayatı, başka çeşit ahlâkî vasıfların teşhirine elverişli bulunan bir zafer, başarı ve refah devresi idi. Affa temayülü, hayırseverliği, başkalarıyla dert ortaklığı, tevazuu, çok sade hayat tarzı, cesareti ve diğer yüksek ahlâkî vasıfları bu devre esnasında o derece tezahür etti ki, çok sayıda Müşrikler onlara şahit olunca İslâm'a gelmişlerdi. Uzun zaman kendisine ve sahabelerine eziyet ve işkence yapanları kayıtsız şartsız bağışlamış, kendisini Mekke'den kovanlara barınacak yer vermiş, onlar arasındaki fakirleri zengin yapmış ve en büyük düşmanlarını en şiddetli cezalara çarptırabilecek durumda iken affetmekle kalmayıp kendilerine çok âlicenaplıkla *(yüksek ahlâkla)* muamele etmişti. Hülâsa, Allah'ın Kur'an-ı Kerimde buyurduğu gibi, "Rahmeten Lilâlemin" olduğunu göstermişti.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bu suretle ibraz eylediği yüksek ahlâkî vasıflar dolayısıyla, Araplar onun gerçekten Allah'ın Resulü ve aynı zamanda salih ve muttakî bir insan olduğuna kanaat getirmişlerdi. Onların eski ve kökleşmiş nefretini bu asîl

vasıflar sıkı bir dostluğa kalbetmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu yüksek ve asil vasıflardan biri şöyle tasvir edilmiştir:

قُلْ اِنَّ صَلَاتٖى وَنُسُكٖى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتٖى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ۝

Onlara de ki; benim ibadetim ve duam ve kurbanım ve hayatım ve ölümüm yalnız Allah içindir (yani İlâhî izzet ve celâlin tezahürü insanların refah ve istifadesi ve böylece ölümüyle onlara hayat bağışlanması içindir). [227]

Burada zikredilen Allah yolunda ve insanlığın hayrı uğrunda ölmekten, Resulüllahın, nadan ve kaçık bir adam gibi, kendi hayatına müntehirane *(intihar edercesine)* son vermekle insanlığa bir fayda sağlayacağı zehabını *(yanlış fikrini)* beslediği zannedilmesin. Bilâkis, Hz. Muhammed (s.a.v.) böyle fikirlerden nefret ederdi. Kur'an-ı Kerim bu kabil fikirlere zâhib olanları *(yönelenleri)* büyük bir günah işlemiş sayıyor ve açıkça şöyle diyor.

...وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدٖيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ ...

İntihar etmeyin ve kendi elinizi kendi helâkinizin aleti yapmayın. [228]

Bir insanın, kendi başını yarmakla, başka bir insanı baş ağrısından kurtaramayacağı basit bir hakikattir. Böyle bir harekete tevessül etmek *(baş vurmak,)* en hafif tabirle, budalalıktır. Hulâsa: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah yolunda ve insanlığın hayrı uğrunda ölümden bahsolunması; insanlığa karşı derin şefkatinden ötürü kendisini insanlık hizmetine vakfeylediğini ve dualarıyla teşvikle, kavmini salah ve hidayete ulaştırmak için aldığı âkilâne tedbirlerle ve keza kendisine yaptıkları ezi-

[227] En'am Suresi, Ayet 163
[228] Bakara Suresi, Ayet 196

yetlere saburâne tahammül etmek suretiyle bütün hayatını ve bütün huzur ve rahatını bu yolda feda ettiğini anlatmak içindir. Onun, hayatını bu şekilde feda etmesinden Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde şöyle bahsolunuyor.

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۞

...فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ...

Sana iman etmeyen bu insanlar uğruna üzüntü ile ve çok çalışmakla kendini yıpratacak mısın? [229]

Hak ve hakikati kabul etmeyen bu insanlar için üzülerek nefsini helâk mi edeceksin? [230]

Binaenaleyh, bir insanın kendi kavmi uğrunda hayatını feda etmesi; onların gerçek refahını sağlayacak tedbirler ittihazı *(kabullenmek)* suretiyle, onlar için çok çalışmaktan ve bütün güçlüklere göğüs germekten ibarettir.

Günah ve dalalet vadisinde puyan olan *(koşan)* bir kavim için gerçek fedakârlığın intihar etmekten ibaret olduğunu sanmak sadece ahmaklıktır. Böyle saçma bir hareketin dalâlete sapanları kurtarmaya yarayacağını düşünmek hamakatın *(budalalığın)* şaheseridir ve akılsızlığa değilse bile, karakter zaafına ve ahlâkî cesaret fıkdanına *(yokluğuna)* delâlet eder. Göğüs geremediği zorluklardan kaçıp ölümden medet arayanlar yüreksizdirler, korkaktırlar. İntiharın, bilahare nasıl tevil edilirse edilsin, hiffet-i akıldan *(akılsızlıktan)* neş'et eden *(zorla çıkarılan)* budalaca bir hareket olduğuna şüphe yoktur.

Yüksek ahlâkî vasıfların mükemmel bir modeli olabilmek için insan hem iyi hem de kötü günler görüp geçirmiş olmalıdır. Mütemadi surette eziyet görmüş ve ızdıraplarla meşakkatlere maruz kalmış fakat düşmanlarına galip gelerek iradesini zorla

---

[229] Şuarâ Suresi, Ayet 4
[230] Fâtir Suresi Ayet 9

onlara kabul ettirmek fırsatını hiç ele geçirmemiş bir insanda yapılan fenalıkları affetme vasfı mevcuttur, denilemez. Düşmanlarından intikam almak kudretine sahip olsa, onun ne yapacağını kimse kestiremez. Binaenaleyh, bir insanın yüksek ahlâkî vasıflara malik olduğuna hükmetmek için, düşmanlarının karşısında aciz bulunduğu ve onlardan eziyet gördüğü zaman sabırlı ve uysal davrandığını bilmek kâfi değildir; düşmanlarından kuvvetli olduğu ve düşmanlarının mukadderatı tamamıyla kendi elinde bulunduğu zaman onları büyüklüğe yakışır şekilde affettiğini bilmek de lâzımdır. İnsan harbe gitmemişse cesaretinin mahiyeti belli değildir. Bir muharebe vukuunda cesaret mi yoksa korkaklık mı göstereceğini bilemeyiz.

Zenginlik yüzü görmemişse, eline para geçmesi halinde istif mi edeceğini yoksa hayır işlerine mi harcayacağını kestirmek zordur. Allah'ın lûtuf ve inayeti ile Hz. Resulüllah (üzerine selam ve Allah'ın nimetleri olsun) hilm-ü mülâyemet, hayırseverlik, cesaret, affa temayül, insaf vesaire gibi her çeşit ahlâkî vasıfları tarihte misli görülmeyen yüksek bir derecede izhar etmek fırsatına nail olmuştu.

İslâmiyet'i imhaya and içmiş ve masum Müslümanları bilâ merhamet *(insafsızca)* kılıçtan geçirmiş veya müthiş eziyet ve işkencelere maruz bırakmış birkaç amansız İslamiyet düşmanı affın şümulü *(kapsamı)* dışında tutulmuştu. Çünkü onları affetmek salih ve muttakî insanların mahvını ve mağduriyetini mucib olurdu.

Yüce Allah (c.c.)'ın en yüce peygamberi Hz. Muhammed Resulüllah (s.a.v.) emriyle Müslümanlarca girişilen muharebelerin gayesi kan dökmek değildi. Müslümanlar yurtlarından kovulup başka yerlerde melce *(sığınılacak yer)* aramaya mecbur edilmişlerdi ve birçok suçsuz İslâm kadın ve erkeği merhametsizce öldürülmüştü. Fakat Müslümanlara amansızca eziyet ve işkence yapanlar bununla da yetinmemişlerdi. Müdafaayı nefs hakkındaki İlâhî emre ittibaen *(uyarak,)* İslâmiyet'i tamamı ile ortadan kaldırmak için kılıç çekenlere karşı kılıç

kullanılmasına müsaade edilmişti. Binaenaleyh, bu harplerin gayesi, Müslümanlara eziyet yapanların sebebiyet verdiği kan dökülmesini önlemek suretiyle bir şerrin defi idi. Müslümanlar bu şartlar altında kendilerine işkence yapanların şenaatlerine *(alçaklıklarına)* karşı nefislerini müdafaa etmeselerdi, kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere, yüzlerce masum insan katliâma uğrayacak ve İslâmiyet dünya yüzünden kalkacaktı. İslâmiyet'e muarız *(karşı)* olanların hatası, İlâhî varlığın sıfatları hakkındaki yanlış bir fikirden ileri geliyor. Vahyolunmuş bir şeriat, onların düşüncesine göre, kötülüğe karşı mukavemet gösterilmesini veya kötülük yapanların cezalandırılmasını hiç bir veçhile emretmemeli ve Allah'ın rahmet ve sevgisi yalnız hilm-ü mülâyemet, yavaşlık ve yumuşaklık, şeklinde tezahür eylemelidir. Onların zumunca, İlahî varlığa karşı takınılacak en hürmetkâr tavır, O'nun mükemmel sıfatlarını tevazu, kibirsizlik ve alçak gönüllülüğe münhasır kılmaktan ibarettir. Bu ciddî bir hatadır. Düşünmek zahmetine katlanan herkes, İlâhî tabiat kanunlarının, insanlık için bir inayet ve lütuf olmakla beraber, her zaman mutedil ve mülâyim bir şekilde tezahür etmediğini anlar. İlâhî tabip, sonsuz merhametinden ötürü, bazen bize tatlı derman şurubu ve bazen de, yine şefkat ve merhametinden ötürü acı zehir bir şerbet içirir. Her ikisi de O'nun şefkat ve merhametinin bir tezahürüdür. Böylece O, kötülerin salih ve iyi insanları yok etmek niyetinde olduklarını, dünyayı fesada verdiklerini ve masum kanı döktüklerini gördüğü zaman, Onun rahmet ve merhameti böylelerinin ortadan kaldırılmasını âmirdir. Bu sebeple, kötülerin başına yerden veya gökten mücazat *(ceza)* ve ukubet *(azap)* gönderir, çünkü O, rahmet edici olduğu gibi hikmet sahibidir de.

Bütün Hamdü-Sena Âlemlerin Rabbi ve İstinadgâhı olan Allah'a aittir…

Hz. Mirza Gulam Ahmed Kadiyani
1835-1908